మాధవీకంకణము.

ఇది

రమేశచంద్రదత్తుగారు

ఆంగ్లేయభాషనురచియించిన

గ్రంథమునుండి

తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారిచే

నాంధ్రీకరింపఁబడినది.

రెండవకూర్పు 2000 ప్రతులు.

ఏలూరు.

రామమోహనముద్రాక్షరశాలలో

ముద్రింపఁబడినది.

1916

B

ద్వితీయముద్రణ పీఠిక

ఈగ్రంథము సువర్ణలేఖానుబంధముగ 1910 సంవత్సరమున నాచే బ్రచురింపబడినది. ఇదియు నాచే బ్రకటింపబడిన రాధారాణియను మరియొక చిన్ననవలయు 1915 సంవత్సరమున సెకండరిస్కూళ్లకు పఠనీయగ్రంథముగ దొరతనమువారిచే నామోదింపబడెను. గ్రంథము పెద్దదియగుటచే దీనిని సంపుటములుగా విడదీసి అచ్చువేయించిన విద్యార్థులు క్రమసాధనముల నందుటకుపయుక్తముగానుండునని కొందరు పాఠశాలాధికారులు సూచించుటచే దీని నిప్పుడు మూడుసంపుటములుగా ముద్రించుచుంటిమి. మొదటిసంపుటమున ప్రథమఖండము మాత్రమే యుండును. ద్వితీయసంపుటమున ద్వితీయఖండమును, తృతీయసంపుటమున తృతీయచతుర్థఖండములును ముద్రించుచున్నాము. గ్రంథము మూడు సంపుటములను గలపి పూర్వము వెల రూ 1-8-0 కే సమకూరునటుల చేసితిమి.

నాచే రచియింపబడిన గ్రంథముల మూల్యమంతయును రెండుసంవత్సరముల వరకును కొవ్వూరునందలి ఆంధ్రగీర్వాణ విద్యాలయ కార్య నిర్వహణమునకై యొసంగియుంటిని. కాన పాఠశాలాధికారులును పాఠకులును దీనిని నాదరించి తగిన సహాయముచేయుదురని నమ్ముచున్నాను.

26—6—1916
కొవ్వూరు } ఇట్లు,
తల్లావఝ్ఝల సూర్యనారాయణరావు.

పీఠిక.

రమేశచంద్రుని గ్రంథరాజములు దిగంతయశోవి రాజితములు. అతని చారిత్రకవిజ్ఞాన మనుపమేయము. మన దేశవాసు లీమహామహుని రాజ్యతంత్రజ్ఞునిగ ఖ్యాతి మెఱుంగుదురు. ఆంగ్లేయభాషాధురీణు లీయన గ్రంథము లు పెక్కులు చదివియుందురు. ఈయన "ప్రాచీనహిందూదేశనాగరికత" యను గ్రంథము బహుజనసేవ్యము. ఆర్థికచరిత్రము ఈయనచే రచింపంబడినది మనదేశ స్థితిగతులనుగూర్చిన ఆర్థికనీతి విశదీకరించును. ఇత్యాది మున్నవాచే నాంధ్రీకరింపం బడినవి. ఈయనకవితాప్రౌఢి యెట్లుండునో కేవల మాంధ్రభాషాధురీణులు చవి గాని యెఱుంగరు. ఈనవల మున్నది సంవత్సరములకుం బూర్వ మీయన బంగాళీభాషయందు మాధవీకంకణమను పేర వ్రాసి మాతృభాషను ప్రకటించెను దానిని విస్తరించి ఆగ్లేయభాషయందు కొన్ని క్రొత్తవిషయములను చేర్చి "తార్తారదాసీసుందరి" యనునామముగల నీ గ్రంథమును రచియించినాడు—గ్రంథప్రాశస్త్యము పాఠకులకుదగ్గఱానుభవమునం దెలియంగలదు. దీని నాంధ్రీకరించుపట్టున కొన్నిపట్ల కేవలసారాంశమును మాత్రమే తీసి గ్రంథక

త్రయొక్కయుద్దేశములు చెదరకుండునట్లు స్వేచ్ఛగవ్రా సితిని. కొన్నియెడలఁ గేవలభాషాంతరీకరణమె యొన రించితిని. ఎట్లయినను భాషాంతరీకరణమున మాతృకలో ని రసభావము లున్నవియున్నట్లు వ్యక్తంబగుట పొసంగ దు. గుణాగుణములు రసజ్ఞులగుపాఠకులు తెలిపినచో వలయుమార్పులు ముందుకూర్పునఁ బొందుపఱచెదను. దత్తుగారిజీవచరిత్రము జగద్విశ్రుతమయ్యెను గ్రంథము చదివినవెనుక, కవి యెట్టివాఁడై యుండు ననికుతూహల పడుపాఠకులకు మఱియొకగ్రంథమును జూచికొమ్మనిచె ప్పుటకంటె వేఱొక్కచోటఁ బ్రచురింపఁబడియుండుటఁ దా ని నిచ్చటనే నెలకొల్పుట యుత్తమం బని యెంచి నాచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన హిందూదేశ ఆర్థికచరిత్రమునందలి యీయనజీవచరిత్రము నిందు పునర్ముద్రణముగావించితి ని. ఈగ్రంథము నేనాంధ్రీకరణమున కుపక్రమించి నాకు తీఱికగలుగునప్పుడెల్ల రాత్రులను వ్రాయుచు రెండుమా సములలో ముగించితిని. లోటుపాటులను గప్పిపుచ్చుట కియ్యది సరియైనకారణముగా పరిగణింపఁబడునెడల దిన మునకు రాత్రులు 9గంటలకు వెనుక రెండుగంటలకాల ముమాత్రమే దీనిని వ్రాసిముగించితినని విన్నవించెదను.

ఇయ్యది యాత్మోత్కర్షకై చెప్పితినని పాఠకులు భావింపకుందురుగాక! నేనీగ్రంథరచనకు బ్రారంభించినవెనుక కొంద ఱాంధ్రభాషావిశారదు లీగ్రంథమును రచియింపఁబూని నాపూన్కి నెఱింగి తత్ప్రయత్నమును నాకైన దలి నన్ను గృతార్థుం జేసినందులకు వారి కెంతయు గృతజ్ఞుండ నగుచున్నాఁడను. పలువురు పలుచోట్లనీగ్రంథమును రచియింపఁబూనిరని తెల్పుటవలన నీగ్రంథమునందు దేశవాసుల కెంత యభిరుచికలదో విదితము కాఁగలదు.

ఉ. ఉన్నదియున్నయట్టులుగ
నుంచినకొన్నిస్థలంబులందు భా
వోన్నతిగల్గఁ జేసినటు
లుండక యుండిన భావభంగమౌ
కొన్నిస్థలంబులందు, నటు
కొంతయు నిట్టులు కొంతయుంచి భా
వోన్నతి దేని కెల్లెడ గలిగి
యుండునో యమ్మొయి దీని వ్రాసితిన్.

ఏలూరు.
6—3—1916.

ఇట్లు,
తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావు.

రమేశచంద్రదత్తుగారి జీవచరిత్రము.

రమేశచంద్రుఁడు దేశభక్తులలో నగ్రగణ్యుఁడను మాట జగద్విదితము. ఈయన వంగదేశమున కలకత్తా నగరమున 1848 సం॥రం ఆగస్టు 13 తేదీని జననమందెను. ఈయనకుటుంబము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతినందిన కుటుంబము. ఈయన తండ్రిగారు కుంఫినీవారని చెప్పఁబడు తూర్పుయిండియా సంఘమువారి కొలువున డిప్యూటీ కలెక్టరీయుద్యోగము చేసినవారు. ఈయన పెదతాతగారగు రసమాయిదత్తుగారు తనమనుమనివలెనే గొప్పసంస్కృతపండితుఁడు. కలకత్తా స్మాల్ కాజుకోర్టులో జడ్జీపనికి నియమింపఁబడిన స్వదేశీయులలో మొదటివాఁడు.

దత్తుగారి విద్యాభ్యాసము తండ్రిగారు కలెక్టరీపనిచేయుచున్న బంగాళారాష్ట్రమందలి బహుప్రదేశములలో జరిగెను. తండ్రిగారితోపాటు దేశములవెంట దిరిగినకారణముచేత నీయన చిన్నతనము నుండియునుప్రజ

ల యాచారవ్యవహారములును స్థితిగతులును పూర్ణముగ బరిశీలించి చూడఁగలుగుట తటస్థించెను. ఈయనుభవమే యీయనకు గ్రంథరచనా కాలమున మిక్కిలి యుపయోగకారియయ్యెను. దత్తుగారు, సర్వకళాశాలా పరీక్షలన్నిఁటికిని హిందూదేశ విద్యాలయములయందే విద్యనభ్యసించి పట్టపరీక్షయందు కృతార్థత నందకపూర్వమే సివిల్ సర్వీసు పరీక్షకింగ్లండునకుఁబోయెను. ఈయనతోడఁ గూడిపోయినవారు సురేంద్రనాథ బెనర్జిగారును బెహరీలాల్ గుప్తాగారును. 1869 సం॥ రమున అనఁగా ఈయనకు 21వ యేట నాపరీక్షయందు విజయమునందియందీతఁడు తృతీయస్థానమును స్వీకరించెను. ఆకాలముననే యీతఁడు బారిష్టరీ పరీక్షకు కూడజదివి యందుకూడ విజయమునందెను.

ఫ్రెంచివారికిని ప్రష్యావారికిని యుద్ధములుజరుగుచు బహుకార్యఘూయిష్ఠమైయున్న యాకాలమున నీతఁడు ఐరోపాఖండము నందంతటను సంచారముచేసి హిందూదేశమునకు 1872సం॥ రమున మరలివచ్చి క్రిందితరగతి కలెక్టరీయుద్యోగమును సంపాదించెను. 1883 సం॥ రము ఏప్రిల్ నెలలో నీయనకు మండలాధికారము

చేఁజిక్కెను. అంతకు ముందెప్పుడును ఆఙ్గ్లేయులదొరతనమునం దిట్టియుద్యోగము హిందువులకిచ్చియుండకపోవుటచే దొరతనమువారీతనిపై ప్రత్యేకమొక కన్నుంచి ఈతనిదొరతనమును పరికించుచు వచ్చిరిగాని అందీతఁడేమియును సందొసఁగినవాఁడు కాఁడు ఆయుద్యోగమును సమర్థతతో నెఱవేర్చుచు వచ్చినందులకును బంగాళదేశము నందలి జమీందారీరయితులచట్టమును తయారుచేయుటలో దొరతనమువారి కీతఁడుచేసిన సహాయమునకును 1892 సం॥ రమునం దీయనకు సి. ఐ. ఇ బిరుదు లభించెను.

1893 సం॥ రమున బర్ద్వానురాష్ట్రమున కీతని కమీషనరుగా నియమించిరి. ఈకమీషనరీయుద్యోగ మారాష్ట్రమున నాలుగైదు జిల్లాల డిప్యూటీకమీషనర్లపై నధికారము చెలాయించుగొప్పయుద్యోగము. అచ్చటిడిప్యూటీకమీషనరీయుద్యోగము మనరాష్ట్రములోని జిల్లాకలెక్టరీయుద్యోగమువంటిది. తరువాత బంగాళదేశము నందలి చట్టనిర్మాణసభలో మెంబరుగా నియమింపబడి 1897 సం॥రమున నుపజీవితము గైకొనెను. ఇంతటి పిన్నవయస్సుననే ఈయనయుపజీవితము గైకొనుటకు కార

ణామర్హతయుండినను తనకీయవలసియుండు లెఫ్టినెంటు గ
వర్నరీయుద్యోగమును తనకీయమిచే ననికొందఱు చె
ప్పుదురు దేశాభివృద్ధియందు ఈయనకుఁగల యభిమా
నముచే గ్రంథములు వ్రాయుకుతూహలముతో విరతిన
హించిరని కొందఱు చెప్పుదురు.

పిమ్మట 1897 మొదలు 1904 సం॥రమువఱకు
నప్పుడప్పుడాతఁడు స్వదేశమునకు తనవారిని చూచిపో
వుటకై వచ్చుటతక్క తక్కినకాలమంతయును ఆంగ్లేయ
దేశమందే వినియోగించెను. ఆదేశమున నున్న కాలము
లో లండను యూనివర్సిటీ కళాశాలయందతఁడు హిం
దూదేశచరిత్రములలో యుపన్యాసబోధకుఁడుగా నియ
మింపఁబడెను. ఈకాలమున నే దాదాభాయినౌరోజీగారు
ను ఉమేశచంద్రబెనర్జిగారును, ఇంగ్లండున నేయుండి హిం
దూదేశప్రతినిధిత్వసంస్కరణమునకై చేయుప్రయత్నముల
కీతఁడు సాయపడెను. ఈతఁడు రామాయణమును మహా
భాగతము నాంగ్లేయభాషను పద్యకావ్యముగా విరచిం
చి ప్రకటించినకాలమిదియే.

1899సం॥రం డిశంబరు నెలలో లక్నోపట్టణమున
జరిగిన దేశీయమహాసభకు అగ్రాసనాధిపతిగావచ్చి దేశ

మునందలి యాత్రికస్థితులను గూర్చిన తనవిజ్ఞానధనమును జనులపై వెదజల్లెను. ఈతనిపరిజ్ఞానము మహాపరిజ్ఞాత యగు కర్జను ప్రభువువారి జ్ఞాననేత్రమునకు కలికమువలె పనిచేసెను. భూస్థితితో సంబాధించిన రాజనీతినిగూర్చి యీతఁడుకర్జనుగారి పేర వెల్లడిగ కొన్ని యుత్తరములు వ్రాసి పత్రికలయందు ప్రకటింపగా కర్జనుప్రభువువారా యుత్తరములలోనియంశములకన్నింటికిని సమాధానము గ "దొరతనమువారి భూమిపరిపాలనా నీతి" యనియొక గ్రంథమును వ్రాయించిదానిని దేశభాష లన్నిటిలోను ప్రకటించిపత్రికచ్చేరియందునుఅమ్మించెను. ఈనీతిని ఖండించుచు దత్తుగారుమరల ప్రత్యుత్తరమునువ్రాసిరి. అట్లు ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుచునందెవ్వరు వ్రాసినసంగతులు వాస్తవమో దానినివిమర్శచేయుటకును, మేలైనని దొరతనమువారు చెప్పఁబడెడు గ్రామములకుఁ బోయిఅచ్చటిరయితులస్థితిగతులను విచారణ చేయుటకును ఒకసంఘమేర్పాటు చేయుఁడని కర్జనుప్రభువువారిని కోరెను కానియాప్రభువువారందులకంగీకరించినవారు కారు. ఈప్రార్థన ఈయనయొక్కఁడే కాక హిందూదేశవాసులలో ప్రముఖులును ఆంగ్లేయదేశవాసులలో హిందూ

దేశమునం దభిమానముగల ప్రముఖులును మహాజరు పూర్వకముగ కూడ జేసినారు. అదివిఫలమయ్యెను. ఈవిషయమై యీయన తరచితరచి చేసినకృషియంతయును శాశ్వతముగా దేశమున నెలకొనుటకై ఈయార్థికచరిత్ర రెండుభాగములుగా రచియించి ప్రకటించెను. ఈగ్రంథమునం దీతని బుద్ధివైశద్యమును అనుభవజ్ఞానసంపత్తియును కార్యవిమర్శనాశక్తియును తేటతెల్లముగ జనులకందఱకును తెలియకపోదు.

హిందూదేశమునకు 1904 సం॥రమునం దీతడు మరలివచ్చినతోడనే కేవలదేశక్షేమతత్పరులగు బరోడా మహారాజు సయాజీరావుగారు ఈయనకు గివిన్యూ మంత్రిత్వమునొసంగిరి. ఆయుద్యోగమును రెండుసంవత్సరములు నిర్వర్తించి న్యాయపరిపాలనావ్యాపారమునకును ప్రభుత్వకార్యనిర్వాహకవ్యాపారమునకును సంబంధములేకుండ విడదీసి అయ్యది దేశమునకెంతటి యుపకారమగునో దానిని చేసిచూపెను. వ్యవసాయాభివృద్ధినిగూర్చియు పరిశ్రామకవ్యాప్తినిగూర్చియు ఈయన చేసిన కృషి ఆదేశమున విజృంభించి నలుతట్ల వ్యాప్తమై యున్నది. ప్రాథమికవిద్య యాదేశమున సర్వత్రజీతము లేకయే

ప్రబలుటకు తగిన యేర్పాటుచేసెను. తరువాత నిరంకుశాధికారకార్యవిమర్శనాసంఘమున సభ్యుఁడుగానుండుఁడని దొరతనమువారు కోరగా నందులకంగీకరించి హిందూదేశమంతయును తిరిగి ఆసంఘమువార వ్రాసినరిపోర్టులో హిందూదేశపరిపాలనాసంస్కారములనుగూర్చి తానుమిక్కిలి బలవత్తరముగ నొక్కరిపోర్టును వ్రాసెను.

అది పూర్ణముగ ముగిసినవెనుక 1909 సం॥రం మార్చినెలలోమరల బరోడా రాజ్యమున ప్రధానమంత్రిత్వమును స్వీకరించి నవంబరు నెలనడుమవఱకును ఆయుద్యోగకార్యముల మిక్కిలి సమర్థతతో ననుపమానముగ నెరపుచు నాకస్మికముగ వ్యాధిపీడితుండై 1909 నవంబరు నెల 29 తేదిరాత్రి 2గంటలకు తానత్యంతప్రేమతోఁ జూచుకొనుచున్న తనజన్మదేశమును తనకై పరితపించుచున్న స్నేహబృందమును వీడి స్వర్గస్థుఁడయ్యెను.

ఈయన బంగాళిభాషయందు మహాభారతమును ఋగ్వేదమును వచనకావ్యముగ వ్రాసెను. బంగాళా దేశమునందలి జనులందఱునీతని గ్రంథకర్తగా నెఱిఁగినంత బాగుగ రాజకీయవ్యవహర్తగా నెఱుఁగరు. ఈయన యింగ్లీషుభాషయందు వ్రాసినగ్రంథములుకూడ ననేకములు

న్నవి. ఈమహామహుఁడు దేశమునకుఁ జేసినమహోపకారమునకై దేశవాసులెవ్వ రేరీతి నెంతకొనియాడినను ఈయన ఋణముతీర్చుకొనఁ శక్తులుగారు. ఈదేశభక్తుని మహాత్మ్య కొకకానుకగా నీక్రిందిపద్యపంచకము ను సమర్పించి యీతనియాత్మకు పునరావృత్తిరహితశాశ్వత బ్రహ్మ లోకావాప్తికై పరమాత్ముని బ్రార్థించుచు నీయనజీవితకథన మింతటితో విరమించెదను.

సీ. తనదుర్గతిని బాపు * కొనఁగ భారతమాత
కన్న కాన్పున వాసిఁ * గన్నబిడ్డ
భారతీయులకడఁ * బ్రభుశక్తి లేదన్న
యపవాదఁ బాపిన * యట్టి దిట్ట
ప్రజలయం దనురక్తి * ప్రభువు లందాసక్తి
ననుపమంబుగఁ జూపి * నట్టిజాణ
డిగనాఱిపోయిన * దేశాభిమానంబు
పునరుద్ధరింప మే * కొనిన ప్రౌఢ
క్షితి నడచునట్టిప్రయత్నసం * సిద్ధికొఱకు
దైవమును సంఘటింపఁగఁ * దలఁచి దివికి
నేగుచున్నాఁ డనంగ ర * మేశచంద్ర
దత్తుఁడస్తంగతుం డయ్యె * ధరణి నుండి.

సీ. ప్రజలకష్టము లెల్లఁ * బ్రభులకుఁ దెలుపంగ
వారిభాషను కృతుల్ * వ్రాసినాఁడు
ప్రభుల దేశస్థితుల్ * ప్రజలకుఁ దెలియంగ
మాతృభాషను కృతుల్ * మనిచినాఁడు
ప్రజలపక్షముఁ బూని * ప్రభువులకడ కేగి
తివిరి కార్యంబు సా * ధించినాఁడు
ప్రజలచెంతను జేరి * ప్రభులచిక్కుల నెల్లఁ
జాతుర్యముగ బోధ * సలిపినాఁడు
ఉభయపక్షంబులను నీతి * నొక్కరీతి
నెరప యత్నించి నెగడిన * నిపుణులందు
సాటిగల రెందు హిందుదే * శంబునందుఁ
గన రమేశున కాతఁడో * క్కండె కాక.

సీ. సంఘసంస్కరణంబు * జరిగెడుపట్టున
తనవిమర్శనమె ని * దర్శనంబు
దొరతనంబునను సం * స్కరణంబుజరగుచో
భవదుపదేశంబె * ప్రాణపదము
ఆత్మదేశస్థితు * లరయఁ బూనెడునెడ
భవదీయవాక్యంబె * పరమగురువు
వ్యవహారికప్రజ్ఞఁ * బరికించి కనుచోట

తావకప్రజ్ఞయే * దర్పణంబు
భరతఖండంబు నభివృద్ధి * పరచునెడల
పాలకులకైన లోకుల * పాలికైన
నీదువచనప్రమాణంబె * నియతి యయ్యె
దేశసద్భక్తిసాంద్ర ర * మేశచంద్ర!.

సీ. మితవాదులను జేరి * యతివాదపక్షంబు
తెగనాడి కలహించి * తిరుగ లేదు
అతివాదులను జేరి * మితవాదనీతి స
న్యాసనీతి యని పో * నాడ లేదు
రాజవిద్రోహకా * ర్యములు జేసినవారి
జాడమైనను కంటఁ * జూడ లేదు
ప్రభుపక్షమున జేరి * ప్రజలను దిగఁద్రోసి
దొరలనీ మెప్పును * జరప లేదు
సర్వసమముగఁ బ్రభుప్రజా * సమ్మతముగ
మాతృదేశోద్ధరణమె గ * మ్యముగఁ జేసి
స్వస్థతను ధాత్రిఁ బొందిన * స్వచ్ఛమతికి
నీకు స్వస్థతఘనమె ? ర * మేశచంద్ర!.

సీ. ఊహ వచ్చిననాట * నుండియునొక రీతి
కడు మేలిపసిఁ గన్న * కలము విడిచి

వయసువచ్చిన దాది * వర్ధింప నెంచి ప్రే
మించినజన్మభూ * మిని ద్యజించి
ప్రభుత యిచ్చినది ప్రా * రంభించి సోదర
భావంబునను గాంచు * ప్రజల వీడి
ఆదినుండియు భవ * దాలోచనమె కొన్న
చిరకీర్తియుతు సయా * జీనివిడిచి
ముద్దుసుతునిగఁ గను నార్య * భూమివిడిచి
తోడఁబనిసేయు దేశభక్తులను విడిచి
స్వర్గసుఖమున కొంటెఁబో * జనున టయ్య!
దేశసద్భక్తిసాంద్ర! ర * మేశచంద్ర!

గ్రంథవిమర్శనము.

చారిత్రవిషయకపరిజ్ఞానమునందు రమేశచంద్రునకున్న నేర్పుమఱియొక్క భారతీయునకున్నట్లు చెప్పనొప్పదు. చారిత్రవిషయములఁగథారూపమునఁ జదివిన, పాఠకమహాశయులకు నిదర్శనపూర్వకముగు నీతిమార్గము మనస్సునకెక్కఁగలదు. ఈమాధవీకంకణమునమనగ్రంథకారుఁడు నిరుపమానరాజనీతిసంపన్నుఁడును మహమ్మదీయసామ్రాజ్యనిర్మాతయగు అక్బరుని యొక్కయును, ఆతని మంత్రులయొక్కయును, తత్కాలదేశీయవ్యవస్థలయొక్కయు చారిత్రము హృదయంగమముగ బోధింపనెంచినట్లు గ్రంథమేమాత్రము శ్రద్ధతోఁజదివినను పొడకట్టకమానదు. కథాస్వరూపంబునకు వలయుదానికన్న చారిత్రకవ్యాపారము లిందుపలుతావుల విపులముగ చూపట్టును. దానినిబట్టి చరిత్రాంశముల బాగుగనెఱింగినపాఠకులు కొందఱికీనవల బంకించంద్రునినవలలంత మనోరంజకములుగ నుండకపోవచ్చును గాని, చారిత్రకవిషయముల నానుపానులు బాగుగాఁదెలియని

వస్తునిర్ణయము.

వారి కభిరుచి యీషత్తయినను తగ్గనేరదు. చారిత్రికపరిజ్ఞాన మెల్లెడలను నీయన కావేశప్రేరితంబై వలదనినను తనంతట తానుగవచ్చి కలమునుండి జారిపడుచుండునటు లిందు తెలిసికొనందగు. ఇదియునుంగాక ఆంగ్లేయభాషను వ్రాయఁబడినయీ గ్రంథముహిందూదేశసందర్భముల నెఱుంగని యాంగ్లేయదేశవాస్తవ్యుల నుద్దేశింపఁబడినది. అందువలన చారిత్రికవిషయములు విపులము లనవసరము లనరాదు. అచ్చటివారికి మనదేశపుటాచారవ్యవహారములు సంగతిసందర్భము తెలుకపడవు. ఆకారణంబున సాంఘికాచారంబులుకూడఁ గొన్ని మిక్కిలివివరముగ దెలుపవలసివచ్చెను. అవి దేశీయపాఠకుల కొక్కింతయు ననవసరముగనే కనఁబడవచ్చుంగాని వంగదేశమునకును మనదేశమునకును గల యాచారవ్యత్యాసములను దెలిసికొనఁ దలంచినవారి కవియుననవసరములు కానోపవు.

రమేశచంద్రుఁడు బంకించంద్రుని యుపదేశమున దేశభాషను వచనప్రబంధములువ్రాయఁగడంగినట్లు ఈతని జీవచరిత్రయందుఁ గనంబడును. బంకించంద్రుని చంద్రశేఖరమును ఈమాధవీకంకణమును జక్కఁగఁ బరిశీలించి చూచినచో వీరిరువురునుచేరి యొక్కమార్గమునను హిం

దూవైవాహిక సిద్ధాంతములను స్త్రీల పాతివ్రత్య నియమ
ములను జూపింపఁదలఁచి, ఈ రెండు గ్రంథములను వ్రాసి
నట్లు కన్పట్టెడు. కథాస్వరూపమును విమర్శించి చూచిన
రెండింటియందును గూడ, ఒకరియం దనురక్తురాలై యుం
డిన యువతి మఱియొక్కరిని పెండ్లాడుటయే తటస్థించిన
ది. ఒకరియందుపస్థితంబై యున్న మనంబును మఱియొ
క్కరిపై నులపవలసివచ్చినది. ఉభయత్ర చిట్టచివరకు వి
జయమే కలిగినట్లుచెప్పవచ్చు. సంపూర్ణవిజయము కలిగి
నను కలుగకున్నను ప్రవాహంబునఁ గొట్టుకొనిపోవునను
రాగంబువిధిచోదితంబైన వివాహబంధ కారణంబున నే
టికెదురీది, యానీటివడి నలసటఁజెందుచు నడుమనడుమ
నిలుచుచుగమ్యస్థానముపై లక్ష్యంబుంచుచు వేసిన యడు
గుపట్టు జారిపోకుండఁ గాలూని మనంబెన్నియోకడగం
డ్లకు లోను జేయు ప్రస్తిమితము నొందుటమాత్రముకన్న
ట్టకమూనదు. పూర్ణవిజయ మీ రెండుగ్రంథములందును
గూడఁ జెప్పఁబడలేదు. గానితన్మార్గమునకుఁ గలిగిన య
వరోధములన్నియునుతొలంగించి కథమఱి నుదముట్టెను.
కాని యీసిద్ధాంతముల నెరపుటకో నీ రెండు గ్రంథము
లలోను త్రొక్కినమార్గములు రెండును కేవలభిన్నములు.

హిందువులు మొగముపైనుండి కడిగిన మహమ్మదీయు లు క్రిందినుండి కడిగినట్లును, హిందువులు ఎడమనుండికు డికి వ్రాసిన మహమ్మదీయులు కుడినుండి యెడమకు వ్రాసినట్టును, తద్ధర్మ్యస్థానమును చేర్పుమార్గములు రెం డును భేదించినవి.

శైవలిని చంచలచిత్త. హేమలత నిశ్చలహృద య. ఆమెకు చురుకుపాలు హెచ్చు. దుడుకుదన మధిక ము. ఈమె శాంతమునకు నిధానము. శైవలినికడ ప్రపం చవ్యాపారములన్నింటియందునను గూడ విశేషమైన తెలివి తేట లున్నయవి. అవులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టురకము. ఆమెకున్నంతసమయస్ఫూర్తి మఱియొక్కయెడఁ గన్పట్ట దు. హేమలతకు తెలివితేటలు లేకపోలేదు. ఈమె దారి నెపోయి దారినె వచ్చునది. అందువల్లనే శైవలిని సనో వాగ్వ్యభిచారంబులకు లోనై పతితయై యెన్నియో యాతనలం బొందిపశ్చాత్తప్తయై మరల యథామార్గ మునకుదీసికొనిరాఁబడవలసివచ్చినది. హేమలత కట్టిదేమి యునక్కఱ లేకుండఁగనే యవిలంఘ్యంబగు ననుబంధం బె ప్పుడు సంప్రాప్తంబయ్యెనో యప్పుడు తనవిధ్యుక్త ధర్మ మును గుర్తెఱింగి దానికి వేయుమనోధైర్యంబు నవలం

బించి పతిధ్యానతత్పరయై నరేంద్రునకు ధైర్యస్థైర్యము లుచెప్పి యాతనికిఁదనపై నుండు మోహానురాగమును మరల్ప నెన్నియోపాట్లు పడియెను. తొలుతభర్త కావలయునని ప్రేమించి యభివృద్ధినొందించినయనురాగము తుదకుసోదరప్రేమగ మార్పవేసివచ్చెను. అట్టికార్య మందలికష్ట మాచేయువారికె యెఱుక. హేమలతానరేంద్రులపునస్సమాగమములు మధురానాధునిసువర్ణదేవాలయమునఁగావించెను. దేవాలయమునఁబ్రవేశించుటతోడనే యెంతటియపవిత్రునకైనను ఒక్కింతసదుద్దేశము కలుగకమానదు. అట్టిచో సద్గుణరాసులమాటచెప్పనేటికి? హేమలత గుణరాశి. అట్టినారీమణిసచ్చరిత్రకు భగవత్సాన్నిధ్యంబుసంప్రాప్తంబైన నెట్టిదుర్ఘటకార్యమైనను సుకరంబుగసాసంగఁగలదని యోచించి గ్రంథకర్త తత్సమాగమంబున కట్టిదివ్యస్థలంబు సంఘటించె. హేమలతానరేంద్రులకు జరిగినసంభాషణము గనుఁగొనిన ఎంత రాతిగుండె గలవారికిని మనస్సు నీరుగాకమానదు.

మనుజునకుభార్యయందును తనూజాతయందును సహోదరునియందునుఅందఱియందునుఅనుబంధమునకు

ప్రేమయేమూలము. ఆప్రేమయొక్కెడ మోహముగా బరిణమించినది. ఇంకొక్కెడ వాత్సల్యముగా మారినది. వస్తుతత్వమొక్కటియే యైనను మనస్సు దేనియందే భావమునఁబ్రవర్తించునో యట్టిభావవికారము లెక్రమక్రమముగ నభివృద్ధిపొందుచుండు. పోవుపోవుమార్గమునుండి వెనుకకు మరలించుటదుర్ఘటమే యగును గాని, అట్టిది చేయవలసివచ్చినప్పుడు ఎన్నికష్టములువచ్చిననేమి చేసిచూపుట కర్తవ్యము. అన్యథావర్తించుట పాతకము. ముక్తికంతకును మనమతసిద్ధాంతమునుబట్టి యింద్రియనిగ్రహమే కారణము. అట్టియింద్రియనిగ్రహము నేర్పుటకే యిట్టిపరీక్ష లేర్పడినవి. ఇదితెలియక మనస్సనకిచ్చవచ్చినవారినే పెండ్లియాడుట యుత్తమోత్తమంబనియు నదియే పతివ్రతాత్వమునకు మూలం బనియు బోధింపనెంచెదరు. మనపురాణములయందలి స్వయంవరగాథలఁ జదివి చూచితిమేని శ్రీరాముని కాలము నాఁటనుండియు స్త్రీలకు స్వచ్ఛందమైన స్వయంవరము లేనట్లు కవ్పట్టు. గురువులుచెప్పిన లక్ష్యమేదియో యొకటిమనస్సున బెట్టుకొని అట్టివాఁడెవ్వఁడైనను వానినే వరియించుట ఆకాలపుస్త్రీలకు స్వయంవరముగా భావింపఁబడి

యెను. అయ్యది నిశ్చయముగ స్వయంవరమా? స్వయం వర మనిన మనస్సునకు వచ్చినవానినేవరింపవలయును. ఈదృశంబగుసిద్ధాంతము గ్రంథకర్త దృష్టాంతపూర్వక ముగఁ జూపఁదలంచినట్టుకనిపెట్టఁదగు.

హిందూమతసిద్ధాంతములనుబట్టి లభ్యంబైనప దార్థముతో సంతుష్టి నందవలయును. విధివిహితం బగు వస్తువులందు నీమాన ప్తవర్గమునకు శ్రేయోదాయకంబ ని బోధించి నియమించినదానియందు నీమనసును నీవు ప్రవేశపెట్టలేవేని ముక్తిమార్గము నెట్లుసాధింపనోపుదు వని మనసిద్ధాంతములు బోధించుచున్నవి. అన్యదేశసి ద్ధాంతములును నీమార్గమునె యనుసరించి పోయినట్లు షేక్సుపియర్ మున్నగుగ్రంథకారులువ్రాసినసిద్ధాంతము లవలన విదితమగుచున్నది. షేక్సుపియరు తన "వణిక్ప్ర వర వృత్తాంతము" (Merchant of Venice)న ప్రహార్షిక (Portia)కునియమించినస్వయంవరకార్యముఁ గనుఁగొని ననీసిద్ధాంతమే తెలియఁగలదు.

నరేంద్రునకుఁబ్రవాసగతి లభ్యంబైనది. హేమ లతనుండి ఎడఁబాటు కలుగనున్నది. వారిరువురకును జి న్ననాఁటినుండియును దినదినప్రవర్ధమానముగఁ బెఱుగు

చున్న యనురాగవల్లిక యీాక్షణయంత్రపోషణ లేకుండఁ
బోవుచున్నది. హేమలత యత్యంతవాత్సల్యంబునఁ బెం
నామనిర్ణయము. చిన మాధవీలతనుండి యొక లతాఖండమును
ద్రుంచి దానిని కంకణముగా నలవరించి న
రేంద్రుఁడు బద్ధానురాగంబున "ఈవీనిపువ్వులునే
డో రేపో యెండిపోవును. కొంతమాత్రము విశేషకాల
ముండును. నీకు నాయెడ నెంత కాలము దయయుండునో
యంత కాలము దీనిని జ్ఞాపకార్థముగఁ బదిలముగ నుంచు
కొనుము. నాస్మరణము నీమనస్సునఁ గలుగకుండునేని దీ
నిని పనికిమాలినదానిగ నెంచి విసర్జించుము" అని చెప్పి
యామెహస్తము నలంకరించెను. పిమ్మట వారిరువురును
హేమలతాశిరీషులవివాహానంతరము సువర్ణదేవాలయ
మున సమావేశ మైనారు. నరేంద్రుని కెంతటినిర్మలచి
త్తమో యంతటి బద్ధానురాగము. చిన్నతనంబునుండి
యును కడుంగడు ప్రేమించినయాముద్దరాలిపై ననురాగం
బు మనంబునఁ దగుల్కొనియాచిత్తముఆమెనుండి మర
లిరాకయుండుటచేనామె సాంగత్యమెంతయో కష్టముమీ
ద నిరాకరింపవలసినవాఁడయ్యెను. ఈమెయెడఁగల య
నురాగంబు పరిపూర్ణంబై యుండుటచే తారాసుందరి

నెంతవిశ్వసనీయ మైనను, ఎల్లప్పుడును వెన్నంటియే వచ్చుచుండినను, అతఁడు తనమనంబును మాత్రమామె యెడ కామవికారంబునకు లోనుగానిచ్చినాఁడు కాఁడు. అంతటిమోహానుబంధమున మరలివచ్చుసరికి ఆప్రేమైక నిదానము, ఆసద్గుణఖని యీతనినివిడిచి చిన్నఁనాటి చెలి కాని శిరీషుని పెండ్లియాడియుండెను. తదనంతర మెంత యోకాలమునకుఁగాని వారిరువురకును సహావేశము కలిగినది కాదు. అప్పటికి మాధవీకంకణ మెండిపోయినది. కాఁడయంతయును ముక్కముక్కలైనది. హేమలతకు నరేంద్రునియెడలఁ గలయనురాగ మెట్టిదియోగాని జీర్ణమై పడినయాకాడ నొక్క ముక్కయైన నూడిపోకుండ దారముతో గ్రుచ్చి పదిలముగ దాచి యాతని యెట్టయెదుట గంగాప్రవేశము చేసెను. దానితో మాధవీకంకణమును మనగ్రంథమును గూడఁ మాదముట్టినని. అభిజ్ఞాన శాకుంతల నాటకమునకును ఆంగ్లేయ వ్యాఖ్యాతలు "The lost ring" అనగా "నష్టాంగుళీయకము" అనియెట్లు నామకరణము చేసిరో యట్లేదీని కీమాధవీకంకణ నామకరణమెంతయుఁ దగియున్నది.

దీనికి బంగాళీభాషయందు మాధవీకంకణ మని

యును, ఆంగ్లేయభాషయందు "The Slave Girl of Agra" తార్తారదాసీసుందరి యనియు నామములున్నవి. ఇందేదిసమంజసమో మనమాలోచింప వలసినచ్చోనెడ బంగాళభాషయందుంచిననామమే తగియున్న దనిచెప్ప నొప్పు.

జలేఖానరేంద్రులకు ఆగ్రాకోటయందు సమా వేశము సంఘటిల్లినది. నరేంద్రున కామెయెడ ననురా గ మంకురించుటకు కారణముప్రత్యుపకారము. తాన నారోగ్యతల్పగుండై యున్నవేళల నామె తనకు చేసిన యుపచారములకై తన విధ్యుక్తధర్మము నాతండు నెఱపనెంచిన రేంద్రుండు యామెయెడం బ్రసన్నహృదయుం డయ్యెను. ఆతని హృదయంబునం దెల్లప్పుడును హేమలతయే యధివసించియుండుటచే జలేఖా యెంతమనోహారిణియైనను నామెయెడంగామతప్తుండు కాండయ్యెను. ప్రకృతి సిద్ధం బగు హృదయ వికారం బొకటిరెండుసారు లాతనికీమెయెడం గలిగినట్లు, మోహవికారమున కత్యురాభ్యాస కార్యంబుల గు చుంబనాదిక్రియల కాతండు పాల్పడినట్టును, గ్రంథకర్త ఆయాసందర్భంబులం జూపియున్నాడు. కానియామె

యాతనిమనోదార్ఢ్యంబు పరీక్షింపఁదలంచి యాతఁనిలో
బలుచుకొనఁ బ్రయత్నించువరకు నయ్యది యాతనిమనం
బునుండి యదృశ్యమయ్యెను. మనంబున నెయ్యది గా
ఢంబుగ నాటుకొనెనో అది యొకదానిలిచియుండునది. ఒ
కయెడ గాఢానురాగంబున్న యప్పుడు మరియొక్క యె
డనట్టి ప్రేమం బుదయించు టెట్లు? బద్ధానురాగయగు జ
లేఖాసుందరియెడ నాతఁడగపరచిన దంతయును గృతజ్ఞ
తాపూర్వకంబగు ప్రత్యుపకారమునకలయుం గాని కా
ముకవ్యాపారభాజనం బగు మోహవిషయం బగరాదు.
గ్రంథమునం పాది మొదలంతమువరకు నెచ్చట జూచినను
నరేంద్రునిమనంబు మరియొక్కమాదిరిని బ్రవర్తించున
ట్లుదృష్టాంతము కానరాదు. గ్రంథమున గ్రంథకర్త ప్ర
ధానకార్యముగా నొనర్పఁదలంచినది నైవాహికసిద్ధాం
తముసందలినీతిగాని ప్రత్యుపకారకార్యంబు కాదు. ఆకా
రణంబున తారాసుందరి యని దీనికిఁ బేరిడుటసమంజ
సము గాఁగ నట్టిదు నరేంద్రునిహృదయమునందు హే
మలతపైఁ గలయనురాగ మాజలేఖాయందు మచ్చరాతి
పై గీటుపుచ్చినగాని జగద్వితము కానేరని మాటవాస్త
వమె. అగుగాక! సాధనములుగా నుండిన వాని కన్నిటి
కిని బ్రాధాన్య మీయవచ్చునా?

జులేఖా యనురాగమునే యీగ్రంథమునందలి ప్రధానాంశముగా బరిగణింపరాదా యందురేమో? అందులకు గ్రంథకర్త తగినసాధన సామగ్రి నొసంగినాఁడు కాఁడు. జులేఖాయందుఁ గన్పట్టిన దేకపక్ష మోహమైనది. నరేంద్రునిహృదయ మెప్పుడునునందులకంగీకరింప లేదు. అట్లుండినను దానిని ప్రధానాంశం బనిచెప్పుదుమేని కథానిర్మాణోద్దేశమునకు వ్యభిచారము సంభవము కాక మానదు. ఇందు హేమలతా నరేంద్రులకుఁ గలయనురాగ మంగి. రెండవది యంగము. మనుసూరుని యనుచరులు గాయకబాలుని వేషమున నరేంద్రుని వెన్నంటి వచ్చి జులేఖాను ఖడ్గమున కెరజేసినపు డామె ప్రాణావశిష్టయై పలికిన కడపటిపలుకులు వినినచో నామె మోహ మెంతటి గాఢంపు మోహ మో స్పష్టపడఁగలదు. రాజస్థానమునందలి మరుస్థలంబున పటకుటీరంబున నర్ధరాత్రిసమయంబున వారిరువురును నేకాంతముగ సంభాషించునపుడు నరేంద్రుఁడు తనమనంబు మఱియొక్క యువతిపై నున్నదని చెప్పవలెను. నరేంద్రునిహృదయరహస్య మామె యెఱుఁగదు. తనకొఱకై నరేంద్రుఁడు చేసినకార్యములన్నియు నంతవఱకును మోహకార్యంబులుగనే యామె సంభా

వించెను. అప్పు డామెకుఁ గలిగినభగ్నమనోరథం బెట్టిది యో జలేఖా నరేంద్రునివెనుకఁ జేర గుప్తముగా నిరువు రును మాటలాడుకొనిన సంభాషణమునుబట్టి విదితమగు టలేదా?

ప్రథమ తృతీయఖండముల జలేఖా ప్రసంగమే లే కుండుటయు చతుర్థఖండమునందైనను హేమను తనుగూ ర్చియు తత్కుటుంబమునుగూర్చియు ముచ్చటించు ప్రక రణముల జలేఖానుగూర్చిన ప్రస్తావనముమృగ్యంబగుటయు ద్వితీయఖండమునపూర్ణముగను చతుర్థఖండమున హేమ లతాప్రసంగము లేని ప్రకరణములును తీసివేసిన మాధవీ కంకణ కథాసందర్భమునకే మాత్రమును లోటుకలుగకుండ నుండుటయును గనిపెట్టి చూచిన మొదట బంగాళీభాష యందురచించిన మాధవీకంకణమునందు జలేఖా ప్రసంగ మే లేదేమోయని గట్టిసందియముపొడముచున్నది. నా యూహయే నిశ్చయమైనచో నీమవిచారణముంగూర్చి న నాయీనిర్ధారణము వికల్పము లేకుండ నిలిచియుండఁ గలదు.

రమేశచంద్రుని రచనానైపుణ్యము మిగుల వి న్నాణమైనది. ఈనవలయందాతఁడు చారిత్రకవిషయము

ల చిత్రకథాపరిసంగమున నిమిడ్చి కేశ దేశముల వెదఁజ
ల్లనెంచినాఁడు. ఆఙ్గ్లేయభాషయందు శృంగారవచన ప్ర
బంధముల రచియించిన రైనాల్డును, వీరశృంగారమిళితం
బుగ చారిత్రకవిషయంబులఁబొందుపఱచిన స్కాట్టును,
అనుసరించి యీనవలను రసమంజసముగ నిర్మించెను.
రైనాల్డునను కరించి ఆగ్రాకోటయందలి అంతఃపురరహ
స్యములన్నియును బైటఁబెట్టినాఁడు. ఒరునకెవ్వరికిని
దెలియకుండ పురుషులకంతఃపుర ప్రవేశమెట్లుకలుగునో
అదియెల్ల విశదీకరించినాఁడు. స్కాట్టుననుసరించి శృంగా
రవీరకరుణారసము లిందు ననుపమానంబుగ నెలకొల్పి
నాఁడు. తరుణముదొరకినప్పుడెల్ల భారతీయులజాతీయధన
మగు నీతులవెదజల్లినాఁడు. ఈతనిగ్రంథములును బంకిం
చంద్రునిగ్రంథములును శ్రద్ధతోఁ పఠించినవారలకు మనదే
శమునందలి యాచారవ్యవహారములన్నింటికిని ఆదికార
ణము లెవ్వియో, సంఘమున కవియెంత క్షేమకరములో
వానిని మనమిప్పుడు విస్మరించి యెట్లు భ్రష్టులమైతిమో
ఒలిచినఁ అరటిపండు చూదిరి మనంబునకు గోచరింపకమా
నదు. హిందూవితంతువుల నిర్బంధవైధవ్యము సంఘము
న కెంతయుపయోగకరమో, శిరీషుని సోదరియగు శై
వలిని గుణవర్ణనమున బోధించియున్నాఁడు. సౌశీల్యం

డుగను వర్ణించుచుపట్టున, నవకుమారుని వాహ్యాళి జనుల
నందఱ నేకీభావముచేయుచు రాజునెడ ప్రజల భక్తిగౌ
రవములెట్లుండునో విశదీకరించినాఁడు. నవకుమారునిభా
ర్య మధురానివాసము చేయఁబోవుపట్టున హిందూసుం
దరుల విధ్యుక్తధర్మములుచూపినాఁడు. గోకులదాసుని
రాజ్యనిర్వాహకతంత్రంబులం గనుంగొనిన, రాజ్యసంపా
దనమునకై యెన్ని యేని మాయోపాయముల చేయవల
సివచ్చుననియు, న్యాయైక మార్గమంతులకు తఱచుగ ను
పయోగకారి కాదనియుకూడఁ దెలియఁజెప్పినాఁడు.
శిరీషునిబలంగ నంతయును మధురానగరమునఁ జేరెడు
పట్టున, కృష్ణునందు జనుల కెట్టిభక్తితాత్పర్యము లున్న
వో వ్యక్తీకరించినాఁడు. జహంగీరుని యెడ తప్పు కలిగిన
ప్పుడు మానసింహుఁడు సలీమును తోసిపుచ్చి తనమేన
ల్లుఁడగు ఖుస్రూకుమారునకు రాజ్యమొసంగుమని బోధిం
పఁ ఆతఁడయాలోచనమునుగొనక సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడ
గు అక్బరుచక్రవర్తి హితవచనంబుల రాజకీయధర్మం
బులబోధించినాఁడు. తొందరపడి యపకారములు సేయు
వారియెడ నెట్టినిర్మలభావంబున ప్రవర్తింపవలయునో అ
య్యది నరేంద్రుని యెడల శిరీషుఁడుకనఁబఱచినసోదరభా

సంబునను,ఔదార్యలక్షణములవలనను, స్ఫుటపఱచినాఁడు రైనాల్డుసవలల ఆంగ్లేయదేశపాలకుం డగుజార్జిప్రభుని ప్రవర్తనమువలె జహంగీరుప్రవర్తనము నీతఁడు గర్హ్యముగఁ జూపనెంచినాఁడు. కేవలకాముకవ్యాపారంబున ప్రవర్తించెడువారలకు కలిగెడుచాపల్యముమంచిచెడ్డలను విచారింపనీయకుండ స్త్రీపురుషవివక్షితయైనఁ గననీయకుండ స్త్రీరూపసందర్శనమాత్రంబున మోహావిష్టులను చేయునని యీతఁడు స్త్రీరూపధారి యగునరేంద్రుని యాలింగన మభిలషింపఁగోరినజహంగీరుని ప్రవర్తనమున బోధింపనెంచినాఁడు. వేయేల? ఇందీతఁడు నెలకొల్పిననీతి వేఱొక్కెడ కన్పట్టు నని చెప్పసాహసింపరేము.

ఇంక పాత్రోచితం బగుగుణపోషణ మాతఁ డెంతసమంజసముగఁ గావించినవాఁడో దానియొప్పుఁబరిశీలించి చూతము. ఈగ్రంథమునందలి ప్రధానపాత్రము నరేంద్రనాథుఁడు. ఆతనిగుణవర్ణనము మున్ముందుపరీక్షింతము.

నరేంద్రుఁడు సత్కులసంభూతుఁడు. నిష్కపటహృదయుఁడు. మాయమర్మము లెఱింగినవాఁడు కాఁడు. ఆతనికుద్రేకము హెచ్చు. పెద్దకుటుంబములోఁ జేరిన

మానవులు సామాన్యముగ తమయొద్దనుండు తప్పులను

సైత మొప్పులుగా సమర్థించుచు వాని నొప్పు

నకేం కొనకుండురు. అట్టియాభిజాత్యదుర్గుణ మీత

డు్కిఁడు. నికడ లేదని నరేంద్రనవకుమారుల నౌకావిష

యికవ్యాపారంబుపట్టున తెలియందగు. జాత్య

భిమానమును దేశాభిమానమును నీతనికి మెండు. అక్బరు

పాదుషా యెంతటి గౌరవ మొసంగినను, యెంతటి

ముద్దులాడి తనకయాచితంబుగ తనంతఁ జాలభ్యంబైనను

తనజన్మదేశమును విడిచియుండనాతనికి మనసొప్పినదికా

దు. దేశము లన్నియును దిరిగినాఁడు. మహావీరుఁడై ప్ర

వర్తించినాఁడు. యుద్ధకార్యముల నారితేరినాఁడు. చక్ర

వర్తికడ మన్నన లందినాఁడు. ఎన్ని గౌరవములు కలిగిన

ను ఆతనిమనంబుమాత్రము తనచిన్ననాఁటిచెలిమికత్తెపై

నుండి మరలిరాదయ్యెను. కృతజ్ఞతాభావ మాతనియెడ

మెండు. స్వాతంత్ర్యమునం దభిలాష హెచ్చు. జలేఖా

పొందుచున్నబానిసజీవనమును గని యామెనందుండి వి

ముక్తం జేయుటకై యాతఁ డెంతపరితపించెనో యెంత

యెంత లాయాసముల నందెనో ద్వితీయఖండమున తత్క

థాసందర్భమును పఠించినచోఁ దెలియఁగలదు. తనకు

జలేఖా చూపిన యుపకారమునకు ప్రత్యుపకారము చూపి తనకృతజ్ఞతం దెలిపెను. బానిసత్వమునందియున్న జలేఖానుగూర్చి తద్విముక్తికై నరేంద్రుండు పడినసంతాపమును అందులకాతఁ డొనర్చినసాహసకార్యములును ప్రశంసనీయములు.

నరేంద్రునినిష్కాపట్యము, ఔదార్యగుణవిశేషము, వీరపురుషలక్షణములు, మానసింహునకాతనియందు కనికరముపుట్టించెను. తత్కారణంబున జగద్విశ్రుతమైన యశస్సంపాదనమైనది.

అన్నియును బాగుగనే యున్నవిగాని అయిదువతన మొక్కటిమాత్రము తక్కువయనినయట్లు ఆతనికదృష్ట మొక్కటియే లోపము. నరేంద్రుఁడెంతసద్గుణఖనియో యంత మందభాగ్యుఁడు. అదృష్టదేవత యాతని కెప్పుడును ప్రతికూలముగనే పనిచేసినది. మొదటినుండియును అత్యంతవాత్సల్యంబున పెంచి పెద్దఁజేయుచున్న నవకుమారునియెడ, నౌకావినోదసమయంబున ఆత్మదేశ మందలియభిమానమును నావేశ మొకటి యావరించి నవకుమారుని ప్రాణములమీఁదికిఁ దెచ్చెను. అంతకుమున్ను కొలఁది కాలమునుండి నవకుమారునకును భార్యకును

హేమలతానరేంద్రులవివాహమునుగూర్చినచర్చలు జరుగుచున్నవి. నవకుమారునిభార్య నరేంద్రునివిపక్షమును బూని పనిచేయుచున్నది. గోకులదాసు ప్రతికూలముగ పనిచేయుచున్నవాఁడు. ఉభయులయోచనలునుగూడ నాతనిమనంబున కుచితముగ నేతోఁచుచున్నవి. భార్యచెప్పినదానినిబట్టి యుభయసంస్థానములు నేకీభవించుమార్గము కన్పట్టెను. గోకులదాసు చెప్పినమార్గముననుగూడ నట్టిదియే చూపట్టెను. మొదటిది సన్మార్గము. ప్రతిస్పర్థగలకుటుంబములు రెండును కలియుటకు తగినసాధనము. రెండవది స్పర్థ మఱింతబలపడుటకు కారణము. తంత్రము కుచ్ఛితతంత్రము. కాని గోకులదాసునచ్చచెప్పినకొన్నికారణములనుబట్టి యీరెండవదికుచ్ఛితతంత్రమైనను, తన్మూలమున తనవంశప్రతిష్ఠ నిలుచు ననియును, అందువలన యశస్సంపాదనమగుననియు పొడకట్టెను. అట్టిసమయమున నీదుడుకుకార్యము సంఘటిల్లినది. నవకుమారునిమనస్సు పూర్ణముగ గోకులదాసుపక్షమునఁ జేరినది. హేమలతయు తజ్జననియు నత్యంతవిషాదమునొందిరి. అదియే రాజ్యపరిచ్యుతికి కారణమైనది. ఇదియంతయును అదృష్టదేవతామహిమంబు గాక మఱియేమగును? తల్లి

దంద్రులిరువురును హేమలత సీతనికిచ్చియే వివాహము చేయవలెనని సంకల్పించుకొనిరి. అవును దూడయునుండ గ నడుమ గుంజార్చెననుసామెత నిజముగమంత్రిమతియొకని గాలికింగొట్టుకొనిపోయెడువానిని తెచ్చి నడుమ ప్రతిష్ఠించి వానికిహేమలతను వివాహముచేయించెను. దీనింబట్టి.

"తానుదలంపనొకటి * దైవమొండుదలంచు
ననెడినుడియథార్థ * మగునుగాదె"

మనుజుండు కేవల మదృష్టదేవత యెట్లునడపిన నట్లు నడచువాండెకాని స్వతంత్రుండు కాండనితేలుచున్నది.

"కర్మమునం బుట్టు జంతువు
కర్మముననువృద్ధిబొందుం * గర్మమునం జెడుం గా
కర్మము మూలము జగతికి
కర్మమె సుఖదుఃఖములకుం * గారణమధిపా".

అను భాగవతవచనమిందు సార్థకమగుచున్నది. దీనిసే షేక్స్ఫియరు తన (Twelfth night.) ద్వాదశయామినియందు.

"Fate show thy force, What is decreed must be,
We are not masters of ourselves ; let it be."

దీనియర్థమిది.

"కర్మమా ! నీదుబలమెల్లఁ * గనఁబఱుపుము
కర్తలముగాము మాచేయు * కార్యములకు
లిఖిత మెటులుండెనో యట్లు * లేగదయుగు
జరుగఁదలచినతెన్నున జరుగనిమ్ము"

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈ సిద్ధాంతములను సాదృశ్య రూపంబుగ గ్రంథకర్త మనకుఁ జూపదలంచినాఁడు. ఇం కొక్కటిజూడుడు. నరేంద్రుఁడు కేవలమును మందభాగ్యుఁ డే కాకుండిన, తనయెడ ననురాగముగల జలేఖాను పరిణ యము కాలేకపోయెను. అనురాగముగల హేమలత లభ్య ముకాకపోయెను. తల్లి కిష్టముండెను. తండ్రికిష్టముండెను. వధువున కనురాగముండెను. వరుఁడందులకు భీష్మించుకొ నికూర్చుండెను. మంత్రి గోకులదాసు కేవలనిమిత్తమాత్ర ముగాని యయ్యది యన్యథాకరించుట కేవల దైవనియు క్తికాదా ?

జలేఖా విషయమునఁగూడ నియ్యదియట్లె జరిగినది. జలేఖాకు పరమానురాగముండెను. నరేంద్రున కామె

యెడ దయకుదిరెను. ఒకొ్కక్కప్పుడయ్యది మోహకా ర్యముగాఁగూడఁ బరిణమించు తరుణము లభ్యమయ్యెను. అట్టిచో వారిరువురకును వైవాహికానుబంధము సంఘటిల్లకపోవుట యెట్లు? ఇది విధివిక్రృతికాదా?

ఈవిధివిక్రృతి తుదకెట్లుగా పరిణమించినది? హేమలతను పెండ్లాడిన శిరీషునకు మనశ్శాంతి లేకుండబోయినది. నరేంద్రుఁడాశాభంగమునకు లోనయ్యెను. హేమలత గుండె కుదుటఁబెట్టుకొనలేకపోయెను. తల్లి సంసార పరిచ్యుతికిదియ మూలమయ్యెను.

దీనివలన మనము నేర్చుకొనవలసినది పరస్పరానురాగముగల యువయువతీమణుల కెడబాటుగలిగిన నయ్యది వారొక్కరికేగాక తత్సంబంధ బాంధవ్యమున నున్న వారికెల్లరకుఁగూడ దుఃఖభాజనంబగునని యెడి నీతి.

ఇంకొక్కటి హేమలత తాను స్వయముగ మనంబున సంకల్పించుకొనిన దానికంటె తల్లి యుపదేశించిన దానికంటె, తండ్రియొక్క యుపదేశమే ప్రాముఖ్యమనియు అదియే శ్రేయోదాయకంబనియు, గృహమునకెవ్వరిదు యజమానియై ప్రవర్తిల్లునో వానికి సర్వస్వాతం

త్ర్యము లేకుండిన ఆగృహనిర్వాహకమున కన్నియు నంతరాయములే సంఘటిల్లుననియు, మంత్రివలె నుపచరించు భార్య యుపదేశమైనను భర్తకు దిక్ప్రదర్శన మాత్రంబ కాని ఆజ్ఞారూపంబుగ వెలయరాదనియును, అత్యల్పవయస్కులును ప్రపంచానుభవవిహీనలునగు బాలికలు తాముగ పతుల నన్వేషించుకార్యముల స్వతంత్రలై మెలంగరాదనియు, వారిమనంబులట్టి వయస్సున దూరదృష్టికి చాలియుండునవి కావనియును, తలిదండ్రులు బిడ్డల శ్రేయోభివృద్ధినిగూర్చిన సదుపదేశము గలవారుగాన మహదైశ్వర్యకాములగు వారెందఱెందఱో యుండ సద్గుణసంపన్నుడొకని తన యిచ్ఛవచ్చినవానిని తనసుతకు భర్తగావిధించుట కర్తవ్యమనియు, నిందు సాదృశ్యరూపముగ బోధించి హిందూసిద్ధాంతగౌరవమును చూపనెంచినాడు. ఇదికూడ మనమిందు నేర్వఁదగినవిషయము.

హేమలతపతివ్రతాతిలకము. హృదయమునిష్కపట హృదయము. కానినరేంద్రుని వలెనూత్న్యముగ బయలువడునదికాదు. ఎంతటిదుర్ఘట కార్యంబు నైనను సాధింపగలమనోదార్ఢ్యం బామెకడ నున్నది. లేకున్న నరేంద్రునిపైగాఢముగఁ దగుల్కొనిన యనురాగమునె

ట్లుమరలింపఁగలిగెను. ఈమెది లోతుగుండె. త
అచిచూచినకాని యీమెహృదయమునందేమి
హేమ యిమిడియున్నదో తెలిసికొనుట కవకాశములేదు
లత కాని నరేంద్రుని సందర్శింపవచ్చునప్పటికి తన
హృదయము నెంతదిట్టపఅచుకొన్నను, ఆతని
నొంటరిగ సందర్శింప లేకపోయినది. దానికొ
అక్కై శైవలినివలన నెంతయోబోధ కావలసివచ్చెను,
కొంతవడికి మనస్సు గట్టిచేసికొని విధ్యుక్తధర్మమును నె
రవందలంచి యాతనినెదుర్కొన సాహసించెను. దీనికే
మికారణ మందురా? ఈవివాహ విషయము దైవప్రే
రితంబుకానితనకు నరేంద్రునియెడ ననురాగంబు లేక
పోవుటచేత కాదని నరేంద్రునకుఁ దెలుపుటకు. ఆమె
హృదయానురాగము నరేంద్రునియెడ నెట్టులున్నదో
యెండిపోయిన మాధవీకంకణము ముక్కలనుపదిలపఅచి
యుంచుటవలననే తెలియుచున్నది. ఎట్టిమోహమున్న
ను విధిసంఘటితంబు లవిలంఘ్యములు. దైవ మేమార్గ
ము మన కుపయోగకారియని విధించునో దానిననుస
రించుట యాతనియనుగ్రహమునకు పాత్రులగుటకుమా
ర్గము. అనుగ్రహ సంపాదనమునకు అధికారి యిచ్చవ

చ్చినట్టు మెలంగుటయేసాధనము. ఆశ్రితవత్సలుం డగు భగవంతుండు భక్తులపై కృపచూపకముున్న వారికికొన్ని ప్రాణసంకటములగు కార్యములు నియమించి, వానిని నిర్వహించి తనయిచ్ఛ నెఱవేర్చుదురో లేదోయని పరిశీలించిచూచును. అట్లు పరికించి పరికించి వారికివలయు నభీష్టంబు లొసంగు. హేమలత యీ హిందూసిద్ధాంతమును, పతివ్రతానియమంబులును బాగుగ నెఱింగి దమయంతి సావిత్రి, మున్నగు సాధ్వీమణులవలె మనోనిగ్రహకార్యంబున నపమత్తయై నరేంద్రునకు పురుషార్థంబుల ప్రబోధించెను. సావిత్రి, దమయంతి, మున్నగువారికంటె సీమెచారిత్ర మెక్కుడు సంస్తవనీయమని చెప్పవచ్చు ఏలయన నాసాధ్వీమణులు తమహృదయంబు తొలుదొల్త నెవ్వనియందు లగ్నంబయ్యెనో వారినె పెండ్లియాడిరి. భర్తలతోడ కూడి పెక్కుకడగండ్లలోనైరి. పిమ్మట నెన్నికష్టములువచ్చి పడినను మనంబులందలి యనురాగంబులు వారలకు తోడునీడయై యుండి యాకడగండ్లనుండి గట్టెక్కకలిగిరి. తన్మూలమున తమహృదయాభిలషితంబగు పదార్థంబు సాధించుటకుం గలయక్షంకు లన్నిటిని వదల్చుకొనిరి. హేమలత కట్టె

దైవసాహాయ్యము కలిగినదికాదు. చిన్నటి నాటనుండి యును తనమనంబభిలషించియున్న పురుషునిభర్తగాఁగ్ర హింప సంప్రాప్తంబు కాదయ్యెను. నరేంద్రునియందు ప్రస్థితంబయిన మనంబును శిరీషునియందు ప్రవేశపెట్టవల సివచ్చెను.

చిరకాల మొక్కచోట వేఱునాటుకొనిన వృక్షముసు మఱియొకచోట ప్రతిష్ఠింపవలసి వచ్చినది. మొక్క లేతగానున్నపుడు మఱియొక్కచోట నాటిన నది సుకరముగ ఫలవంతమగుట కలదుగాని, కాలము దాటినవెనుక నట్టిపని యొనరించిన నయ్యది సామాన్యముగ మరల దలయెత్తి బ్రదుకుగాంచుట దుర్లభము. అట్టిదుర్ఘటప్రయత్న మీమె సాధించినది. పితృభక్తికిని ప్రతిభక్తికినిగూడ నిదానమైనది. ఆముష్మికంబు నపేక్షించినది. ఈమెచారిత్రమునకు వారిచారిత్రములు తీసిపోవునని చెప్పిననది యతిశయోక్తి యగునా? దైవయుక్తి వలననీమె చేపట్టినవాఁడైనను ఈమెమనసంబునకనుకూలించువాఁడె యైనాఁడు.

బాల్యమునుండియును నరేంద్రునియందు పెంపొందిన యనురాగమును పితృనియోగమున నైనను మ

తియొక్కనిస్పైకి మలపుట హేమలతకు కర్తవ్యముకాదా అను సందియము కలుగవచ్చును. అనురాగమనినను ప్రేమయనినను దయయనినను మోహమనినను ఒక్కవ్యక్తికే వేలువేలునామములు. అంతఃకరణవృత్తులవలనకలిగిన వని మున్నచెప్పియుంటిని ఇప్పుడీ హేమలతకు సంప్రాప్తముకానిది ఐహికవిషయంబగు కామకవ్యాపారంబుగాని ఆముష్మికఫలప్రదాయకంబగు దయాశూన్యత్వముకాదు. ఈమెకు నరేంద్రునియందలి యనురాగము దినదినప్రవర్ధమానమై పెరుగుచునే యున్నది. అయ్యది యిప్పుడును నిలిచియుండినది. ఆతనివలని యింద్రియసౌఖ్యవ్యాపారము కేవలము ప్రాపంచికము. అప్రాపంచికవాంఛనేయామెయిప్పుడు నిర్జింపనెంచినది. అయ్యది పత్యనురాగముకొనుటకుమారుగ సోదరప్రేమయను కొనుచున్నది. భావనాభేదమాత్రమున సాంకర్యము కలుగంబోదు. ఇదియే పై పూర్వపక్షమునకు సమాధానము.

జలేఖాయాగాత్రికోటయందలికాసా! కాసాలవృత్తులు కడునీచములైనవి. వీరలకు పెండ్లిండ్లుండవు. నిత్యనువాసినులగు పణ్యాంగనలవలెనేవీరిజీవనము స్వచ్ఛందజీవనము. కానియీసుందరి యందఱివలెగాక తనస్వాతం

త్ర్యలాభమునకు మొదటినుండి యు నునభిలషించుచున్నట్లు
గన్పట్టు. ఈమెరూపరేఖావిలాసములసమానములు.
జశేఖా తన్మూలమున విగతపౌరుషులగు వర్షవరులున్నైత
మామెనుజూచినపుడెల్ల కామసంతప్తులై తత్సంప
ర్కము నభిలషించినట్లుగనుపట్టు. ఈమెతో నరేంద్రుడు
స్త్రీవేషమున నంతఃపురమునసంచరించుపట్టున సలీముకు
మారుని సంభాషణమును ఆతనిభావచాపల్యముంగాంచి
న నీమెవాక్రుచ్చినటు ఈమె కన్యాత్వగౌరవము నిష్కల్మ
షముగ నిలిచియుండినదాయని సందియముతోఁపకమా
నదు. కాని యామె స్వాతంత్ర్యమునకై పెనగులాడిన పె
నగులాటంగాంచిన నయ్యది నీచమని యుందోచు. ప్రప్రథ
మునసీమె నిష్కల్మషప్రవర్తనమున కొకింతసాంకర్యంబు
కలిగినట్టు కన్పట్టెనను నిష్కపటముగ నరేంద్రుని వెన్నం
టివచ్చి రాజస్థానమున నాతనికంగరక్షయొనర్చుచు ఆత
నిప్రాణమును కాపాడుటయును, అతనిప్రాణసంరక్షణకై
తనప్రాణములవిడుచుటయు, ఆసందర్భమున దెబ్బతినిపడి
యుండినవేళగుండెచెలువగునట్లుగ పరిదేవనంబుసేయుట
యు, గనుంగొనినతుదకది కేవల నిష్కపటానురాగము
గామారి ఏకాగ్రతనొందినది. ఆమోహానురాగము త

న కనుకూలింపమిం జేసి అవకాశమున్నంతవఱకు వెన్నం టి పాణముల వర్పించినట్లుగనుపట్టు. ఈమెనిష్కల్మషత ననుమానింపఁదగినపట్టు రెండుమాత్రమే యుండినవి. మసుకూరునకు బాహాపరీరంభ మొసంగివచ్చుపట్టుననొక చోట. జహంగీరుమున్ను నిన్ను నే నెఱింగియే యుంటిన ని వచించుచోటనొకట. ఈరెండింటినిబట్టి యీామె వర్తనమనుమానింప తగియేయున్నను, ఈమెసమయానుకూలంబగు మార్గంబునదాటుకొనివచ్చు చాకచక్యముగల మేధానిధాన యగుటచే తనవర్తనమునకు మాలిన్యము కలుగకుండ తనచమత్కారవచనంబుల వారిని వలలోవేసికొని వచ్చియుండుననియైన యోచింపవచ్చును. నిష్కపటుఁడగు నరేంద్రుఁడు తనయెడ బద్ధానురాగంబున ప్రవర్తించుచున్నాఁడని యీామె మనంబున తలంచినపుడునైత వాతనిమనోదార్ఢ్యమును పరీక్షింపఁదలంచిన యీాబుద్ధిశాలిని అంతసత్వరముగ వారికి తన యభిమానధనంబు చూరఁపుచ్చియుండు ననితలంప మనసొప్పకున్నది.

ఈమెసమయస్ఫూర్తియు, సాహసధైర్యంబులును దూరదృష్టి దూరశ్రవణంబులును ప్రశంసనీయములు. అట్టిసమయస్ఫూర్తియే లేకుండిన ఆగ్రాకోటయందు న

రేంద్రుండు ప్రచ్ఛన్న వేషంబున సంచరించు రాత్రియాతడు తప్పక చిక్కులకు లోబడవలసినవాడే. ఆసాహసధైర్యంబులచేతనే వేషమైనను మానకుండిన నరేంద్రుని జనానాలో నికేఁగొని చని ఆతనికేయుపాయంబును రానీయకుండఁగొని వచ్చినది. మనుహరుని యనుచరులు పగతీర్చుకొనుటకు ఎంతదూరమైనను చనుచుందురని యెఱింగికనుగలిగి మెలంగుటయును గాయకబాలుని రూపంబున అతఁడుమరలి వచ్చునపుడు వెన్నంటివచ్చుటయును గూడ నామెదూర దృష్టిదూరశ్రవణంబుల కుదాహరణంబులు. ఈమె వీరు రాలని చెప్పుటకు కత్తిచేతఁబుచ్చుకొని అట్టి నట్టడవియం దొంటరిగా సంచరించుటయే సాక్ష్యమిచ్చును. నరేంద్రుని హృదయము మఱియొక్క యువతిపైనున్నదని చెప్పినపు డాతనిచిత్తవృత్తి యెంతవఱకుయథార్థమోకనుఁగొనుటకు మధురానగర ప్రాంతముల కరిగి శిరీషుని పరివారముతోడ మాటలాడి వారి కిచ్చుటిసంగతులును నరేంద్రునకు హేమలత సమాచారమును గూఢముగ తెలియఁబలికినపట్టు ఈమెదూరశ్రవణమున కుదాహరణముకాదా? వీనినిబట్టి యామెకు నరేంద్రునియెడ లగలమోహ మెంతగాఢమైనదియో తెలియకపోదు.

శిరీషుఁడు శాంతుఁడు. ఎవరిహృదయుంబు లెట్టి
వో యొక్కనిముసంబులో గ్రహింప నేర్చినవాఁడు. క్ష
మాశీలుఁడు. ఎదుటివారి లోపముల నెల్ల క్షమించుస్వ
భావము గలవాఁడు. హేమలతమనోనిగ్రహ వ్యాపార

మునం దాతని కెంతయో విశ్వాసము. ఈతనికి
శిరీషుఁడు. రాజకీయ వ్యాపారమునందు గల ప్రజ్ఞ యను

పమేయము. గూఢతంత్రజ్ఞుఁడగు గోకులదాసుని
తాంత్రికము లీతనికడ పనికివచ్చినవి కావు. గోకులుని
యుద్దేశము ప్రతిస్పర్థికుటుంబమువారి రాజ్య మపహరిం
చి తనప్రభునిరాజ్యముతోఁ జేర్పవలయునని. నరేంద్రు
నకు శిరీషునకు గలయనురాగంబు పెంపున నిష్కపటహృ
దయుండగునరేంద్రున కట్టియన్యాయ మేమియును జ
రుగకుండ కాపాడవలయునని యీతనియిచ్ఛ గోకులు
ని యక్రమ ప్రవర్తనవలన వీరనగర మున్మూడగుటకు సిద్ధ
పడియుండినది కాననయ్యది యాతఁడే నివృత్తి చేయవల
యునని యాతనికోరిక. శిరీషుఁడు వేయేఁ బొప్పుముందు
కాళ్లబంద మంతదూరదృష్టిగలగోకులదాసుకూడ కా
న లేకపోయినాఁడు. గోకులదాసునియందలి యీయక్రమ
మప్రవర్తన మొక్కటియే యాతనికి గిట్టనిది కానియా

తనియెడ శిరీషునకు విశ్వాసము హెచ్చు. తనయైశ్వర్య మంతయును గోకులదాసువలన లభించినదని యాతఁడె ఱుంగును. ఆతనిస్వభావమది విస్మృతింగనునట్టిదికాదు. దేనివలన తనప్రజలకుఁగాని మంత్రియొద్దకుగాని నష్టము కలుగుచున్నదని యాతఁడు కనిపెట్టెనో, ఆగుణమును గోకులదాసునుండి నిర్మూలము చేయవలెనని శిరీషునికో రిక. అందులకుతాను తనబొక్కసమునంగల రొక్క మంతయును వెచ్చించి స్వార్థపరిత్యాగంబున నరేంద్రునియా స్తియంతయును నిలిపియుంచినాఁడు.

ఇందలియాతని యుద్దేశములురెండు. నరేంద్రు ని పెండ్లాడఁదలంచిన హేమలతకు ఈరాజ్యాపహారణం బున తనయందసూయపుట్టునను నదియొకటి. ఆతనికో అకు తనకోశద్రవ్యమునెల్ల వెచ్చించి తద్రాజ్యమునిలిపిన తనయెడ నామెకనురాగము పుట్టుననుటయొకటి. పాప మా హేమలత కామెకొడవయే యామెకుగాని కంటి లోనుండి ముక్కులోనికిని ముక్కులోనుండి కంటిలోనికి ని వచ్చెడుస్వభావము కలిగినదికాదు. శిరీషునెడ తనవి ధ్యుక్తధర్మముల మనఃపూర్వకముగ నిర్వర్తించినది. ఆ తనిమనంబున కాసందం బుదయించునట్లు నిష్కపటము

గ సంచరించినది. నరేంద్రుఁడేమైపోయెనో యనితొట్రు పడుచుండు నామెమనంబున కాతనిజాడ లరసి యాతని గొనివచ్చి మరలరాజ్యమున ప్రతిష్ఠించినగానియూరటక లుగబోదని యెంచి తథావిధంబగు ప్రయత్నంబునకులో నయ్యెను. ఇదియంతయు హేమలతమనస్సున కూరటక లుగుట కని చెప్పుటచే నాతనకి నరేంద్రునియందు స్వత స్సిద్ధమగు ననురాగములేదనిచెప్పుటకాదు తనవల్ల నా తనికి జరిగిన మనఃక్లేశమున కియ్యదియాతడు ప్రతిఫలంబ గుననికూడ యోచించియుండు స్వభావసిద్ధముగ నీతడు మిక్కిలి దయాళుఁడు. నరేంద్రున కత్యంతాప్తుడై యెమె లంగువాఁడు. నరేంద్రు నెట్టకేలకు గ్రంథకర్త హేమల తకు చూపినాఁడు. కాని శిరీషునిసమావేశము సంఘటిం చినాఁడుకాదు. వారిరువురకునుసమావేశమైననెట్లుండునో నరేంద్రుఁడుద్దేశపరుఁడు. శిరీషుఁడు తనకపకారము చేసి నాఁడని భావించునేమో? అట్లయిన పాకము చెడిపోవునే. నరేంద్రునకట్టియుద్దేకమునుండి మరలించి ప్రవర్తింపఁ జేసినరంగమెద్దియును లేదే? అట్టిప్రవర్తన మీజన్మమున నాతనికి పట్టునదునా? దీనియందలి సందిగ్ధభావంబుల విచారించియే గ్రంథకర్తచక్కఁగ వారిరువురకును సమా

వేశంబు లేకుండ చేసినాఁడు. అయ్యది కథాసందర్భము న కంతయవసరము కాదని వదలినను వదలియుండవచ్చు. గ్రంథము తుదముట్టించునపుడు గ్రంథకర్త పాఠకులహృదయములు కరఁగించి హేమలతా నరేంద్రులవిశ్లేషములకు సంతాప మొందచేయుచు నంతరంగంబున కరుణారసతరంగములు వెల్లువలై పాఱ మాధవీకంకణమును తుదముట్టించెను.

గోకులదాసునందుగల స్వామిభక్తియు, కార్యనిర్వాహణమునందుగలపూన్కియు అనుపమానములు. ఈతనికి కార్యనిర్వాహణసాధనము కేవలసిద్ధుష్టముగనే యుండవలయు నను నియమము లేదు. పర్యవసానమే ప్రధానము. ఆతని యెడఁ గలగూఢతాంత్రికములంగనిన నంతటిదుర్మార్గములుమఱియొక్కెడఁ గానరావు. రాజకీయవిష యముల గేవల నిష్కల్మష కార్యంబులు వినియోగింపవని చెప్పుదురు. ఎంతటి నిష్కల్మష చిత్తులైనను రాజ్యాభివృద్ధి నొనరించు పట్టున దుస్తంత్రములకు లోనుగాకుండ నుండినవారు లేరు. రాజ్యతం

ప్రతిజ్ఞలు పైకిచెప్పునది యొక్కటి, చేయునది మఱియొ
క్కటి. భారతయుద్ధమున శ్రీకృష్ణుని ప్రవర్తనమును
రామాయణమునందలి, వాలి నిగ్రహణసమయంబున శ్రీ
రాముఁ డొనరించిన కార్యములును నిర్దుష్టములైనవనిచె
ప్పనొప్పునా? అట్లే వీరనగరమునుండి తనయేలిక దేవీ
పురమునకు వచ్చుచుండెను గోకులదాసుని వర్తనమును,
కొంతవఱకవసరమని చెప్పనగుంగాని దేవీపురముతో వీ
రనగరమును కలుపుకొనుటకు నాతఁడు చేసిన దుష్ప్ర
యత్నములు మాత్రము కేవల మాతనియందుగలపట్టు
దలయే యని చెప్పకతీరదు. ఈతనిదుర్మార్గము లన్నిటి
ని కప్పిపుచ్చు మేలిగుణ మసమానమైన యాతనిస్వామి
భక్తియే. సమయము వచ్చినప్పు డాతనికి గల దూర
దృష్టియును శాంతభావమును ప్రశంసనీయములు. నవకు
మారుఁడు మొగలాయీలతో తలపడనున్నప్పు డీదూర
దృష్టియును, ఉపదేశమే కాదా? ఆతనికి విజయము
సమకూర్చినవి. నవకుమారు నీతఁడు తనచేతిలోని కీలు
బొమ్మవలె నాడించినాఁడు. హేమలతానరేంద్రుల వివా
హమునకంతరాయము కలిగిన దీతనివలననేకదా! శి

షునకు నవకుమారునియింట ప్రవేశము కలిగినదీతనివలన నేకదా. గోకులదాసే లేకున్న మనకు మాధవీకంకణమే లేకుండియుండును.

నవకుమారుఁడు విశేషప్రజ్ఞాసమన్వితుఁడు కాఁడు. భార్యయొద్దకుఁబోయి యామెచెప్పినమాట బాగుగనున్నదని యందులకుఁ దలయూఁచివచ్చును. మంత్రి, తనయొద్దకు వచ్చి యతఁడు చెప్పినదానికి వల్లెయనును.

నవకుమారుఁడు. చివరకు తరతరములనుండి వచ్చుచున్నస్పర్థయె యాతనిమనంబును వశము చేసుకొని గోకులదాసుని ప్రేరణమున విజయము నొందినది. ఈపగయే హేమలతానరేంద్రుల మనస్తాపంబులకుఁ గారణమైనది.

పతివ్రత యనిన నవకుమారుని భార్యయే పతివ్రత. ఆమె యేయిల్లాలు. ఆమె నెరపవలసినవిధ్యుక్తకార్యములలో లోటుపడిన దొక్కటియును గానరాదు. భర్తకు సమయము వచ్చినపుడు మంత్రిగా నుండి పనిచేసినది. గృహిణీధర్మముల నిర్వర్తించునపుడు స్వతంత్రురాలై ప్రవర్తించినది. భర్తను వశంవదునిం గావించుకొనిన

నవకుమారు చండశాసనుండగుగోకులదాసుకూడ నామె

నిభార్య. యాజ్ఞ యనిన గడగడ వడఁకుచుండెను. హిం

దూసిద్ధాంతములనుబట్టి పత్నీధర్మమెంతవఱ

కు విధ్యుక్తముగనుండునో యంతవఱకు తనకూఁతువివా

హావిషయములంగూర్చి భర్తతో స్వతంత్రించిముచ్చటిం

చెను. ఎంతవఱకు తనయుపదేశము భర్తమనంబున పని

చేయు నని యామె తలంచెనో యంతవఱకే చెప్పిచూచి

నది. శిరీషునివివాహమున కొడంబడినది ఆమెకు భర్త

యందుఁగల యధికారము తక్కువచేత కాదు. గృహిణీ

ధర్మముల పూర్ణముగ నెఱింగినయుదారశీల కావున తన

విధ్యుక్తధర్మ మెంతవఱకున్నదో యంతవఱకు ప్రవర్తిం

చి తనయుపదేశము త్రోపుడుపడినప్పుడు యజమానుని

యాజ్ఞలప్రకారము నడచుకొనియెను. ఇప్పట్టున సవివే

కవతులగుయువతులు ఇట్టిగృహిణీమార్గముల సంచరింప

నేర్తురా? "కార్యేషు దాసీ, కరణేషు మంత్రి &c., &c.,

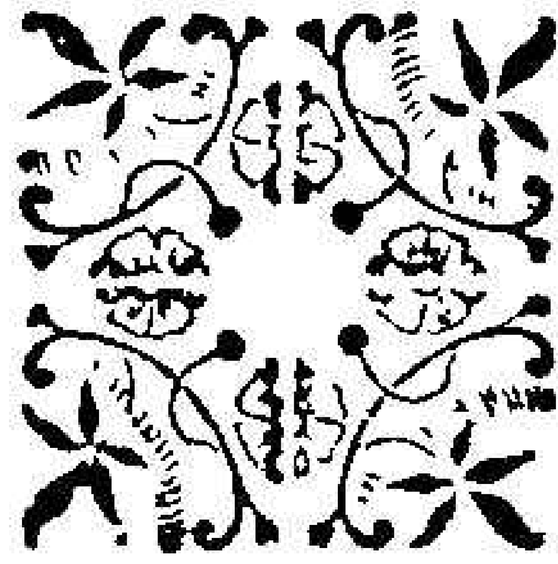
అనుప్రమాణవచన మీమెయెడనన్వర్థమైనది.

హేమలతానరేంద్రుల వివాహవిషయమున భర్తవి

ముఖుండగుట కనిపెట్టినది. మరల పల్కత్తలేదు. అట్టిపూ

నిక్కగలసతి మఱియొక్కతెయైనచో తనమతమునకు పతివ్యతిరేకముగ ప్రవర్తించినచో హేమలతాశిరీషులకు పెండ్లియగునా? ప్రతికుటుంబమునకు యజమానుం డొక్కరుండుండవలయును. ఇద్దఱుండరు. భార్యయైనకావలయును. భర్తయైనకావలయును. వారిలో వారికి పనిపాటల విషయమున సమానబాధ్యతయుండియున్నను సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము సర్వత్రఅన్నిజాతులయందునుగూడ పురుషునియధీనమై యుండు. భార్య భర్త కర్ధాంగియైనను ప్రకృతిసిద్ధంబుగ పురుషునకు లభ్యంబైనశారీరక పాటవంబువలన నతండు పూర్ణస్వాతంత్ర్యమునకు తగినవాఁడు. అదియె భగవదుద్దేశంబు. భర్తమరణానంతరము హిందూసుందరు లందఱును ఆచరింపవలసినవిధ్యుక్తక్రియలీమెయందు చక్కఁగ వర్ణింపఁబడినవి. అంత్యదినముల సాంసారిక సుఖములనెల్ల పరిత్యజించి మధురానాథుని సేవించుచు అతనిదేవాలయంబునందె యధివసించి కాలము గడపెను. ఇదియే యనుబంధములను వదలించుకొనుటకు మార్గము. ఈయనుబంధములను క్రమక్రమముగ వదలించుకొననున్న మనుజున కవసానసమయమునకు కలుగుదుఃఖమున కింతయని మేరయుండునా? ఎంతవఱ

కీయనుబంధములనుండి మనుజునకు విముక్తి కలుగునో మరణ మంతసుఖప్రదముగ నుండు. మన పూర్వులేర్పఱచినవానప్రస్థసన్న్యాసాశ్రమస్వీకరణాది కార్యములును, వానియుద్దేశములును చక్కఁగా తఱచిచూచిన నందుగల మోక్షసాధనము విదిత మగును.

శ్రీ

మాధవీకంకణము.

ప్రథమఖండము.

మొదటిప్రకరణము.

పువ్వు పుట్టినతోడనే పరిమళము.

1590 సంవత్సరమున ఎలిజెబెత్తురాణి సర్వోత్కృష్టసామ్రాజ్య నిర్మాణమునకై పశ్చిమఖండమునఁ బునాదులు వేయఁ బ్రారంభించెను. ప్రాగ్దేశంబున మహాపురుషుండగు అక్బరు శ్రీమంతంబును సభ్యుదయపరంపరాభిశోభితంబును నగు సామ్రాజ్యమును స్థాపించుచుండెను. ఒకనాఁటి సాయంకాలమున గంగాతీరమున ముగ్గురు పిల్లలాటలాడుకొనుచుండిరి. ఆప్రదేశం బత్యంతమనోహరంబై, విచిత్రశోభాసంపూర్ణంబై పురాణప్రసిద్ధంబై యలరారుచుండెను. అత్యాయతనంబగు గంగాతరంగిణి ప్రాఙ్ముఖంబునఁ బండ్రెండుయోజనంబులు నిరర్గళంబుగఁ బ్రవహించి యాస్థలంబుకడ రాజమహాలు కనుముల చుట్టున మలపుతిరిగి యంతనుండి దక్షిణాముఖంబుగఁ బ్రవ

హించును. ఈయిఱుకుగంతల సందునుండి విజయయా త్రికు లెండతెండలో పశ్చిమమునుండి ఫలవంతంబులగు వంగదేశ సముద్రప్రదేశంబుల దిగితమవ్యూహకార్యంబుల కది స్థానభూతంబు గావించి తమతమ రాజ్యములనుస్థాపించియుండిరి. పూర్వమొకప్పు డత్యున్నతస్థానము నందిన "గార్" "తోండా" "రాజమహలు" పట్టణంబు లిప్పుడు కేవల నామమాత్రావశేషంబులై యున్నవి. కాని యందొకటి మున్ను హిందూరాజుల రాజధాని. ఒక్కటి యాఫ్గను ప్రభువుల ప్రభుస్థానము. ఇంకొక్కటి మొగలాయి పాదుషాల ప్రధానపట్టణము. పదునాఱవ శతాబ్దమునందు బంగాళా దేశమునందనేకవిప్లవములుజరిగినవి. దానిని బట్టియే యాదేశ ప్రభుత్వము పదింబదిగ మారుచువచ్చెను. ఈకాలమునం దీప్రదేశమున నాఱితేరినసామంతవీరులును, నిశ్చలులగు ప్రజానాయకులును జాలమంది బయలుదేఱిరి.

పిల్లలందఱు నిసుకలో నాటలాడుచుండిరి. తూర్పున వెనుకదిక్కుగా మాల్దాదేశమందలి సారవంతములగు సముద్రప్రదేశములు,ఆవైపుల నేపుగఁ బెఱిగి పచ్చగఁ గానిపించుచుఁజూడశృంగారములై యొప్పువరిచేలు.ఈచేలకు

దరిదాపుల వరుసలుదీర్చి పెరిగియున్న పేరుమో సిన మామిడితోటలు, ప్రపంచమునందింకొక్కయెడ నాదిరికైనను లభియింపని యందలి మేలిరకముపండ్లు, సస్యములపచ్చదనము చేమిక్కిలిసైర్మల్యమునొందిననీడలు, చూడమనోహరముగ నుండెను. దర్పోద్ధత యగుత రంగిణి వారికి ముందుభాగమునందున్నది. ఆనది కవ్వల రాజమహలు కొండకనుమలు నడుమనడుము చీలి విజృం భించియున్నవి. ప్రొద్దుగుంకు సమయమైనది. సరకుపడ వలెన్నియో రాత్రిమజిలీకై యచ్చటఁ గట్టివేసియున్నవి. ఆపడవలలోఁగొన్ని, బియ్యము, చక్కెర, ఉప్పు, నూలు బట్టలు, పట్టువస్త్రములు, బంగాళాదేశమునుండి యుత్త ర హిందూస్థానమునకుఁగొనిపోవుచుండెను కొన్నిబీహారు దేశపు అపరదినుసులును, బనారసు,బుటేదారు మున్నగు వలిపెంపు పట్టువస్త్రములును, ఇత్తడి సామానులును, కొనితెచ్చుచుండెను. మఱికొన్ని పశ్చిమఖండము నందలి పెద్దపెద్ద నగరములనుండి రకరకములసరకు సామాగ్రులఁ గొనితెచ్చుచుండెను. ఆదినములలో హిందూ దేశవాణి జ్యమునకు గంగానదియే పెద్దరాచబాటగా నుపచరించు చుండెడిది. తీర్చికట్టిన పడవలు వేలకొలఁది యానదీ

గర్భంబునఁ గ్రిందనుండి పైకిని పైనుండి క్రిందకును రాకపోకలు సేయుచుఁ గన్నులపండువగ నెట్లు విహరించుచుండెడివో యావిషయములను కాలము చెల్లినవృద్ధు లిప్పటికి గథలక్రిందఁ జెప్పుచుందురు. ధూమశకటముల మూలమున వాణిజ్యమిప్పుడు చులుకుగా జరుగుచున్నది. పడవలలోను బండ్లలోను బ్రయాణము చేయు దినములకన్న నిప్పుడు రాకపోకలును సుకరముగనె జరుగుచున్నవి. కాని ప్రజలకిప్పుడు పూర్వమున్నంత విశ్రాంతియున్నట్టు కన్పట్టదు. ఆదినములలోఁ బురుషులును స్త్రీలునుగూడఁ దమతమ కులవృత్తుల ననుసరించి పనిపాటలను జేసికొనుచుఁ గడుపులోని చల్ల గదలకుండ నుండెడివారు. పాగ్దేశమునందనుశ్రితముగ నుండు కేవలజీవనమున కేయంతరాయమును లేకుండ జనులెల్లరును దమతమ పల్లెలనుండి సుఖజీవనము సేయుచుండెడివారు.

సంజవేళ నక్షత్రముల వెలుతురున నానదీతీరమున బాలకు లిద్దఱిసుకలో బొమ్మరిండ్లు గట్టుచుండిరి. తన్వంగియును, దరళనయనయు నగు బాలిక యొక్కర్తు వారి బొమ్మరిండ్లవంకకే దదేకవీక్షణంబుగఁ జూచుచుండెను. ఇతరఖండంబునందువలె మనఖండమున సంధ్యారాగము

విశేషకాల ముండదు. తేజోనిలయం బగుసూర్యబింబం బస్తమించిన వెనుకనొకయరగంట లోపుగనేగదా చీకంటులలముకొనుట! ఆపరిసరమున నున్నవీరనగరపరిదేశం బంధకారముచే నదృశ్యము. దానిచుట్టు నున్నమామిడి తోపులును జెట్లసందులనుండి మినుకుమినుకుమను దీపపుకాంతులునుమాత్రము దృశ్యము. నదీతీరము గ్రామక్రమంబుగ నత్యంతపరిశాంతం బగుచుండెను, ఆదినమునకుఁ దమపనియంతయును దీరిపోయినదను సంతోషమంననుబోలె పడవలవాండ్రుపాటలు పాడఁజొచ్చిరి సాయంకాలభోజనంబునకై పడవలమీఁద పొయ్యిలు మండుచుండెను.

బాలు రిరువురును సమానవయస్కులు. ఆకారమునందును శరీర ప్రకృతియందును మాత్రము భేదించియుందురు. వారలవయసు కొంచెమించుమించు పదునైదేండ్లుండును. శిరీషుఁడు సుదర్శనుఁడు. బలిష్ఠుఁడు. దృఢశరీరుఁడు. యౌవనవంతులకుండవలసిన దేహదార్ఢ్యమంతయు నాతనికడఁజేరియున్నది. బలిష్ఠులగుపిల్లవాండ్రు చాలమందివలెనే యాతఁడు స్వభావసిద్ధముగ సాధువర్తనుండై యలరుచుండెను. నరేంద్రుని ముఖవర్చస్సు

తేజోవంతము. రూపరేఖా విలాసములు సుకుమారగద్యోత కములు. శిష్టాచార సంపద్విశిష్టములు. మన దేశమువం దిట్టియాకార విశేషములవలన సత్కుల ప్రసూనతయు, వంశప్రతిష్ఠయును ద్యోతకమగుచుండును. నీలంపుముం గురులు మాటిమాటికి నరేంద్రుని ఫాలతలంబున వచ్చి పడుచుండెను. ఆతఁడిసుకలోనటునిటు పరువెత్తుచున్న ప్పుడు శ్యాముల నయనంబులు సంతోషతరంగితంబులగు చుండెను; కాని యాతఁడు స్వభావసిద్ధముగఁ గోపిష్ఠి. బలవత్తరుండగు నాతనిసంగడికాఁడీతని మొగమేమాత్ర మొ్రబడినను దప్పించుకొని పోవుచుండెడివాఁడు.

శిరీషునికుటుంబము శ్రీమంతమైనది కాదు. వంశ ప్రతిష్ఠయైన హెచ్చైనది కాదు. కాని ప్రపంచయాత్ర జయప్రదముగ నడుచుటకు వలయు సౌజన్యము, శాంతత, సౌమ్యత మొదలగుసద్గుణము లన్నియు నతని యొద్దనుం డెను. నరేంద్రునకు వంశానుక్రమణికగ వచ్చుస్వాస్థ్య ములు విరివిగ నున్నవి. ఆచుట్టుపట్టుల నాతనివంశప్రతిష్ఠ యు మిక్కిలిప్రఖ్యాతమై యున్నది. పరంపరానుగతికమై వచ్చుశరీరసౌందర్యమువలెనే సూక్ష్మగ్రహణశక్తికూడ నాతనికి జన్మముతోడనె యంకురించినది. కాని యెంత

దివ్యమైన శేముషీవిలసన మున్నను శాంతాదిసద్గుణంబులు లేక ప్రపంచకవ్యవహారంబుల విజయంబు సమకూడదు. అవిలేకుండుటవలన ననర్థంబులెన్నియేని సంప్రాప్తంబు లగుచుండును. అట్టిశాంతగుణసంపర్క మాతనికడ లేక యుండెను.

నక్షత్రములు వెలుంగున బొమ్మరిండ్లాట లాడుచుండిననాటిసాయంతనసమయంబున నరేంద్రునకు నిశ్చయముగ నట్టియుపజయమే సంఘటిల్లినది. సామాన్యముగ నాతఁడు బుద్ధికుశలతయును, వివేకమునుగలిగిన వాఁడై యుండియు నాదినమున సహజంబుగనుండుతనయుద్రేకంబునకొకింత లోనైనవాఁడు. దగ్గఱనుండి మెలపున సంచరించుచు మిన్నక చూచుచున్న యాచిన్నిబాలికయే యీయుద్రేకంబునకుఁ గారణము. హేమలత కేండ్లు పండ్రెండు. ఆచక్కనిబొమ్మ మార్దవంబునకును, సౌశీల్యంబునకునుబుట్టినయిల్లు. నరేంద్రునకును నామెకును నాబాల్యస్నేహము. పిల్లల కెంతటి యనురాగోద్రేకత యుండునోయంతటియనురాగవిశేషమున నాతఁడామెను ప్రేమించియున్నవాఁడు. తలిదండ్రులు లేనిపిల్లల కుండురహస్యదుఃఖము లన్నియును నాతఁడెప్పటికప్పు డామె చెవిని

వేయుచుండెను. ఆమెయును నాతనికష్టంబుల సానుతాపంబున నాలకించుచుండెను. ఆతనిమనంబునఁ బుట్టుపెద్ద పెద్దకోరిక లన్నియును సతిగోప్యంబుగ నామెకడనేక రువు వెట్టును. ఆమెమనసు మిక్కిలిమెత్తనిది. రాగయుక్తుండగు నాబాలునిబాధ లేవియో, ఆతని కోరికలేవియో, యేలయాతఁడు పరితాపమునందుచుండెనో, యామెకేవియు గోచరింపవయ్యెను. కాని, యాతనింగూర్చి యనన్యసామాన్యంబగు బరితాపంబునొందుచు నసామాన్యానునయంబుల నాతని నూరార్చుచుండెను. అట్లువారియువురును నేకాంతసౌహార్దసంబంధంబు వడసియయ్యది కేవలహృదయస్థంబై గుప్తంబుగ నుండుటచే నొండొరులు నెంతయోాసంవేదనము నొందుచు వర్తిల్లుచుండిరి.

అట్లుండగ వారియుభయులమధ్యను శిరీషుఁడువచ్చి చేరెను. ఈచిన్నదానియందాతనికి స్నేహభావము. అది యాటలయందలిచెలిమి. అంతకన్న శిరీషుఁడెచ్చుకోర్కెయును విశదీకరించియెఱుంగఁడు. ఈముద్దుగుమ్మ హృదయమునాకర్షించుతమనువెట్టియూహ యాతనికిఁ బుట్టినట్లైనను గనుపట్టదు. ఆదేశమునందామెతండ్రి సర్వాధికారి. తండ్రికీమెయొక్కతెయె కుమార్తె. కాని శిరీషునినిశ్చల

నయనంబుల గుప్త. యోచన లెవ్వియో యున్నట్టు యోచనాశీలంబులై యొప్పునాతనిదృష్టి ప్రసరణములవలన స్ఫురించుచుండెను. ఆయోచనలేవియో యెవ్వరికిని నూహింపశక్యముగాకుండెను. రహస్యంబుగనాతనిహృదయంబుననెంతపెద్దయూహలున్నను వానినెప్పు డాతఁడు వెలువరించువాఁడును కాఁడు.

ఆదినమున హేమలత శిరీషునిబొమ్మరిల్లు పూర్తియగునంతవరకునుఁ శ్రద్ధగఁ జూచుచున్నది. అతనికిది యెంతో యానందముగ నుండెను. అతం డాపనియందెంతయు శ్రద్ధాళుండై విసుగుజెందక పూర్తిసేయుచున్నవాఁడు. నరేంద్రునకది యస్వస్థతకుఁ గారణంబై మనస్సునఁ గినుకజనింపఁజేయుచుండెను. హేమలతా శిరీషులవంకనసూయతోఁ రహస్యముగఁ జూచుచుండెను. కాని యారహస్య మెంతయడచిపెట్టనలెనన్నను లోపల నిమిడి యుండుటలేదు. ఇట్లొకగడియయందును జరిగినది. శిరీషుని బొమ్మరిల్లు పూర్తియైనది. ఇలుచక్కగ సంపూర్తియగుటగాంచి సంతోషముతో హేమలత చప్పట్లుచరిచెను. ఆయానందోద్రేకము నరేంద్రునకు మనశ్శల్యమయ్యె

ను. చేతులకు వడఁకు పుట్టెను. అందుచే నాతనిబొమ్మరిల్లుచెడిపోయెను.

అంత శిరీషుఁడు "చెలికాఁడా! నీవు పేరములు చాల గొట్టెడివాఁడవే నేఁడు నీవు చేసినపని యేదియో చూపు "మని యడుగుచు నాబాలికతోఁ జెట్టాపట్టాలు పట్టుకొని నరేంద్రుఁడున్న యెడకరిగెను. అతఁడూరక స్థైర్యము చెడిపిలువబడియెను నరేంద్రుఁడు పడిపోకుండ మిగిలియున్న యిసుకకుప్పఁగూడ కాళ్ళతో దన్ని వైచి ధూర్తుండై " ఈసాయంతనము నేనేమియును బని చేయఁ దలఁచికొనలేదు. దానికేమిగాని నీవు నన్నుఁ నేఁడేల యీయేటియొడ్డునకు రమ్మనినాఁడవు? ఇంతతడవీబాలిక నిచ్చట నేలయాపితివి ? ఈపాటికీమెతలిదండ్రులు తారులాడుచుందు " రనియెను.

"ఆమెతండ్రి యడిగినయెడల నేను జవాబుచెప్పెదను. ఏమిచెప్పవలెనో నేనెఱుంగుదును. నీకుమాత్రము నే నేమియును జెప్పను. నరేంద్రా! చేఁతకానితనమునకు తోడు మోటుతనము కూడనా ?

ఇల్లాపాడైపోయినది. మతి చెడిపోయినది"

"నా బొమ్మరిల్లు పోయిన నుండుటకు నాకింతకం టె మంచియిల్లున్నది. కొందఱ జేయిల్లునుగూడ లేనివారు న్నారు. వారిమాటయేమి?"

ఇయ్యది శిరీషునకుఁ దిట్టవలెట్లు. ఇప్పుడాతఁడు హేమలతతండ్రియింట బ్రతుకుచున్నాఁడు. శిరీషునకుఁ గోపము వచ్చినది. కాని యాఁపుకొని నరేంద్రుని స్థితికిఁ దగినట్లు గౌరవముగ జవాబుచెప్పెను. నరేంద్రా! నాస్థితిగతులు నేనెఱుంగనివి కావు. అందున నాకాభి జాత్యము లేదు. తలపంపులును నీవు నీకులగౌరవముల నెఱింగి నీతాతలప్రతిష్ఠనుబట్టి మాటాలాడుచుండుమని నాకోరిక."

"శిరీషుఁడా! మాతాతగారిప్రతిష్ఠను జ్ఞాపకముచేసి పుణ్యముగట్టుకొంటివి. ఆయన బ్రతికియున్నదినముల లోఁ జాటుచాటున నొదిగి తిరుగువారందఱును నిప్పుడాయననాకొప్పగించిన జాగీరంతయును విచ్చలవిడిగఁ గొల్లబెట్టుచున్నవారు. నాచెలికాఁడుమాత్రము మాజీతమునకలె అంగరక్షండ నున్నవాఁడా?"

శిరీషుఁడు శాంతముతో "నరేంద్రా! నీయిష్టము వచ్చినట్లు మాట్లాడుము. ఈమెకొఱకై తండ్రితో బ్రొ

వడుచుండును. హేమలత నింటికిఁ దీసికొనిపోయెద" నని చెప్పెను.

నరేంద్రుఁడు శిరీషునకు దగ్గరగఁ బోవుచున్న బాలికను గాంచి కుపితుఁడై "శిరీషా! ఈహేమలతను నీ కెవ్వ రొప్పగించినారు? ఈమెకు నీసంరక్షణ యెన్నాళ్లనుండి?" అనియడిగెను.

"నేనామెకు సంరక్షకుడను కాను గాని నీవంటి పిచ్చివాని బారి బడకుండ సంరక్షించుటకునాకు బాధ్యత యున్నది"

"నీవావల నుండుము. ఈమెనాతోడ నాటల కువచ్చినది. ఆమె నాతోడనే యింటికివచ్చును." అని నరేంద్రుఁడు కేకలువైచెను.

"నీవర్తన మింతకంటెఁ గొంచెము చక్కఁజేసి కొందువేని నరేంద్రా! నీవామెను తీసుకొనిపోవచ్చును. నీవంటి శిష్టాచారవిహీనునకీమె నిరాతిగియొప్పగించి పో నోపను" అనియెను.

"ఛీ! కులహీనుఁడా! దూరముగ నుండుము. ఆ మెపరిక్కను నిలుపబడుటకైనను నీకర్హత లేదుపొమ్ము."

ఈనిందా వాక్యములకు శిరీషుని బలిష్టమగు దేహము కంపించెను. ఉన్నచోటనేయుండి నరేంద్రునివంక తదేక వీక్షణముగఁ జూడసాగెను. కోపము నాపుకొనెను. మర లనేమియు ననఁడయ్యెను జడుపుచెందినయా చిన్నదా కిఁకై దండయొసఁగి యింటిదారి వట్టెను.

ఇది చూచెడుసరికి నరేంద్రుని కాగ్రహము మఱింత యుద్రేకమయ్యెను. నోరు మెదపకుండ నాతనియెడ శిరీషుఁడు కనఁబఱచిన యీతిరస్కారమున కున్మత్తుఁడై తన సత్త్వకొలఁది నరేంద్రుఁడాతనిపైఁ బడెను. హేమసులత యలజడినొంది కెవ్వున నార్చెను. శిరీషుఁడు నరేంద్రునకుఁ దీసిపోవువాఁడు కాఁడు. ఉద్రేకించియున్న యా బాలకుని నడుము గట్టిగఁబట్టుకొని తృణప్రాయముగ నెత్తి యిసుకలోనికి విసరివైచెను నరేంద్రుండసహాయుండై రోజుచుఁ బడిపోయెను.

ఆబాలికకన్నుల యెదుట జరిగిన యీపరాభవంబున నాతండెంతయు లజ్జితుండై యొడలినిండ నలముకొనినదుమ్మును ధూళియును దులిపికొనక యేరాయి యొకటి యెత్తి శిరీషునిపై రువ్వెను. ఆరాయి శిరీషుని కుడికంటిపైఁ దగిలి పెద్దగాయమయ్యెను. శిరీషుఁడిసుక

లోఁ గూలఁబడి తనపైబట్టతో రక్తము నెట్టులైన నాపు కొనఁబ్రయత్నించెను.

హేమలత యిదియంతయుఁ జూచుచు నూరకుండెను. ఆమెమనస్సున నొకమూల పరితాపమును నొక మూల తిరస్కారభావమును బొడసూపి కన్నుల నశ్రుకణంబులు తళతళ మెఱయఁజొచ్చెను. అంతనామె యేటిలోనికిఁబోయి తనచీరచెరఁగుఁ దడిపి శిరీషుని మొగమున స్రవించుచున్న రక్తము దుడువఁజొచ్చెను.

శిరీషునిగాయ మంత యుపద్రవకరమైనది కాదుగానియాతఁడు నెమ్మదిగ లేచి నిలువఁబడుసరికి రక్తము క్రిందికి స్రవించుచుండెను. అంత నాతఁడు శాంతముతో “ హేమలతా! ఇంటికి రమ్ము. ప్రొద్దుపోయినది. ఇంక నిచ్చట తడయరాదు ” అని చెప్పెను. వారిద్దఱును చెట్టాపట్టలు బట్టుకొని నరేంద్రునివంకఁ జూడకుండ నింటి దారిబట్టిరి. నరేంద్రుఁడొక్కఁడును నచ్చటనే మనోవ్యథ పాలై చీఁకటిదళముగఁ గ్రమ్మువఱకును నిలిచియుండెను. అప్పుడాతనిమనస్సున నెన్నియో దుర్యోచనలు పుట్టెను. అనుశ్రుతవంశ ప్రతిష్ఠగల కుటుంబమునఁ బుట్టి పిచ్చివానివలెఁ బ్రవర్తించెను. చిన్ననాఁటినుండియుఁ దనయం

దనురాగముతో మెలఁగుచున్న యాచిన్నదానికడఁ దన గౌరవమెల్లఁ బోఁగొట్టుకొనియెను. శిరీషుఁడు కులగౌరవములేని యాశ్రితుఁడే యయ్యును మిక్కిలి యౌదార్యభావముతోఁ దనచెలిమికానిని లెక్కసేయక మధురహృదయయగు హేమలతకు సంతోషముఁగలుగ బ్రవర్తించెను. ఇది యాతని ప్రపంచయాత్రయందలి భావిఫలసూచనయా యేమి ?

రెండవప్రకరణము.

అన్యోన్య వివాదగలకుటుంబములు.

కొన్ని వత్సరములనుండి వీరనగరమునఁ గదలికగల కార్యములు విశేషముగ జరుగుచున్నవి. నాలుగుశతాబ్దములనుండి బంగాళాదేశమును అఫ్గన్‌రాజులు కిడుపులోనిచిల్లకదలకుండ రాజ్యము సేసిరి. ఇప్పుడు మహాపురుషుండగు నక్బరుచక్రవర్తి ఉత్తర హిందూస్థానము నందలి మొగలాయి రాజ్యమును బలపఱచినాఁడు. ఆకారణమున బంగాళాదేశమునఁ నాఫ్గన్‌రాజుల రాజ్యమునకు విచ్ఛిత్తికలిగెను. 1574 సంవత్సరమున అక్బరు స్వయముగ పాట్నానగరమును జయించెను. తరువాత సంవత్సరములో జయోత్సాహులును, ధైర్యవంతులు నగు మొగలాయిలకును, పరాజితులయ్యును వెనుకంజవేయని యాఫ్గనులకును బంగాళాదేశమున సమరకార్యములు మెండుగఁ గలిగెను.

హిందూజమీందారుపలానినములలో సామంతరాజులయ్యును తమతమ జాగీరులం తమతమ జనపదంబులలో రాజులవలెనే సర్వాధికారములతో మెలఁగు

చుండిరి. హిందూదేశమునందలి జాతీయైశ్వర్యమంతయు ను పల్లెటూళ్ళయందు దర్శనీయమై కన్పట్టును. జమీందారులు తమపై యధికారులకుఁ గప్పముఁగట్టుచు యథేచ్ఛముగఁ బరిపాలించుచుండిరి. వారిజాగీరులలో దండనాధికారులును ధర్మవిమర్శనాధికారులును వారే. సంక్షోభమేమియును లేకుండఁ బ్రజలను సంరక్షించుభారమువారియందే యుండెను. వారు దేశమునందలివిద్యల ఖిలముగాకుండ సంరక్షించిరి. కవిత నాదరించిరి. పరిశ్రామికముల వృద్ధిజేయుచు పనిబాగులవాండ్రకు హెచ్చరిక కలుగఁజేసిరి. పైప్రభువులకు వలయునపుడెల్ల కాల్బలమును గజాశ్వాందోళనాదికములుమున్నగు సిబ్బందియును సమకూర్చుచువచ్చిరి.

మనకథాకాలమున వీరనగర మట్టిపురాతనవంశప్రతిష్ఠగల యొక హిందూసామంతపరిపాలకుని యేలుబడిక్రింద నున్నది. అక్బరు పాట్నానుజయించి మొగలాయీరాజ్యమును బంగాళాదేశమున వ్యాప్తమొనరించినపుడువీరనగరసామంతుడు తనపూర్వప్రభువులగు నాఫ్గనుల పక్షమునందుండి శాయశక్తుల సాయము చేసెను. అప్పటి ఆఫ్గన్‌పరిపాలకుఁడు దాయూద్‌ఖాన్. ప్రభు

భక్తివలన నాతనికిఁ జివరకు రాజ్యపదభ్రష్టతయు, వన వాసంబును, సంప్రాప్తమయ్యెను. దానికైన నియ్యకొని యెఁగాని యాతండు స్వామిద్రోహంబున కొడంబడిన వాఁడుకాఁడు. ఆసామంతుండు వీరనగరమును విడిచిపో వుటచేతనే మొగలాయీ దండనాయకులగు తోడర్‌మ ల్లుఁడును, "మునయము"ను, ఆవీరనగరరాజభవనంబుల నశ్వశాలలుగ నొనర్చిరి. దాయూద్‌ఖానుఁడు గూడఁ బ రాజితుఁడై బంగాళాదేశము నర్పరుకిచ్చి సంధిచేసికొని యుత్కలదేశమునకుఁజనియెను. ఈసంధియైనవెనుక వీర నగరసామంతుఁడు తననగరంబునకుమరలి క్రొత్తరాజున కు కప్పముఁగట్టి యాతనిచే సామంతరాజ్యమునకు పట్ట భద్రుఁడయ్యెను.

దాయూదుఖానుఁడు సంధిషరతుల ననుసరించిన వాఁడు కాఁడు. కొలఁదిదినములలోపలనే యాతఁడు బం గాళమును మొగలాయీలవద్దనుండి తిరుగ వశ్యముచేసి కొనియెను. వీరనగరసామంతుని మరల సైన్యసహాయ ము చేయు మనియెను. శూరాగ్రేసరుండగునావృద్ధసా మంతుండుమాత్ర మిందుల కంగీకరింపఁ డయ్యెను. ఆత నికడకువచ్చిన దూతతో దాయూదుఖానునితో తనపలు

కులుగా నిట్లుపలుకు మని ప్రతివచనంబిచ్చెను. "ఏనాఁడురాజ్యము సంరక్షించుకొనలేక మీరురాజ్యపదభ్రష్టులైతిరో నాఁడె రాజ్యలక్ష్మిమిమ్ము విడిచిపోయినది. మీరు మహాపురుషుండగునక్బరునకు రాజ్యమునెల్ల సమర్పించితిరి. పట్టాభిషిక్తులగురాజు లాడినమాట తప్పఁబోరు. అట్టి పని కియ్యకొనుట మావంశాచారముకాదు. నేనిప్పుడీ ఆగ్రాసార్వభౌముని నమ్మియుండెడివాఁడను."

దర్పోద్రేకసూచకంబై యవజ్ఞాసంభృతంబైనయీ సందేశంబునకు దాయూదుఖానుం డెంతయు క్రుద్ధుండై యావృద్ధసామంతుని శృంఖలానిబద్ధుం జేసి కొనితేరను, వానినగరం బంతయు నిర్మూలనంబుసేయను సైన్యంబులను బంపెను. కాని శూరశిఖామణి యగు నావృద్ధుండు ముందుగనే మెలకువ గనియెను. విశాలవప్రపరిరక్షితంబై తీక్ష్ణధారాశూలప్రస్థాపితంబై యలరారు శిలానిర్మితసాలంబు నొక్కదాని తననగరంబుచుట్టును నిర్మాణమొనరించి సురక్షితముగ నుండెను. అహోరాత్రములాయుధపాణులై రక్షకభటులు సర్వదిక్కుల బురుజులనుండి కనుగలిగికాచుచుండిరి. దట్టంబులగు పొదలమాటున నేర్పరులగువిలుకాండ్రు విల్లునమ్ములు చేతబట్టుకొని తం

డోపతండములుగఁ బొంచి యుండిరి. అట్టిచోఁ గనుగప్పి కోటపైఁబడుట కెట్టివారికిని సాధ్యంబు కానేరదు. వీరాగ్రేసరుండగునావృద్ధశిరస్కుండు తనఖడ్గంబునొఱనుండి వెడలించి కరంబు నలరించి "చచ్చినపితృపితామహసంవర్ధితంబైన యీనగరంబుననే చావవలె, నిలిచిన సమరరంగంబున నిలిచి యీనగరంబునె కాపాడవలయు" ననుకృతనిశ్చయంబునఁ గాచుకొనియుండెను.

సమరకార్యవిధివిధానంబుల సలక్షణంబుగ నెఱింగినసైన్యంబులనెదిరించి సమరశిక్షాముఖం బెఱుఁగనిసంరక్షణదక్షత యెంతకాలముపనిచేయఁగలదు? ఇంతలో దాయూదుఖానుఁడు మఱియొకచో నింతకన్న ప్రబలమగుశత్రువుల నెదుర్కొనవలసివచ్చెను. రాజాతోడరుమల్లుండు తానునియమించిన ప్రదేశాధికారులతోడ బంగాళాదేశమునకు మరల దండెత్తివచ్చి అక్మహల్లువద్ద దాయూదుఖానుని చుట్టుముట్టెను. ఆయుద్ధముతో నాఫ్గను రాజులప్రతాపమంతయు చల్లారెను. నాఁటితో వారిరాజ్యలక్ష్మి యంతరించెను. దాయూదుఁడు పట్టుపడియెను. 1576 సంవత్సరమున నాతఁడు శత్రువులచే గతాసుండయ్యెను. రాజాతోడరుమల్లుడు స్వయముగ వీరనగరసా

మంతుని మందిరమునకు విచ్చేసి యాతని గౌరవించి సార్వభౌముని చే నూతనముగ నొసంగఁబడిన రాజ్యపట్టమున్ను సబహుమానంబుగ నొసంగెను.

దానికి సమీపమున దేవీపురమను జాగీరున్నది. ఆదేశసామంతుఁడు అఫ్గనులఁ జేరి యీ సార్వభౌముని యాగ్రహమునకు బాత్రుండయ్యెను. తత్కారణంబున రాజ్యంబునకు దూరముకావలసివచ్చెను. తోడరుమల్లుఁడా జాగీరును గూడ వీరనగరసామంతునకే పట్టముగట్టెను. శూరశిఖామణియగునావృద్ధుండు ప్రభుభక్తికనురూపంబగు గౌరవంబు వడసి తనపుత్త్రిని పౌత్త్రిని తోడరుమల్లుని సింహాసనముకడకుఁ దోడ్తెచ్చి తానును తనవంశజులును నక్బరుకుటుంబమునందు విహితవిశ్వాసముతో మెలంగ ప్రతినచేసెను. ఆదినమున వీరనగరమున నేమూలచూచినను పండుగగానుండెను. పురజనులందఱును అక్బరుపేరుచెప్పి కొట్టికోలాహలము చేయుచు నూరంతయు దీపావళిచేసిరి. అంబారీలచే నలంకృతమైన యేనుంగులపై తోడరుమల్లుఁడును తత్పరివారంబగు వీరవారంబును నూరేగుచుండఁ దత్పుర సౌధోపరిభాగంబులనుండి

పుణ్యాంగనలు మేలిముసుంగుల సవరించుకొనుచు సుగంధపుష్పాక్షతలను వారలపైఁ జల్లిరి.

పిమ్మట కొన్నినెలల కావృద్ధుండారముగ్గిన పండువలె కాలముతీరి పరమపదమునందెను. అతనికొమరుండాతనిస్థానమున నియుక్తుండై యాతండును కొలఁది కాలములోనే తండ్రిమార్గంబు ననుసరించెను. ఇంక వారలవంశాంకుర మొక్క పౌత్త్రకుమాత్రమున్నవాఁడు? ఆతని వయస్సప్పటికి రెండేళ్లు నిండలేదు. రాజ్యము వంశానుగతికంబగుటచే నాబుడుతఁడె యాజాగీరున కధినాథుండు కావలసివచ్చెను. ఆబాలకుఁడే మననరేంద్రుఁడు.

తండ్రియును, తాతయును గతించిరి. నరేంద్రునకు వెనుకదిక్కు సమర్థులగువా రెవ్వగును లేరు. ఆతని రాజ్యస్థితి మిక్కిలి చిక్కులలోనుండెను. అది నిలుపుట దుష్కరమైన కార్యము. రాజ్యభ్రష్టుఁడై యున్న దేవీపుర సామంతుండు తృణప్రాయుఁడుగా నెంచ దగినవాఁడు కాఁడు. అనేక సంవత్సరములనుండి వీరనగర దేవీపుర సామంతవంశములు రెండును నన్యోన్యవైరములతో మెలంగుచున్నవి. తరతరములనుండి చిరప్రవర్ధిత వైరానలంబు

చల్లారకుండ నిలిచియుండినది. నడుమనడుమ వివాహ సంబంధములవలన వారి వైరానలంబు కొంతదనుక విశ్రాంతి నొందుచుండెడిది. కాని యాబాలిక పరిణత వయస్వినియై పుట్టినింటినుండి యత్తింటపాదుకొనినతోడ నేభర్తృవంశాచారమునే యాపెయు ననుసరించుచు మరలమరల నాయనలంబు రవుల్కొనఁ జేయుచుండెను. పిల్లలకీవైరం బుగ్గుపాలతో లభ్యంబగుచుండును. మాతృసంబంధికు లందఱియెడ శత్రుభావంబు పేరేది నీకాగర్భశత్రువు లెవ్వరనిన వీరేయని వ్రేలుపెట్టి చూపినట్లగుచుండెను.

ఉభయ రాజ్యంబులవారును తమతమస్థితి కనుగుణంబైనబలంబుల సంరక్షించుచుండిరి. వారిలో వారికి కలహములు పుట్టనిక్షణమే లేదు. ఈకలహములుమాటలతో తీరునవికావు. వానికారణములును నంతగొప్పవికావు ఏచెఱువునొద్దనో, యేకాలువయొద్దనో, యేసంతపేటయొద్దనో లేనిపోనిదాఁకేదోయొక కలహము సంప్రాప్తంబై యుభయపక్షంబులకు పందలకొలఁది సైనికులకు పనికల్పించుచుండెను. విజయంబుగాంచిన సైనికులు తమయాయుధబలంబున గెల్చిన గెలుపుధనంబునఁ

దాము శ్రీమంతులగుటయే కాక తమ యేలికలకు విశేష ముగ వరుమానముల నొందుచుండిరి. ఇట్టి చిరప్రవర్ధి తంబగు వైరంబును బహుళంబులగు నాంతర కలహం బులును గలిగియుండియు నుభయవంశనాయకులిరువురు ను నేసర్వారుననో యేమత సమ్మేళనముననో యేసంత ర్పణ సమారాధనములనో సమావేశంబగుచు సముచి తగౌరవంబుల నెదుర్కొనుచుఁ బరస్పరసమాదరంబుల నానందించు చుండెడివారు.

దేవీనగర సామంతుడు నవకుమారుఁడు ఆతనికి వీరనగరవంశముపై ననుశ్రుతముగ నుండదగినయసూయ యంతయును బరిక్రమణరూపముగఁ బొందియుండెను. ఇతనిది లోతుగుండె. స్వభావసిద్ధముగ మంత్రాంగము న నెక్కువనిపుణుఁడు. తనపగవారియైశ్వర్యమనినఁ దన పూర్వునికంటె నాతఁడెక్కువ యసూయతోఁ జూచు చుండెను. జనులు నవకుమారుని నక్కజిత్తులును నాతని కుచ్ఛితపు తంత్రములునుజూచినప్పుడెల్ల నరేంద్రునితా త వీరపురుషోచిత ప్రవర్తనంబును నాతని నిష్కపటవ్యా పారమును వేనోళ్ళఁ బ్రశంశించుచుండిరి. వృద్ధశిరస్కం

డగు నాచక్కనయ్య యొక్కడతారసిల్లినను తనలాఘవం బున కెంతయు లజ్జించి మనోవ్యథపొందనితరుణంబు లేదు.

అక్‌మహల్లునొద్ద దాయోదుఖానును మొగలాయీలు ముట్టడించిరి నవకుమారుఁడీతరుణమును గనిపెట్టి సామంతసహాయము విశేషముగ నవసరమని దగ్గఱ వారలనందఱ నాహ్వానము చేసెను. నవకుమారుఁడు వీరనగరమును రూపుమాప నింతకన్నఁ దరుణము లేదనియును దీనిని బోనీయరాదనియును దలంచి శీఘ్రముగ పోయి దాయూదుతోఁ జేరెను. తన సైనికుల వీరనగరము మట్టుమసేయ నియమించిపంపెను. అక్‌మల్లునొద్ద రాజాతోడరుమల్లునకుఁగలిగిన విజయమువలన నవకుమారుని యాశలన్నియు నిరాశలయ్యెను. ఆతఁడెంత యుత్సాహముతోఁ బనిచేసెనో యంతనిరుత్సాహము కలిగెను. ఆతనికున్న సర్వస్వమ్ము సర్వమ్ముహతమగుటయె కాక రాజ్యముగూడఁ బరాజ్యంబయ్యెను. వీరనగరసామంతుని కయ్యాడి బహుమానంబుగ నొసంగఁబడియెను.

కాని నవకుమారున కెప్పుడును నిరుత్సాహంబనున దిలేదు. ఆతనికిఁ దిక్కుచెదరు లేదు. ఇల్లును రాజ్యమును

వీడి పరివాసగతుండయ్యెను. అయినదేమియో యయ్యె
ను. ఇంకఁదరుణము రాదా? అప్పుడుమరలవీనిని జయిం
పకపోవుదుమా? కానిమ్ము ఎంతకాలము వీరిదినము లి
ట్లుండును? ఎంతకాలముతప్పించుకొని పోఁగలరు? చూ
తము. అని పొదమాటుననున్నపులివలె నొడుపువేసి కృత
నిశ్చయుండై కూర్చుండి యుండెను. ఆతనికి గోకులదా
సునాతఁడు నచ్చినబంటు. బంటనుటయేకాని యాతని
నెచ్చెలికానిగ భావింపవలయును. ఆతఁడే నవకుమారు
నిమంత్రి. మంత్రికూడ పరివాసమునకు రాజుననుసరించి
పోయెను.

గోకులదాసు మొగలాయిలకును ఆఫ్గనులకును
జరుగుచున్నపోరు తీఱువఱకును దాయూదుని చేరవద్దని
నవకుమారుని నిరుత్సాహపరిచెను. అతి సాహసికుండగు
నవకుమారుం డీయుపదేశంబులఁ బెడచెవింబెట్టెను. కా
ని తరువాత నెంతయు పశ్చాత్తప్తుండయ్యెను. వారుభ
యులును సమయముకొఱకుఁ గనిపెట్టి యజ్ఞాతవాసము
చేయుచువేచియుండిరి.

అట్టితరుణము దొరకకపోలేదు. తోడరుమల్లుడు
వంగదేశమును విడిచిపోవెను. నరేంద్రునితండ్రియును

దాతయనుగతించిరి. అతిసాహసికుండగు నవకుమారు
ఁడు తనపూర్వబలంబులఁ బోగుసేయఁ బ్రయత్నములు
చేసెను. కేవలబాహుబలంబునఁ దనదేవీపురమును తాను
ముందు స్వాధీనము చేసికొనినచోఁ బిమ్మట దనప్రభుత్వ
మునకు రాజశాసనము నైనై న సంపాదింపవచ్చుననియా
తనియూహ. కాని యోచనాపరుఁడగు గోకులదాసుని
నకుమారుని ముందుకు కార్యముల ప్రవేశింపనీయక మరల్చె
ను. గోకులుండు నవకుమారునితో తోడరుమల్లుడుమరల
బంగాళమునకు రాగలడు. అతడు వీరనగరకుటుంబము
నేమఱియుండఁడు. అపసిబాలకునకపకృతిఁ జేసినవాని
జూచి యాతఁడు సహించువాఁడునుగాఁడు. అతఁడు వి
ల్లవాని కభయహస్త మిచ్చినాఁడు. మఱియితరసాధనము
లు యోచింపవలయును గానియిది కార్యము కాదు. ప
ద్దవాడెప్పుడును జెడ్డవాఁడు కాడు. అని చెప్పియప్పటికో
దార్చెను. వారైనను విశేషకాలమోపిక పెట్టునవసరము
లేకపోయెను. ఆఫ్గను లందఱును విజితులైరి. మొగలా
యీనాయకు లందఱును సమ్మొకట్టి సార్వభౌముని పైఁ
దిరుగబడిరి. తోడరుమల్లుడు బంగాళదేశమున కీవిప్లవము
నడిగింప మూఁడవసారి వచ్చెను. తాముజయించిన బం

గాళారాజ్యమంతయు మొగలాయినాయకులు ముక్కల క్రిందఁగొట్టిచక్కఁగ ననుభవించుచుండిరి. ఇదియేమి య నినఁ బ్రభువులను ధిక్కరింపఁజొచ్చిరి. కాని అక్బరు యీ తాఁతాఁలకు లొంగెడు వాఁడు కాఁడు. సామ్రాజ్యసం స్థాపనకును దాన్నిదృఢీకరణ కార్యంబునకును ఆతనియొద్ద బాహుబలమునకన్న నౌదార్యబలంబును వివేచనాబలము నుహెచ్చుగనుండెను. అదియే యాతనికి చక్రవర్తిపద మొసంగినది. ఆతఁడు మహమ్మదీయులకును హిందువుల కును భేదములేకుండఁ బ్రవర్తించెను. తోడరుమల్లుఁడు హిందూ సేనానాయకుఁడు. ఆఫ్గనులయొద్దనుండి బం గాళమును రెండుతడవలజయించినాడు. 1580 సంవత్సర మున బహుళంబులగు సైన్యంబుల సన్నాహపఱచి యీ మొగలాయీనాయకుల సంరంభమునణఁగింప అక్బరు తోడరుమల్లును పురలఁబంపెను.

ఈతడవనతఁడొక్క సేనానాయకుఁడు మాత్రమే కాదు, బంగాళరాష్ట్రము కంతకునుఁ బ్రదేశాధిపత్యపదవిఁ గూ డనందివచ్చినాఁడు. భాగల్ పురమునొద్ద ముప్పదివేల సైన్య ముతో శత్రుబలంబుల కోహటించి మాంఘీరుపట్టణము వరకునుబోవెను. ఈరెండుపట్టణములుగూడ దేవీపురము

న కనతిదూరమునని యున్నవి. క్రూరుఁడై తనపైతృకరా జ్యంబునకు విచ్ఛిత్తి కలిగించిన యాసేనానిపై నాతనిశ త్రుబలగముతోడఁ గూడిపోవుట యుచితమా? కాదా? యనినవకుమారుఁడు బహువిధముల యోచించి చూచెను.

గోకులదాసు "బుద్ధికుశలతయందుఁగాని పరాక్ర మవిశేషమునందుఁగాని తోడరుమల్లునితో హిందూదే శమున సములు లేరనియే చెప్పవలయును. ఆతని నిప్పు డెదిరించుట నీవినాశమును సంపూర్తిఁగా వించుకొను టయే. ఈవిప్లవ మణంచుటకై తోడరుమల్లునకు మన ముసాయముపోయి యిదియడఁగినవెనుక నాతనిదయకుఁ బాత్రుల మగుదుము." అనియెను.

"మొన్న నాలుగు సంవత్సరముల క్రిందట దా యూదుఖానునకుఁ దోడ్పడి తన్నెదిరించిన వానిని రా జా క్షమించుననునాశ యున్నదానికు?"

"రాజాయంతపగఁబట్టెడి స్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడౌదార్యవంతుఁడు. ఆఫ్గనురాజులయం దుఁ బూర్వమెవ్వరు భక్తివిశ్వాసములతో మెలంగిరో యట్టివారు మొగలాయీ రాజులయందుఁగూడ భక్తి

విశ్వాసములు చూపి నమ్మికపుట్టింతురేని వారిని తప్పక యాతఁడుక్షమించి గౌరవించును."

"గోకులా! తరతరములనుండి యున్న నారాజ్యమునుండి నన్ను వెడలనడిచిన యీయగ్బరు గులామునకు నేను పాదాక్రాంతుఁడ నగుటయెట్లు?"

"నవకుమారా! మీతండ్రులు బంగాళాదేశమున ఆఫ్‌గను చక్రవర్తుల నెందఱినో సేవించియున్నవారు. అదృష్టవశమున బంగాళాదేశమున కిప్పుడు మొగలాయీలు ప్రభువులైనారు. వారలకా ప్తుండవై మెలంగుము."

"మంత్రిపుంగవా! నీశాంతత యెంతయుఁ బ్రశంసనీయము కాని నామనోవికారములు నన్ను మఱియొక వైపునకు లాగుచున్నవి. నేనీయవినీతుని సేవింపనోపను. తిరుగబడిన మొగలాయీనాయకుల గలిసి వానిపై కరిగి నాపగఁ దీర్చికొనియెద"

"నవకుమారా? బాగుగ యోచించి మఱిపనిచేయుము. నేనునీయెడ మిక్కిలి భక్తితాత్పర్యములు కలవాఁడను. మాతండ్రితాతలు నీకుటుంబము నెట్లుకాచి

యుండిరో యట్లే నేనును మిమ్ము అనేకశతవత్సరంబులు సేవించి యుండెదను.”

సనకుమారుఁ డాతీక్ష్ణత తగ్గ ప్రశాంతుఁడై నెమ్మదిగ యోచించి చూచెను. మంత్రిపుంగవుని యుపదేశమే యుక్తముగా గన్పట్టెను. గణనాతీతంబగు పరివారంబుతోడ రాజాతోడరుమల్లునకు సాయముచేయఁ గృతనిశ్చయుం డయ్యెను.

తోడరు మల్లుఁడు మిక్కిలి వివేచనాపరుండును దూరదృష్టి దూరశ్రవణము కలవాఁడును. అందువలననే యాతఁ డాయుగమున దండనాయకులయం దగ్రేసరుం డని పేరువడసెను. రాజకీయదర్శకులయం దగ్రగణ్యుం డయ్యెను. ఆతండుతనబుద్ధినైపుణ్యంబున విప్లవకరులైన నాయకులతో నీషత్తయినను ముష్కరంబు లేకయే వారినందఱవశ్యులఁ జేసికొనియెను. బంగాళాదేశమునందలి హిందూజమీందారులందరితోడను గ్రమ్మఱ మముగ సఖ్యముఁ గావించెను. భాగల్పురమునందున్న విప్లవకారుల వినుదలకేవిధమైన సరంజాము చేరకుండఁ జేసెను. ఆ జమీందారులందరిలోనున

వకుమారుఁడు మిక్కిలి పట్టుదలగను నెక్కువ జయప్ర దముగను బనిచేసెను. అతఁడు జమీదారు లందరియొద్ద కునుబోయి హిందూనాయకుల నందఱ సార్వభౌముని పక్షమునకు మరల్చెను. మాంఘీరుపట్టణమున కేకాంత ముగబోయి విప్లవకారుల భావిసంచారసూచన లన్నియు ను తోడరున కెఱింగించి వచ్చుచుండెను. అతని ప్రయత్న ములన్నియును ఫలించినవి. హిందూజమీందారు లంద ఱును మొగలాయీనాయకుల విసర్జించిరి వారికేఁదినుబం డారము లెవ్వియుఁ జేరకుండఁ జేసిరి. ఆనాయకు లందఱు ను దిండిలేక మలమలమాడి చెట్టుకొకపక్షిగ నలుదిక్కులఁ బఱచిరి వారిశిబిరములును స్కంధావారములును నిర్జన ప్రదేశములై పోయెను.

సార్వభౌముని యెడ నత్యంతభక్తివిశ్వాసములు క లిగి ప్రవర్తించిన భటరాజుల కెల్ల సముచితగౌరవ మొ సంగుసమయము తటస్థమైనది. తోడరుమల్లునకు వారం దఱిలో నవకుమారుండగ్రేసరుండుగఁ గన్పట్టెను. అతని బిలిచి "నీకేమి వలయునో కోరుము ఈరాజ్యమును నిలు పుటలో నీవెక్కుడుగఁ బనిచేసి రాజానుగ్రహంబునకుఁ బాత్రుఁడవైతివి. తన యెడభక్తివిశ్వాసములు కనపఱచిన

వారల సార్వభౌముండెన్నఁడును మఱచువాఁడు కాఁడు." అని చెప్పెను.

"అవక్రపరాక్రమ ధౌరేయులగు మిమ్ము నేఁగోరు కోరిక యొక్కటియున్నది. నేను మున్ను మీ యెడ నొనరించినయపచారంబు మన్నింపుఁడు. మాపూర్వులు తరతరములనుండియు ఆఫ్గనురాజుల కొలిచియున్నవారలు ఆకారణమున మేమును వారి నప్పుడు సేవింపవలసినవారమైతిమి. ఇదియే నేఁగోరువరము"

"నవకుమారా! నీయభిప్రాయంబు నాకు బోధపడలేదు. బంగాళాదేశమునకు వారు పూర్వపరిపాలకులు. వారియెడ భక్తివిశ్వాసములు కలిగి ప్రవర్తిల్లుట ప్రశంసనీయమె కాని యయ్యది లోపముగా నెట్లు పరిగణింపనగు? మహాపురుషుం డగు నీసార్వభౌముండు పూర్వపరిపాలకులయెడ భక్తివిశ్వాసములతోడఁ బ్రవర్తించిన వారినెవ్వరిని యింతదనుక దండించి యెఱుంగఁడు."

నవకుమారున కేమిచెప్పుటకును తోఁచదయ్యెను. తరుణముదాఁటుచున్నది. ఇతరరాజు లందఱును బహూకరణకై వేచియున్నవారు. గోకులదాసు తోడరుమల్లుని

గుట్టుమట్టు లన్నియు నెఱింగినవాఁడు. అతని నెట్లువశ్యము చేసికొనవలయునో యితఁడెఱుంగును. అతివినయముతో నిష్కపట చిత్తముతో సత్ప్రవృత్తితో నిట్లు సంభాషించెను.

"ఓమహాప్రభూ! మా యేలిక తమతో నిట్లు నివేదింప నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. ఆయనలోవ మింకొక్కటి యున్నది. దాయూదుఖాను ప్రతిజ్ఞాభంగము గావించి రాజనీతిని బరిత్యజించి సార్వభౌమునిపై దండెత్తివచ్చినపుడు మాయజమానుండు సార్వభౌముని యెడ రాజభక్తి విస్మరించి అక్మహల్లుకడ మరల నొక్కసారి దాయూదుఖానుతోఁ జేరెను."

అనునప్పటికి, తోడరుమల్లునిబొమలు ముడివడియెను. "అట్లయిన యెడ నాతఁడు కావించినది రాజద్రోహమే దాయూదున కీద్రోహమునకేకదా శిరచ్ఛేదమైనది" అని గుప్తస్వరంబున స్పష్టముగాఁ బలికెను

"ఓ యుదారశీలా! అయ్యది జరిగిపోయినది. మాదొర మీకడఁ గపటభావంబున నేమియును మఱుంగుపఱుచుటలేదు. పేరివంశము మూఁడువందల సంవత్సర

ముల పైనుంచి ఆఫ్గను రాజులకొలిచియుండినది. ఆవిశ్వాసమూలంబగు నుత్సాహంబున నందీభూతుండై విస్మృతప్రతిజ్ఞుండ య్యెను. సార్వభౌముండిట్టిలోపమును క్షమించి మొగలాయి వంశమునందు వీరి భక్తివిశ్వాసములఁ బూర్వపరిపాలకులయందువలె నాటికొనుమార్గముఁ గావింపుఁడు."

తోడరమల్లుఁడు యోచనానిమగ్నుండై మౌనముద్రిండ య్యెను. గోకులదాసు తన్ముఖవికాసంబుల మనోభావంబుఁ గనిపెట్టి "దేవీపుర వీరనగర సంస్థానములు రెండును, ఆఫ్గను రాజులకడ రాజభక్తియందును బలపరాక్రమములయందును ప్రతిస్పర్థములై మెలంగుచున్నవి. మరల నొక్కసారి సముద్రవేలావలయిత సామ్రాజ్యభోజ్యుండగు నీమహాసార్వభౌముని సేవనంబున వారల ప్రతిస్పర్థ ప్రజ్వరిల్లనిండు" అనియెను.

తోడరమల్లుఁడు కన్నులపైకెత్తి "వీరనగరమా? అవునవును. జ్ఞప్తికివచ్చినది. శూరశిఖామణియును వృద్ధశిరస్కుండునగు తన్నగరనాయకుండు ఎందఱెందఱో మమ్ముఁ బరిత్యజించిపోయినపుడు అతివిశ్వాసమున గొల్చి

యున్నవాఁడు. మున్నాతని యాతిథ్యమున నొక్కసారి యామోదించితిని. మరలనొక్కసారి యాతని శౌర్యంబునకును భక్తివిశ్వాసములకును సార్వభౌముని సత్కారంబులు నివేదింప మనసగుచున్నది" అని యెను.

"ఓయుదారశీలుఁడా! ఆపురుషుండిప్పుడైహికసత్కారంబులకందకుండఁ బోయినాఁడు. ఆయవక్రపరాక్రమధారేయుండు మీరానగరమును విడిచిపోయినకొలదికాలముననే యశోధనంబును గౌరవప్రపత్తియును నీలోకమునపాలుజేసి స్వర్లోకంబున కరిగెను. ఆతనిపౌత్రుండిప్పుడు చిన్నబిడ్డఁడు ఆతఁడే మీరనగరమునకుఁ బ్రభుండు. దేవీపురముగూడఁ గొంతకాలమునుండి యాతనియధీనమునందున్నది."

అనునప్పటి కొక్కింతవిశ్రాంతి యొదవెను. తోడరుమల్లుం డాలోచనాధీనుండయ్యెను. ఆతని బలుకరింప నెవ్వరును సాహసింప లేకపోయిరి. తనయదృష్టము ఫలించినను శుష్కించినను నిదియె తరుణంబనినవకుమారుండు తలంచెను. గాని యాతడును మాటలాడుటకు సాహసింపలేకపోయెను. తోడరుమల్లుఁడు తనతీర్మానము నెఱింగించి యాయంశముఁ బరిష్కరించెను.

నవకుమారా! నీమంత్రిపుంగవుండు నీపక్షమున మిక్కిలి జక్కగ మాట్లాడినవాఁడు. నీవీనడుమ సార్వభౌమునకుఁ జేసిన సాయము నీపక్షముగ నెక్కువపని చేయుచున్నది. అయ్యది యగ్గబహుమానంబుల నందకుండఁ బోరాదు. నాలుగువత్సరంబుల క్రిందట జరిగిన లోటుపాటు నెల్లఁ బరిశీలింప సార్వభౌమున కిప్పుడు సమయము కాదు. నీపూర్వలోపముల నన్నిఁటిని ప్రభువరుండు క్షమించినాఁడు. ఇఁక ముందు మీభక్తివిశ్వాసములనమ్మియుందును. కానియొక్కటిమాత్రి మున్నది చిన్న బిడ్డండగు వీరనగరపరిపాలకునకు దేవీపుర మొప్పగించి కొలదికాలమే యైనది. ఇంతలో దానిని వీరనగరంబునుండి యెడసేయుట కర్తవ్యముకాదు. ఇంకను కొంతకాలమైనఁ గాని నీరాజ్యము నీకులభింప నేరదు. ఈనడుమ సార్వభౌమునకు నీభక్తివిశ్వాసంబులు కనఁబఱుపవలయు. ఇప్పుడు వీరనగరదేవీపురరాష్ట్రంబులు రెండింటికిని నీకు దివానుపద మొసంగుచున్నారము. ఆచిన్నబిడ్డనికి నీవే సంరక్షకుండవై మెలంగుము. ఆతనికిప్పుడు యోగ్యుండగు సంరక్షకుండు కావలయు. సమర్థుండగు పరిపాలకుండు కూడ వలసియుండు. ఆతనికి వయసువచ్చినయనం

తరము దేవీపురము వీరనగరమునుండి వెలిసేయుదుము. ఈకార్యమున నీవు విశ్వాసపాత్రుండవై మెలంగి దాని నుద్ధరించితివేని నీరాజ్యము నిన్ను చేరును. ఇట్టిపూర్వరాష్ట్రీయసంస్థానమును నిర్మూలింప సార్వభౌమునభిమతంబు కాదు. ఈకార్యమును విశ్వాసయుక్తముగ నెఱవేర్పుము. నీపైతృకరాజ్యమును మరల స్వగ్రహింపుము. అవిశ్వాసమున కెడగలిగి యుండవలయునుసుమా! స్నేహితులగు వారియుపకారంబుల నీతోడరుమల్లుం డెన్నటికిని మఱవడు శత్రువర్గముల నూటాడవెనుదీయడు."

ఈపుణ్యవచనంబు లాలోచనామందిరంబున నెల్లెడఁ బ్రతిధ్వనించెను. ఈయుపదేశంబులు మనస్సునకు వచ్చెను. వనకుమారుని హృదయంబుకుఱెంగెను. తరతరములనుండి ప్రతిస్పర్ధిగానుండిన శత్రుకుటుంబమునఁ దానేదివానుపదము నంది నిర్వాహకుండై మెలంగుటయాతనికి విషప్రాయముగఁ నుండెను. రాజశాసనమైనపిమ్మట నాతనిహృదయమునుండి యెద్దియో వెలువడనుండిపెదవులు మెదల సంసిద్ధమయ్యెను. కాని విశ్వాసపాత్రుండగు గోకులుండు స్వామికార్య సంరక్షకుండయ్యెను. వెనుకటి విప్లవంబునకు క్షమాపణంబు కలిగెను.

ప్రవాసవృత్తి తొలంగెను. దివానుపదము లభ్యంబ య్యెను. నవకువారునకు దేవీ పురవీరనగర రాష్ట్రము లురెంటికిని గొన్నిసంవత్సరముల వఱకును సంపూర్ణాధి కారముచే జిక్కెను, దేవీపురముమరల లభించునన్నరా జాజ్ఞయాతనికి బహిర్గమార్గంబయ్యెను. ఎప్పటికైననీ కుటుంబమునకు దేవీపురము మరల లభ్యంబగునని మనసు నకు విశ్వాసముకలిగెను. ధీమంతుండగు గోకులదాసు నిబుద్ధి యోచనలన్నియును బ్రత్యక్షముగ గోచరించెను. తోడరు మల్లున కాతండు సప్రణాముండై "ఓయుదా రశీలుండా! మీరు చూపిన యీయనుగ్రహంబునకు మా ప్రభుండు సంతోషమగ్నుండై యానందపారవశ్యమున మాటలాడ నేరకున్న వాడు. మహనీయుండగు నీహిం దూదేశసార్వభౌముని యౌదార్యంబునకు సమర్థంబగు ననుగ్రహంబు మీవలన లభించుటంజేసి యయ్యదిమా కెంతయు సంస్తవనీయంబై ధన్యాత్ములమైతిమి. ఈయ నుగ్రహంబుమాప్రభుండు కోటిగుణితంబుగఁ బరిగణిం చుచున్నాడు. ఈమేలు జన్మమున్నంత వఱకునాతఁడుమ అవకభక్తివిశ్వాసంబులఁ గృతజ్ఞుండై ప్రవర్తిల్లుచుండు. ఓమేధానిధీ! నీకుదీర్ఘాయు వగుఁగాక! అఫ్గనురాజుల

యెడ దేవీపురవీరనగర రాష్ట్రములు ప్రతిస్పర్ధగలిగి యె ట్లుప్రవర్తిల్లెనో యట్లేయీ రెండు సంస్థానములును నొక టి నొకటి మించి మొగలాయీ రాజ్యము నెడనప్రమత్త తతోఁ బ్రవర్తిల్లుచుండు.

నవకుమారుండు సతీసుతాసమేతుండై వచ్చి వీ రనగరమున దివానుపదమునఁ బ్రవేశించెను. అతనిప్రియ తనూజ హేమలత. నిరుపమాన సౌందర్యవతి. హేమల తాన రేండ్రు లిరువురు నన్యోన్యానురాగంబున దినదిన ప్రవర్ధమానులగు చుండిరి. నవకుమారుండును సద్గుణఖ నియగునాతని సతీతిలకంబును వారిరువుర నతిశ్రద్ధాభ క్తులతో లాలించి పెంచుచుండిరి, గోకులదాసుకూఁడ న వకుమారుననుసరించివచ్చెను. తనపూర్వులవ ఁనే దేవీపు రసంస్థానము నుద్ధరింప నెన్నియో యుపాయముల నెన్ను చుఁ బరిసేయుచుండెను.

ఇదిజరిగి యిప్పటికిఁ బదివత్సరములైనది. రాజా మానసింహుఁడిప్పుడు బంగాళా రాష్ట్రమున కధినాథుం డు. ఈతఁ డక్బరుచక్రవర్తికడ మిక్కిలియొక్క హిందూసే నానాయకుఁడు. ఈతని కాలమున రాష్ట్రీయసంస్థానము

అక్నహల్లునకు మార్పుజెందెను. దానికే రాజమహాలని పేరువచ్చెను. రాజమహాలనగా రాజుగారుండుస్థానమని యర్థము. రాజమహాలునకును వీరనగరమునకును గొన్ని నిముసముల ప్రయాణము. హేటులతానరేంద్రులిద్దఱును వీరనగరమున శుక్లపక్షచంద్రునివలె దినదినాభివృద్ధిం జెంది భాసిల్లుచుండిరి. కాని యీపదియేండ్ల నడుమ వారి రువురకును మధ్య శిరీషుండను, నాతఁడు మఱియొక్కఁడు వచ్చి ప్రవేశించెను.

మూడవప్రకరణము.

సదుపదేశము.

నవకుమారుఁడు మిక్కిలివివేకముతోడను, మిగుల జాగరూకతతోడను దేవీపురవీరనగర సంస్థానములకార్య భారమంతయును వహించి నిర్వహించెను. ఆకాలమున రెండుజమీనాలును సరియైన కట్టడిలోనికి వచ్చినవి. మొగలాయీలకును, ఆఫ్గనులకును కలిగినయుద్ధములమూలమునఁ బాడుపడినజనపదము లన్నియును బాగుపడినవి.

జనులు తిరిగివచ్చి తమతమయునికిపట్టులఁ జేరికొనిరి. వ్యవసాయకులును, పనిబాగులవాండ్రును, అలజడి చెంది పూర్వము విడిచిపోయినయిండ్లన్నియును మరల బాగుచేసికొనిరి. వ్యవసాయము లేక బీడుపడి యరణ్యములవలె నున్నపొలము లన్నింటియందును మరల కట్టుమోపిరి. తమతమపొలములలోఁ దుపాకిగుండ్లును, విరిగినతుపాకిముక్కలును బల్లెటూళ్ళలోని ప్రజ లేరి తెచ్చుచుండిరి. వారితండ్రిలు పూర్వము తామాయాప్రదేశములయందుఁ గాంచిన సిపాయీలరాకపోకలును వారివారియెదురుసన్నాహములును, కథలక్రిందఁ జెప్పుచుండిరి. బాయీదుఖానును తోడరుమల్లును వెన్నంటి చనినపూర్వపుసిపాయీలు చెట్టుక్రింద నెగడులు వేసికొని కూర్చుండి తామొనరించినసాహసకార్యములన్నియు నేకరువుపెట్టుచుండిరి. వారి నెన్నిమాఱులు విన్నను మరల మరల వినవలె ననుకుతూహలమె కాని యభిరుచి తగ్గుటలేదు. ఏండుగడచినకొలఁది యాయద్భుతచర్యల కథాకథనంబువలన వింతవింతచవులు పుట్టుచుండెను. ఆకథలకొఱకై చెవికోసికొనెడివార లందఱును వీరపురుషులకాలమునాఁటివార లని తలనెఱిసినకథకులచుట్టును జేరి చెవులొరఁజె

ట్టుకొని వినుచుండిరి. ఆవీరపురుషుల పౌరుషకార్యములు, ఈకాలపువయసుకాండ్ర కత్యద్భుతకార్యనిర్వహణములు గఁ గన్పించుచున్నవేగాని వారి కేమాత్ర ముత్సాహము కలిగించుట లేదు.

ఎంతటియనుమానపురుషున కైనను, ఎంతటి జాగరూకతకలవానికైనను నవకుమారునిసంస్థానకార్యనిర్వహణవిషయంబున నీషత్తును లోటుకన్పించుట లేదు. వీరనగరమునందలి పూర్వసేవకుల నందఱినిలిపియుంచి వారలకు బహుమానము లొసంగుచుండెను. నరేంద్రునిపితామహుండనిన నెంతోగౌరవముగ మాట్లాడుచుండెడివాఁడు. నరేంద్రుని పూర్వులు కట్టించినధర్మశాలలును గుళ్లును, గోపురములును, తదితరములగు ధర్మకార్యనిర్వహణమందిరంబులును సంరక్షించుచుండెను. పరిపాలనమంతయును బూర్ణమగునధికారముతోఁ జెలాయించుచుండెను, గాని జనుల కందఱకును భీతి కలిగించెడునట్లు డాంబికవేషమించుకంతయును గనఁబడకుండఁ జేసికొనెను. మానసింహమహారాజు బంగాళారాష్ట్రమున కధిపతియై వచ్చి వీరనగరమును సందర్శించినప్పుడు తోడరుమల్లుచేసిన యీయేర్పాటును జూచి మిక్కిలి సంతోషించె

ను. నవకుమారుని భక్తివిశ్వాసములకు మెచ్చియాతనికి బిరుదుపట్టములనొసంగెను. వీరనగరనాయకునకు యుక్తవయస్సు రావేగమే దేవీపురమును వీరనగరమునుండి విడఁదీయుదుమని చేసినరాజవాగ్దానమును మరల నుద్ఘాటించెను.

నరేంద్రుని పితామహునికాలముననున్న నౌకర్లందఱును, సెంతకాలమునుండి సేవచేయుచుండినను వారి బుద్ధి కంతకన్న నెక్కువ పొడకట్టినదికాదు. కాని యందులో కొలఁదిమంది యున్నవారు. వారియోచన లంతకంటె దూరముగఁ బోయినవి. ఆతనిమొగమెప్పుడును నవ్వుచునే యుండెడిది. వర్తనమువలన మిక్కిలి దయాళుండని కన్పట్టుచుండెను. కాని యాతనిమనంబున నేదియో దురూహ యొకటి యున్నట్లును దాని నెట్లయిన నిర్వహింపఁ జూచుచున్నట్లును గన్పట్టెను. వారిది కనిపెట్టిరి. కనిపెట్టిరో లేదో కాని వారిమనంబులను నట్లుభావించిరి. ఎట్లయినను ఉభయసంస్థానములయందలి పెద్దపెద్దతలకాయలనెల్ల వశ్యముచేసికొనియెను. వారి కందఱికును నాతనిమాటయన్న గురుపదముగ నున్నది. వీరనగరమునుండి బయలుదేరినచారులు ప్రతిగ్రామమునందును

ఘ్రతివీధియందును దిరుగుచున్నట్లు వారు కనిపెట్టిరి. దేవీ పురమునందలి కోటకొమ్మలు కొత్తళములు మున్నగు నవన్నియును మరమ్మత్తులగుచున్నట్లు తెలిసికొనిరి. దేవీ పురరక్షకసైన్య మభివృద్ధినొందుచున్నట్లు లెక్కించిరి. దీని గూఢార్థమంతయును వారికి బోధయైనది కాని పైకిమాత్ర మెవ్వరును సాహసించి చెప్పలేకపోయిరి.

నరేంద్రుఁడిప్పుడు చూడ సుందరముగ నున్నవాఁడు. నవయావనారంభునివలె నత్యుత్సాహంబునఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నవాఁడు. దూరదృష్టిగల యాపూర్వసేవకులందఱును నరేంద్రుని దూరముగఁ దీసికొనిపోయి యాతని చెవిలో నీయనుమానములన్నియు నూదుచుండిరి.

రాజాతోడఁబుట్టువుఁడు మిక్కిలి సమర్థుఁడగు సేనానాయకుఁడు. మానసింహమహారాజు సమర్థుఁడగు పరిపాలకుఁడు. దాని కించుకంతయును సందియంబు లేదు. వారీనవకుమారుని కుచ్చితమార్గములఁ గనిపెట్టినవారు కారు. "నీ పైతృకరాజ్యమంతయు నాతఁడిప్పుడు పిడికిటఁ బట్టియున్నవాఁడు. ఆతఁడీపట్టు సడలనిచ్చువాఁడు కాఁడు. ఓవయస్కుఁడా! కనుగలిగి మెలంగుము." అని చెప్పుచువచ్చిరి.

పట్టణంబునకు నడుమ బహుజనసంకీర్ణమై యుండు ప్రదేశంబున రాజవీథితోడ నతిరమణీయంబుగ రాజమందిర మలరారుచుండెను. ఆమందిరము నాదేశమున రాజబారీయందురు. వానినే మనము గ్రంథముల రాచనగరులని వాడుదుము. అందు కొన్నిభాగములు కట్టి రెండు మూడువందల వత్సరము లైనది. అవి యిప్పుడో క్కించుక సికస్థుపడియున్నవి. తక్కినభాగము లప్పుడప్పుడవసరముల వెంబడిని కట్టఁబడుచు వచ్చెను. సభామంటపము నూతనముగ నరేంద్రుని పితామహునికాలమున నిర్మింపఁబడినది. వీథివైపుననున్నది. బాజారునుండిచూచిన నదియెంతో దాంభికముగఁ గనిపించును. పూర్వపు జమీందారుఁడుతోడరుమల్లున కాతిథ్యమిచ్చినదియు నవకుమారుఁడు మానసింహునకీనడుమ విందులుచేసినదియు నీమందిరముననే.

వెలుపలియింటికి విశాలమైన మండువాయొకటి యున్నది. దానిచుట్టును వేఱువేఱుభవనము లెన్నెన్నియో కట్టఁబడియుండెను. విస్తీర్ణమగు నాసంస్థానములోని ప్రజలందఱును నన్నిదిక్కులనుండియును గుంపులు గుంపుగ వచ్చి యుదయాస్తమయముల నీప్రదేశమున

మూగుచుందురు. ఈదేశమునందుఁ బూర్వమునుండియు జనులను దూరముగానుంచుటయు, వ్యవహారము రహస్యముగా జరిగించుటయు వాడుక లేదు. జమీందారుల యిండ్లన్నియును బహిరంగమగు కచ్చేరీస్థలములే. సామంతరాజు లందఱును నిరంతరమును బ్రజలతోడఁ గలసిమెలసి తిరుగుచుండెడివారు. వారిని తమ చుట్టుప్రక్కల నిలుపుకొనుచుండెడివారు. కచ్చేరీ లన్నియు నీమందువాకుఁ జుట్టుననుండు క్రిందియంతస్తులోనున్నవి. గ్రామాధికారులందఱును వచ్చి తాము తమతమగ్రామములలో జమచేసిన సొమ్ము లన్నియును దెచ్చి యిచ్చటనే యిరసాలుచేయుచుండిరి. లెక్కజమాఖర్చు లన్నియు నిచ్చటనే తేల్చుకొనుచుండిరి. అతివృష్టి, అనావృష్టి దోషములవలన ముదరాలను గోరిన యర్జీదారులమనవు లన్నియు నిచ్చటనె ఆలనచేయఁబడుచుండెను. పంటచెఱువులు త్రవ్వించుకొనుటకును, దుక్కిటెడ్ల గొనుటకును, ఇండ్లు మరమ్మతుచేసికొనుటకును వలసినసొమ్ము పెట్టుబడులకై యర్జీలిచ్చటనె దాఖలగుచుండెను. ఇచ్చట నెతగవులు పరిష్కారమగుచుండెను. తీర్పులు తీర్చుచుండిరి. జమీందారులు నియోగించినదండనాయకు లిచ్చటనె నేరములను విచారించి శి

క్షలను విధించుచుండిరి. అప్పుడప్పుడీతీరుమానముల జమీందారులు స్వయముగఁ దీర్చుచుందురు. ఏపనియును లేకుండగనే తమదేశప్రజల కేవిధమైన యలజడులులేకుండ నెమ్మదిగ దేశమును పరిపాలించుదేశనాయకులఁ జూచిపోవుటకై జనులు తండోపతండములుగ నీమండువాలోనికె వచ్చుచుఁ బోవుచుందురు.

ఈక్రిందిభవనంబునకుఁ బైన మండువాకుఁ జుట్టును రెండవయంతస్థున్నది. ఇది కాపురమునకేర్పడ్డది. రాజుగారిస్వంతిగృహము లన్నియును ముందుభాగమున నున్నవి. మండువాకు వెనుకభాగమున వరుసగఁ గొన్ని యభ్యంతరమందిరంబులున్నవి. అవిజాలరులవలె నుండును. ఇందు రాణివాసజనముండును. వీనిలో మిక్కిలిదర్శనీయంబైనభవనంబొకటి నరేంద్రునకుఁ బ్రత్యేకవాసస్థలముగ నుండెను. హేమలతయును తజ్జననియును మంత్రియొక్క సాధారణభవనంబున నివసించుచుండిరి. రాజబంధులగు స్త్రీజనమంతయును దేశాచారమునుబట్టియీ దివ్యమందిరమునఁ దమతమబిడ్డలతోవచ్చి తలాయొకమూలను దలఁ దాచికొనుచుండిరి.

ఈయాడువాండ్రగదులకు వెనుక నింకొకమండు

వా యున్నది. అచ్చట నున్నవారందఱును నాయింటి పరివారజనము. ఆమండువాలో నేమూలఁ జూచినను గృహకృత్యజీవనమును తత్సంబంధములైన కార్యములే కంటఁ బడుచుండును. ఒకమూల ధాన్యమును ఒకమూలబియ్యమును రాసులక్రింద బోసియుండును. దినమును వచ్చి పడుచుండు పాలుపెరుగు కూరలు మున్నగునవి మఱియొకమూల నుండును. ఉదయము మొదలు రాత్రి రెండుజాములు తిరుగువఱకును వండెడియన్నము వండుచునే యుండును. మండెడుపొయ్యి మండుచునే యుండును. ఊపిరిసలుపకుండఁ బనిచేయు గృహిణులును బరిచారికలును ఉదయాస్తమయము లచ్చటఁ బనిచేయుచునే యుందురు. చిన్నపిల్లలేవియో యల్లరిచేష్టలు చేయుచుఁ గదలికపుట్టించుచుందురు. ఈలోపల మండువాలో నొకమూల నిలువేల్పు దేవాలయమున్నది. అక్కడ దేవతార్చనబ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి గంటలు వాయించియు శంఖము లూదియు నుదయాస్తమయము లారాధన చేయుచు మంత్రము లేకరువు పెట్టుచునేయుండును.

ఈమందిరమున కంటియుండు నారామములు చాలదూరముగనున్నవి. అచ్చట నొకపెద్దపుష్కరిణియు

న్నది. దీనిచుట్టును పండ్లచెట్లున్నవి. దీనికినలుతట్లను గోడ యున్నది. ఆగోడకక్కడక్కడ చిన్నచిన్న ద్వారములున్న వి. ఆద్వారములనుండి పట్టణములోనికిఁబోవచ్చును. ఎంతగొప్పకుటుంబములోఁ జేరినవాండ్రయ్యును మనహిందువులలోని యాచారమునుబట్టి యాఁడువాండ్రు పట్టణమును వేడుకకై చూడఁబోయిన తప్పిదములేదు. వారు దయమున లేచి పుణ్యనదీజలముల స్నానములు చేసి వత్తురు. దూరముగనున్నను దేవాలయములకుఁ బోయి స్వామిని సందర్శింతురు. గౌరవప్రపత్తిగలప్రక్కయింటివాండ్రఁ జూడఁబోవుదురు. జమీందారీకుటుంబములోని స్త్రీజనము ఇట్టిపనులకుఁ బోవునపుడు సామాన్యముగ నీవాణిద్వారములవెంటఁ బోవుచు నుందురు. వెలుపలిమండువా ద్వారములను సామాన్యముగ వాడుక చేయరు.

నవకుమారుని భార్య పూర్వకాలమునందలి జమీందారీకుటుంబములో నున్నయాఁడువాండ్రలో మిన్నయనిచెప్పనొప్పును. ఆప్రౌఢమహానీయురాలు. వ్రతములన్నను తదుద్యాపనము లన్నను మతవిషయములగు కర్మ లన్నను నామె కెంతో శ్రద్ధాభక్తులు. అంతమంది కుటుంబమునకు యజమానురా లయ్యును గృహకృత్య

ధర్మములు నిర్వహించుటలో నామెకువిసుగన్నది లేదు అరుణోదయమందె లేచి ప్రతిదినమును గంగాస్నానమున కేగి దేవతాదర్శనము చేసికొని ప్రొద్దస్తమానమును నింటిపను లన్నియుఁ జక్కఁబెట్టుచుఁ గాలముఁ బుచ్చుచుండెను. ఆమెయర్చించు దేవాలయము తన్మందిరారామమున నున్నది. నరేంద్రుని పితామహుఁడు కట్టించినాఁడు. రాజదర్పములనిన నామెకించుకంతయు నిష్టము లేదు. ఇంటిలోనున్న మగవాండ్రును బిల్లలును భోజనము చేసినవెనుక గాని యామె మధ్యాహ్నభోజనము చేయుటలేదు. పిమ్మట నొక్కింతయలపు తీర్చుకొనును. మరల సాయంకాలమున నింటనుండెడిజనమును పేరుపేరువరుసను గనుఁగొని భోజనముపెట్టి పిమ్మట నేమూలనో కూర్చుండి తానుగూడ క్షుత్తుఁదీర్చికొని యిల్లుచక్కఁబెట్టి శయనాగారమునకుఁ బోవును. ఆమందిరమున వసియించుబంధుగు లందఱును, కుటుంబజనమును ఆమెమాట కడుగుదాఁటరు. ఏయోచన కావలసివచ్చినను ఆమె నడుగక యేపనులును జేయరు. ఆమెబుద్ధివిశేషమును బరికించి భర్తతన సంస్థాన వ్యాపారములందుఁ గూడ నామెను సంప్రతించి దాని ననుసరించి పోవుచుం

డును. కొన్ని సమయములయందామె తనయిచ్ఛానుసారముగఁ బ్రవర్తించుచుండును. నవకుమారుఁడును బ్రగల్భుఁడు. ఆతఁడెంత సంస్థానమున కధిపతి యైనను నట్టి సమయములయం దామె కెదురు చెప్పలేకపోయెడివాఁడు.

నవకుమారునిభార్య నరేంద్రుని పుత్రవాత్సల్యమునఁ జూచుచుండెను. ఈమెవీరనగర వంశమువారియాఁడుపడుఁచు. ఈవాత్సల్యమునకుఁ గారణేమిదియా? లేకున్నాతని వంశౌదార్యమును నాతనిముఖ వికాసమును, తల్లిదండ్రులు లేని యాతని యసహాయతను గాంచుటచే హృదయమునందామె కాతనియెడఁ గలిగినయవ్యాజప్రేమయా? ఆమె హేమలత నొకకన్నుగాను నరేంద్రు నొకకన్నుగాను జూచుకొనుచుండెను. వారుభయులును తోఁటలలో సలిలవాటికల నాటలాడుకొనుచుండుటఁ జూచిముసిముసినవ్వులు నవ్వుకొనుచుండెడిది. అంతటిప్రేమతోడఁ జూచికొనుచున్నయట్టి తల్లికి హృదయమున వారిభవిష్యత్తునుగూర్చి యోచనకలుగకుండునా? కలుగకుండిన నామెను మనము స్త్రీయని చెప్పవచ్చునా?

హేమలతకుఁ బంద్రెండేండ్లు వచ్చినవి. పెండ్లి యీడు సమీపించినది. నరేంద్రున కించుమించు పదునా ఱేండ్లున్నవి. తల్లియొకనాఁడు ప్రాతఃకాలమున స్నాన ముజేసి వచ్చుచుండ వారిరువురును తోఁటలో నాటలా డుచుండిరి. నరేంద్రుడు కొలనినుండి జలముతెచ్చుచుం డెను. హేమలతనీళ్ళు పోయుచుండెను. ఆమాధవీలత నామె స్వయముగా నాఁటినది. హేమలతతల్లి యచ్చట నొక్కించుక నిలువఁబడి పరమానందముగ నాట లాడు కొనుచున్న యాపిల్లలవంకఁ జూచెను. ఆదినముననే యా మెహృదయమునఁ గృతనిశ్చయయయ్యెను. ఆతోఁటలో నిదేవాలయమున దేవతాసందర్శనము చేయునపుడామె ప్రార్థనములలో మాతృవాత్సల్యమునఁ బొడమిన యీ మనోరథముగూడ సమ్మేళనమయ్యెను. మధ్యాహ్నా మొ క్కింత పొద్దువేళ నవకుమారుఁడు భోజనముచేసి విశ్ర మించియున్నపుడు, ఇతనిభార్య వచ్చి ప్రక్కనుగూరు చుండెను. ఉదారసౌశీల్యద్యోతకంబులై హృదయంగ మంబులై యొప్పు నామెవీక్షణంబులు భర్తృనిరీక్షణం బులతో మేళవించునట్లు ఆమె నాతని పైవింతగ నత్తమిల్లి సంభాషింపఁజొచ్చెను. వారిరువురకును నీక్రిం దిప్రసంగముజరిగెను.

"ప్రాణేశ్వరా! నేఁడు మీ మొగమేమియో వ్యాకులపాటును జెంది విన్ననై తోఁచున్నది. మీనయనంబులు కాంతిఁదొరంగి వెలవెలఁబోవుచున్నయవి. విశ్రాంతి యొక్కింతయును లేక పనిచేయుచుండుటచే దేహారోగ్యము చెడిపోవుచున్న దని భయపడుచున్నదానను."

"కాంతా! పురుషుండనేకధర్మములఁ బ్రవర్తిల్లవలయును. ఆతనిమనోవ్యథలును విశేషముగనే యుండును. అయ్యవి స్త్రీలకెట్లెఱుంగవగును"

"అయినను భార్య భర్తమనోవిచారములఁ బంచుకొని సంతోషపూర్వకముగ వానిఁదొలంగింప నరయుచుండునుగదా! కొన్నిదినములనుండి మీమనస్సున నెద్దియో నూతనవిచార మొకటి పట్టి పీడించుచున్నదని తలంచెదను. మీసతి మీకష్టములను బంచుకొన నర్హయేయునియప్పుడప్పుడు మీరే సెలవిచ్చుచుందురు."

"ప్రాణేశ్వరీ! నీవు చెప్పినది నిజమగును. ఒక్కొక్కవత్సరము పైఁబడినకొలఁది నామనసునం దొక్కొక్కవ్యథ యధిక మగుచున్నది. నీయుపదేశ మెంతయుం బ్రయోజనకారి యని నేనెఱుంగుదును. నరేంద్రుఁడు పె

ద్దవాఁడగుచున్నాఁడు. ఆతనిస్థానము నేఁడో రేపో యతని యధీనమగును."

"నాథా! మంచిమంచివార లందఱును మీయెడనెంతయు నాదరంబున మెలంగుచున్నవారలు. రాజమహాలునుండివచ్చిన మహారాజు గారు కూడ జననీజనకవిరహితుఁడై యసహాయుఁడై యున్న పిల్లవానినెంతో వృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చితిరనియు, నాతనితండ్రులసంస్థానము ఆతనికంతకంటె బాగుగ నొప్పగింతు రనియును మిమ్ముఁ బ్రశంసించి యుండిరి. మీపేరును కీర్తియును దేశమునఁ జాలమారము వ్యాపించియున్నది."

"ఏమీ! నాతండ్రితాతలువీరికన్న హెచ్చుగనోసమముగనో అడుగుపెట్టిరి. అట్టియీ దేశమున వీరిక్రిందివాడనై వీరి రాజ్యవ్యాపారములఁజక్కఁబెట్టుచు కాలక్షేపము చేయుచుండుట నీకు మాత్రవంతముగనుగీర్తిదాయకముగనున్నదా? కాంతా! నీవిప్పుడు దేవీపురరాజునకుఁ బట్టమహిషివి. రాజభార్య కుండవలసినయౌదార్యము నీయొద్ద కనబడదేమి?"

"ప్రాణేశ్వరా! ఆయవమానము మీకెట్టిదియో నాకు నట్టిదియే. కృపాళుండగు భగవానునియనుగ్రహ

మున మనరాజ్యగౌరవంబు మనకులభింపఁగలదు. మనము సుఖింపఁగలము."

"భగవదనుగ్రహమున నేమి! మనకు మనరాజ్యము చేకూఱుట. నవకుమారునకు స్వతస్సిద్ధముగ నుండు తెలివితేట లాతని విడచిపోవవేని దేవిపురము పూర్వముకన్న మిన్నగఁ బేరును గీర్తియునుబడయఁగలదు."

"ప్రాణేశ్వరా! అది యట్లే యగుఁగాక! మున్న మన మెన్నెన్నియో యిడుములఁ గుడిచితిమి. భగవానునియనుగ్రహంబున గట్టెక్కితిమి. భవిష్యత్ప్రాభవంబునకుఁగూడనట్లె యాతఁడుమార్గముచూపఁగలఁడు"

"ప్రాణేశ్వరీ! మనను విడిచి మాటలాడుము. నీ మాటలధోరణింబట్టి యీవిషయమున నెద్దియో పలుకఁ దలంచినట్లు పొడకట్టుచున్నది. నీయోచనాబలంబున నెద్దియో పలుకఁ దలంచినట్లు పొడగట్టుచున్నది. నీయోచనాబలంబున నేను చాలసారులు సఫలమనోరథుండనైనాఁడను."

"నాథా! మీతనయ హేమలత కిప్పుడు వయసెంతో యెఱుంగుదురా?"

"ఎఱుంగకేమి ? పండ్రెండేండ్లున్నవి మనము దేవీపురము వచ్చునాఁటికి రెండేండ్లు. అది జరిగియిప్పటికిఁ బదివత్సరములైనది."

"ఆమెపరిణయ సంబంధమును యోచించుటకిది యింకను సమయముకాదా ?"

"కాంతా! నీవుచెప్పినది యుక్తముగనేయున్నది. కాని నామనస్సునందింకనట్టి తలంపు పుట్టలేదు. మనమిపుడు దేవీపురసంస్థానమున కధీశ్వరులమైయుండిన నో నీపుడమింగల క్షాత్రవంతులగు మహారాజు లందఱునువచ్చి యామెకరగ్రహణమున కాసించియుందురు. మనము వీరనగరమునం దిట్లు హీనస్థితియుండున్నన్నాళ్ళు నెవ్వరీ పరిణయంబున కాసింతురు ?"

"నాథా, నేనిన్ని యెఱింగినదానను కాను. దేవీపుర రాజకన్యక నాసించువారలెందఱో యున్నవారని మాత్ర మెఱుంగుదును. వారందఱును దగినవారు నగుదురు దగ్గఱసంబంధములును దూరపుసంబంధములును గూడ నిరంతరము నాయొద్దకు వచ్చుచునేయున్నవి. కాని యీబిడ్డ వరప్రసాదిని యగు మన యేకపుత్రిక. దీని నె

డఁ బాయుటయనినఁ గడుపు తఱుగుకొని పోవుచున్నది. జీవితేశ్వరా! ఈయేకపుత్రికావియోగమును సైచి నేను నఁజాలను."

"కాంతా! వలదు వలదు. హేమలత నీకెంతము ద్దులపట్టియో నాకు నట్టిదియే. నారాజ్యమున కంతకును నామెయేకర్త. ఆమెకు వరుండు కాఁగలయాతఁ డెంతటి ప్రగల్భుఁడైనను దేవీపురరాజ్యమునకుఁబట్టము గట్టిన న లదనువాఁ డుండఁడు. మనకాలము చెల్లినపిమ్మట నీరా జ్యము వారిదే కాదా?"

"ఈనడుమ మీరువీరనగరరాజకుమారుని నరేం ద్రుని జూచితిరా?"

"ఆతని నేను తఱచు చూచుచునే యుందును. ఆ తనిప్రశంసయేల?"

"ఆతఁడు మిగులఁ జక్కనివాఁడు. రూపవంతుఁ డు! అంతతేజోవంతమైనవర్చస్సును, అంతటి యౌదార్య ప్రవర్తనమును నాయీకనులకింతవఱకునుగనఁబడలేదు."

"అవునవును. ఆతని మొగము చక్కనిదే యగు ను. ఆతని పాండిత్యము నిరుపమాన మైనదని యాతని

యూహ. ఆతఁడెప్పుడు విచారములతో మునిఁగి తేలు
చుండును. ఎవ్వరో తాంత్రికులు కొందఱాతనికి దుర
పదేశములు చేయుచున్నారు. ఆతఁడిప్పుడు కొంటెయో
చనలలో మునిఁగి తేలుచున్న వాఁడు."

"నాథా! వంశమునుబట్టియును, అవస్థనుబట్టి
యును గూడ నిట్టివికొన్ని వచ్చుచుండును. వానిని మన
ము పాటింపవలయును. ఆతఁడు గర్విష్టి యనుచున్నా
రు. అతని గర్వమునకుఁ దగినకారణములేదా యేమి?
ఆతనితాతతండ్రులెక్కినసింహాసనమె యాతఁడెక్కెను.
అయ్యది యాతని కుచితాలంకారము కాదా?"

"హా! హా! హా! ఈచెడుపిల్లవాఁడెన్నఁటికిని తా
త వంటివాఁడు కానేరఁడు. అతఁడు నాకుఁ జేసిన దేమి
యును లేదు కాని, యాతనియొద్ద పౌరుషలక్షణము
లున్నవి."

"నాథా నన్ను మన్నింపవలయును. ఈవిషయము
న నాఁడుదాని యభిప్రాయమే గణనీయమైన యభిప్రా
యము. వీరనగర రాజ్యము నేలిన పూర్వనాయకుల కె
వ్వరికి నీతఁడు తీసిపోవువాఁడు కాఁడు."

నవకుమారుఁడు నవ్వుచు "అట్టిపురోభివృద్ధిసూచన లేవియును నాతనియొద్దఁ గనిపించుటలేదు." అనియెను.

"మరల మనవిచేయుచున్నదానను. ఆఁడుది మొగము చూచీ చూచుటతోడనే యిట్టిసంగతులను కనిపెట్టఁగలదు. కొన్నిసంవత్సరములనుండి నేనాతనిని, ప్రొద్దున సాయంతనమునను గూడఁ బరిశీలించిచూచుచున్నదానను. పురుషునిహృదయరహస్యములను బాగుగఁ గనిపెట్టఁగల దొక్కయాఁడుదియే."

"ఆతని కేమియోచన లున్నవో నేనెఱుఁగనుగాని నాకుఁ గనఁబడుచున్నవన్నియును గొంటెపనులును గర్వపుయోచనలును."

"మీరు సెలవిచ్చినది నిశ్చయమే యైయుండవచ్చును గాని అంతగర్విష్ఠియును, అంతతిరస్కారశీలుఁడును, మనహేమలతను జూచినతోడనే అతిసాధువృత్తి నవలంబించి గోఱ్ఱపిల్ల యగును. ఆమె చెప్పినదెల్ల వాసునివలెఁ జేయుచున్నాఁడు. ఆమెచిఱునగవుఁ గాంక్షిం

చుచుండును. ఆమెకన్నులనుండి యశ్రుకణములు రాలిన నాతనిప్రాణములు పోయినట్లు లగును"

"ఏమిది ? ఈయపాత్రపుపనులన్నియు నేమిటి? ఈతఁడు మనచిన్నదానిచుట్టును బదింబదిగఁ దిరుగుచుండుటఁ దలఁచుగాఁ గన్నులఁ బడుచున్నది. నీవాకుఱ్ఱవానిని కొంచెము జాగరూకతోఁ జూచుచుండవలయును".

"నాథా ! ఆతఁడు పసివాఁడు. పసివాని హృదయమెట్టులుండునో యాతనిహృదయము నట్టులేయుండును. ఆతనికిఁ జేయుట కేమున్నది ? ప్రపంచమునకంతకును మూలాధారము పెండ్లికదా ! మనహేమలత నాతఁడట్టివివాహమునఁ బెండ్లాడును. వారియనుకూలదాంపత్యము దేవీపురవీరనగరరాష్ట్రముల కైక్యము నెరపును. మీపూర్వులకు లభించిన ప్రతిష్ఠకన్న మీప్రతిష్ఠ యధికము కాఁగలదు."

"ఓవీరపత్నీ ! అదినీకుఁ బుట్టవలసినయుద్దేశమే? నీవునాకు భార్యవైయుండి యీయుభయకుటుంబముల కును గలవైషమ్యము లెఱింగియుండి యిట్లు పలుకుటయుచితమగునా ? నేను విధివశంబునఁ గొన్ని నాళ్ళువీరనగ

రంబునఁ గొలిచియుండవలసివచ్చి యట్లు చేయుటచే నావంశప్రతిష్ఠ యంతియును మఱచితినని తలంచితివా? మూఁడువందల సంవత్సరములనుండి పరస్పరవైషమ్యములచేఁ బెనంగి, నేఁడు నాయీముద్దులపట్టిని యీదేవీపురసంస్థానమును, ఈకొండికవానికి సమర్పించుటకంత యనాథ ననియే తలంచితివా?"

మరుమాట సహింపని స్వరముతో "నాథా! మీయుద్దేశమేమియో నాకు బోధపడలేదు. మూఁడువందల సంవత్సరములనుండి స్పర్ధగలిగియున్న యీరెండు సంస్థానములు నేకమగు ననియును, ఈయుభయసంస్థానములకును హేమలత పట్టమహిషియగుట యధికప్రతిష్ఠయనియును దలంచుచుంటిని. మనకు వేఱుపుత్రుఁడు లేఁడు. మనకుమార్తె నెవ్వఁడు పెండ్లియాడునో యాతఁడే మనపుత్రుఁడు. మనరాజ్యమునకాతఁడె యధీశ్వరుండుఁ నరేంద్రుఁడె యామెను బరిణయము కాఁగలఁడు"

నవకుమారుఁ డామె యీతీరుమానము ముందఱ వెనుకాడెను. మౌనముద్రిఁడయ్యెను. అంతనామె మృదుమధురస్వనంబున "బాొణేశ్వరా! నేనునరేంద్రుగుణ

గతుల విచక్షణముతోఁ జూచితిని. అందేమియుఁ గొఱఁ
త కనిపింపదు. అత్యుత్సుకుండగు నీవయసుకాఁడు మనః
పూర్వకముగవచ్చి దేవీపురమున వసియించును. పెండ్లికి
ముందుగనే యీయేర్పాటులు చేయఁవలయును. దేవీపు
రముతో స్పర్ధకలిగి. వర్ధిల్లువీరనగరము యథావిధముగ
దేవీపురమునకధీనమై స్వాతంత్ర్యమునందుండినచో నింక
నాపురప్రతిష్ఠను గూర్చి చెప్పవలసిన దేమున్నది? దేవీ
నగరజృంభణమనిన మీకెట్టియభిమానమున్నదో నాకు
ను నట్టియభిమానమే యున్నది. దేవీపురకుటుంబ్రు లెట్టు
యోచింపవలయునో యట్లేయోచించి పలుకుచున్నదా
నను." అనిచెప్పెను.

నవకుమారుఁడు భార్యవాదనము హేతుయుక్తము
గ నున్నదని తలంచి యూరకుండెను. వీరనగర దేవీపు
రముల నడుమనుండు ప్రతిస్పర్థ లన్నియు నొక్కసారిగ
నంతరించిపోవును. మిక్కిలియగు సౌఖ్యముచేకూరును.
వీరనగర సంస్థానమువచ్చి దేవీపురముతోఁజేరెనేని దేవీ
పురరాజ్యగౌరవమును బలమును స్వాస్థ్యములును నెంత
యేని వృద్ధిఁగాంచును.

నవకుమారుఁడు తుట్టతుదకు "అట్లయిన యోచింతము. లెమ్ము" అనియెను భార్య తనయుపదేశము కొంత పనిచేసినదని తలంచెను. నరేంద్రుఁడాసమయమున మాధవీకుసుమముల బుట్టనిండఁ బెట్టుకొనెను. హేమలతానరేంద్రులిద్దఱును నాగదివెంట నరుగుచుండిరి. ఈదంపతులు వారిరువురును గాంచి సన్నసన్నగ మాటలాడుకొనఁజొచ్చిరి. నవకుమారునకు నరేంద్రుఁడు వినమ్రుఁడై తనచేతనున్న కుసుమములఁ గొన్ని సమర్పించెను. ఆగౌరవమంత మనస్స్ఫూర్తిగఁ జేసినదికాదు. అనంతరము హేమలత తల్లికడకేగి పూలవల్లిక యామెకడఁ బెట్టి యవ్యాజప్రేమతో నామెకు సాష్టాంగమెఱగెను.

నవకుమారునిభార్యయు నరేంద్రుని మూర్ధంబు తనవామహస్తంబున స్పృశియించి దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుకమ్మని దీవించి హేమలతయును నీవును సుఖంబుండుఁడని యాశీర్వదించెను. ఆమె తనమనస్సంకల్పము లన్నియును లోపలనె యుంచుకొనియెను. కాని యాదినమున నామెజన్మము సార్థకమైనట్లును తనప్రాగల్భ్యము నిలిచినట్లును దలంచెను. దీని కంతరాయము నాపాదింప గూఢతాంత్రికుండొకఁడున్నవాఁడని యామె యెఱుంగనేరదయ్యెను. ఆతాంత్రికుఁడెవ్వఁడో? గోకులదాసే.

నాలగవ ప్రకరణము.

---:o:---

గూఢ కాంత్రికుడు.

గోపాలదాసునియిల్లు జమీందారీ హవేలీకి చాల దూరము. పట్టణమున కొంకమూల యెక్కడనో యొక వివిక్తస్థలమున, ఉదయమున ఎండలకడనె భోజనముచేసి ప్రతిదినము నాతఁడు దివాణమున కరుగుచుండెను. సంస్థాన రాజ్యకార్యము లన్నియుఁ జక్కబెట్టువాఁడాతఁడే. పొద్దుగ్రుంకువఱకాతఁడు కచ్చేరిలోనేయుండి పనిచేయుచుండును. సాయంకాలమైనపిమ్మట ఒక్కొక్కప్పుడు బాజారులో దీపములన్నియు వెలిగించినపిమ్మటఁగూడ, బాదచారియై కచేరీపనియంతయుఁ దీర్చుకొని విసివివేసారి యింటికి వెళ్ళుచుండును. బాహ్యావేష మాతనికి మిక్కిలి తక్కువ. పరివారిజనము బహుస్వల్పము. కచ్చేరీకి రాకపోకలు చేయునపుడుకూడఁ గొంద అంగరక్షకులు వెంబడింతురు. వారియొద్ద నెవ్వరికిని గనఁబడకుండ నాయుధములుండును. దేవీపురివీరనగర రాష్ట్రములరెంటికిని సర్వవిధముల నీతఁడే యధికారి. ఎవ్వరికి హుకుమునాదరుచేసిన నితఁడే. ఏచారునియొద్దనుండి సవా

చారమందుకొనిన నతఁడే. ఆతనియిల్లు కుటీరతుల్యంబు. దానిపైకప్పు వరిగడ్డి. చుట్టునున్న యావరణము కంచె.

వెలుపలి మండువాలో నొకశిలానిర్మిత భవనమున్నది. గోకులదాసు చూడవచ్చినవారి కందఱకును దర్శనమిచ్చుస్థానమిదియే. సంస్థాన వ్యాపారములకు వలయు యోచనలన్నియు నచ్చటనే జరుగును. ఈమండువాకు వెనుకభాగమున లోపలగా గదులున్నవి. అందొక పెద్ద కుటీరము శయనమందిరము. ఇఁక రెండుమూఁడిండ్లు వేఱువేఱుగ నున్నవి వంటకొక సాలయున్నది. ఇవియన్నియును లోపలిమండువాకు చేరియుండునట్లు కట్టియున్నది. ఈమండువాకు వెనుకభాగమున గయాళుభూమి. యున్నది. అందచ్చటచ్చట మల్లిచెట్లు నూతులును కొన్నికలవు. కానిచాలభాగము అరణ్యమువలె నుండును. అప్పటికిని నిప్పటికిని నాదేశమున నిండ్లు శ్రీమంతులవియు దరిద్రులవియు గూడ నిట్లేయుండును. పల్లెటూళ్ళకును పట్టణమునకును నీవిషయమున భేదమే లేదు. మండువాలు రెండును గూడ వెల్తురును గాలియును వచ్చుటకేర్పడినవి. దేశ ముష్ణదేశమగుటచే నివి యత్యావశ్యకములు.

గోకులదాసపత్నీ కుఁడు. అతని కొకకుమారుఁడు మాత్రి మున్నాఁడు. అతనియవస్థలో నున్నవారంద ఱును సామాన్యముగ మరలఁ బెండ్లిచేసికొందురు. గాని గోకులదాసు హృదయ మంతయును దేవీపుర సంస్థానా భివృద్ధియందె లీనమైయున్నది. ఆవిశ్వాసముచే నాతని తలంపు లన్నియును దానియందె మునిఁగి తేలుచుం డును మఱియొక్కపని యాతనికిఁ దోఁచుటయైన లేదు. అతనికి వంటయును బెట్టును పెదవాండ్రు బందుగులు చేయుచుండెడివారు. మిగిలిన యుపచారములకును నట్టి వారె కొందఱుండిరి. శ్రీమంతులగువారియిండ్ల జరు గుబాటు తక్కువగ నున్నవారు చేరి పొట్టబోసికొనుట దేశమున నాచారము. వెలుపలనున్న శిలానిర్మితభవన మాతనిస్వంతము. అందెవ్వరును బ్రవేశింపరాదు. వ్రా తపని చేయునప్పుడైనను ఎవ్వరితోడనైన ముచ్చటించు నప్పుడైననుఎవ్వరు నాతనికంత రాయము కలిగింపరాదు.

ఆరాత్రి యాగదిలో నాముదముదీప మొకటి వెలుంగుచున్నది. ఇద్దఱుమనుష్యులు కూర్చుండి యుం డిరి. ఆదీపపువెల్తురు గుడ్డివెల్తురు. ఆవెల్తురున వారి మొగము లెట్లుండునో యది చిత్రకారుఁడు తెలుపవల

యును. నవకుమారున కేబదియేండ్లు పైబడిచాలకాల మైనదికాని యింక నాతనితలవెండ్రుక యొక్కటియును నెఱియలేదు. ఆతనిముఖమింకను బలిష్ఠముగానే యుండి నడివయసులో నున్నవానికంత యుత్సాహ మున్నట్లు కాన్పించును. ఆతని దేహ దార్ఢ్య మింకను పటిష్ఠమై బల ముగనే యుండెను. కన్నులు పౌరుషలక్షణములు వెలా గ్నుచు నాతనిమనోనిశ్చితముల నెఱింగించును. దృఢిమ గలయాతని యాకారము గూఢముగనున్నతన్మనోవికార ముల సూచించుచుండును. అర్ధరాత్రి యైనది. గోకుల దాసునితో నెద్దియో సంప్రతింప నవకుమారుండెయా తని యింటికి విచ్చేసెను. దివాణమున నెప్పుడును జనస మర్దమే. రహస్యాలోచనమునకు నిరుపహతమైనస్థలమే దొరకకుండెను.

గోకులదాసుని ముఖమునకు నాతనిప్రభువుముఖ మునకు నెంతోవ్యత్యాస మున్నది వారిద్దఱు నొకయీ డువారే కాని గోకులదాసు కున్నయంతకంటె మఱిపది యేండ్లు పెద్దవాఁడుగాన్పించును. వార్ధకమున నొగిలిపో యిన యవయవపటుత్వ మంతయును సడలియుండెను. ఆతనిముఖమంతయును ముడుతలువడియెను. ఆముఖము

న మార్పే కనుపించుటలేదు. ఆతనిలోపల నేమున్నదో మాటలనుబట్టి తేవలసినదేకాని ముఖచిహ్నములనుబట్టి తెలిసికొనునవకాశము చిక్కుట లేదు. కన్నులు చిన్నవి. తల నెఱసినది. ఆతఁడు తనసందర్శకునకు వినయవిధు లొనరించి ప్రభుని దుడుకుతనము నపహరించుచు మిక్కిలి శాంతముతోఁ జెప్పుచుండెను. యోచింపయోచింప నొక్కటొక్కటిగ నాతని ముఖమునుండి వెలువడు మాటలు సుత్తిదెబ్బలవలెచెవులఁ బడుచుండెను. దేహపటుత్వమంతయుసడలి సగౌరవంబుగ సవినయంబు నసంభాషించు గోకులదాసుని తత్ప్రభుని పరిశీలించి చూచిన వారందఱును నవకుమారుండుద్రేకపరుండని యును, ఆతనికిఁ జుక్కాని గోకులదాసే యనియును, ఈవృద్ధుండెటుత్రిప్పిన నవకుమారుండట్లు తిరుగువాఁడే యనియును గ్రహింపక మానరు.

ఉండియుండి నవకుమారుఁడు "ఇక్కడ మనము తప్ప నెవ్వరును లేరనుకొనియెదను" అనియెను.

'మావాండ్రందఱును వసంతోత్సవము చూడఁ బోయినారు. వెలుపలిద్వారమునకు, దాళము వేసి వచ్చినాను."

'గోకులా ! ఈనడుమసమాచారము లన్నియు విన్నావా? "

"సంగతులు మాకంటె మీకు బాగుగా, తెలియును. అవి నీపరిముఖమున నేవినవలె యున్నది."

"కృతనిశ్చయు లగు ఆఫ్గనులు దక్షిణమున మునుపటివలెనే ప్రబలులై యున్నవారు. మానసింహరాజు వారి నణఁగఁద్రొక్క జహానాబాదానఱకును పోయి నాడుఁ కాని వారాతనికి లొంగినారుకారు. పైగా వారు మానసింహరాజుపై వచ్చిపడి యాతని కుమారుని గొని పోయి చెఱఁబెట్టిరి."

"ఇది జరిగి రెండేండ్లయినది "

"పిమ్మట ఆఫ్గనులు మానసింహుని కుమారుని విడిచిపుచ్చిరి, ఒరిస్సా రాష్ట్రము వారికి వదలివేయఁబడెను. పేరునకుమాత్రము వారుఅగ్బరును సార్వభౌమునిగ నంగీకరించి యుత్కలరాజ్యము నంతయును నిరంకుశముగ నేలుకొనుచున్నావారు. మొగలాయీల కథ బంగాళారాష్ట్రమునందుఁగూడ నిట్టులే యున్నది."

"ప్రభువరా! ఈసంధి విశేషకాలము నిలిచి యుండదు"

"ఉండకపోవచ్చును, కాని, మానసింహుఁడేమి చేయునో మాత్రము తెలియకున్నది. ఒరిస్సాలో నతఁడు తనముఖమును గనఁబఱుచుటయునిన జంకుచున్నాఁడు"

"ఆతనికి జరుపులేనివ్యాపారములు చాల నున్నవి"

నవకుమారుఁడు చిఱునగవుతో "ఆతఁడీనడుమ నీకొసంగినబిరుదులచే నీవాతడనిన నంతపక్షపాతము గ మాట్లాడుచున్నావు" అనియెను.

గోకులదాసు శాంతముతో "నాకుఁ దెలిసినంత వఱకు జరిగిన గౌరవములను లభించినబిరుదములను విన్న వించినాను. నాతండ్రితాతలవలెనే నేనును దేవీపురసంస్థానమునకు విశ్వాసపాత్రుఁడైన భృత్యుఁడనని—,,

"నేనదిపూర్ణముగ నెఱుంగుదును. ఎన్నఁటికిని మఱవఁజాలను. కానిమానసింహునిగూర్చి మీయభిప్రాయమేమియో చెప్పవలయును."

“అగ్బరుచక్రవర్తికడ మానసింహునికి మించిన సమర్థుఁడగు సేనానాయకుఁడు మఱియొక్కఁడు లేఁడు. ఆతఁడొక్క సేనానాయకమాత్రుఁడే కాఁడు ఆతఁడు యుద్ధమున నెంతసమర్థుఁడో ” ఆలోచనలయందుఁగూడ నంతనిపుణుఁడు? ”

“తరువాత? ”

“ తరువాత చెప్పెడిదేమి? ఒరిస్సా నాతఁడు అఫ్గనులయొద్దనుండి లాగుకొనును ”

“ఒరిస్సాను వదిలివేసి సంధిచేసికొనినాఁడే ! ”

“అది యంతయును ముందెత్తు. ”

“ అట్లయిన రాజప్రతినిధియైయుండి మాటతిరుగా? ”

“ అట్టిపనితోడ నవసరము లేదు. అఫ్గనులు వట్టి పిరుగఁ బాటుకొయ్యలు. వారే గిల్లికజ్జాపెట్టుకొందురు. ”

“వయస్యా ! నీకీసమాచారమెట్లు తెలిసెను? ”

"ఈనడుమ నొకగూఢచారిని మానసింహుని యాస్థానమునకుఁ బంపియుంటిని. ప్రభువువారి కీసమాచారమంతయును నివేదింప తరుణము కొఱకు వేచియున్నాఁడను"

అంత గోకులదాసు లేచి యొకతలుపు తాళము దీసెను. ఆతలుపు యింటిగోడలో నమర్చియున్నది. దాని రంగును గోడరంగు నొక్క మాదిరినే యుండుటచే నది యంతయును గోడకింద నే కనఁబడుచుండెను. తలుపుతీయుటతోడనే యందొక యినుపపెట్టెకనబడుచున్నది. అదియునుగోడలోనమర్చి కట్టినారు. దానితలుపు తెఱచి అందులోనుండి కాగితముకట్టయొకటి తెచ్చి నవకుమారునిముందు పడవైచెను.

నవకుమారుఁడా కాగితములను మెల్లగనాగుడ్డిదీపము వెలుతురున శ్రద్ధతోఁ జదువుకొని యచ్చట బడవైచెను.

"దీనివ్యాపారము చూచినఁ జాల గడబిడగ నున్నదే? ఆఫ్గనులు జగన్నాథము నందలి దేవాలయమును కొల్లబెట్టినారా? మానసింహుఁడు హిందువుడు. హిందూమతమున కంతకును జరిగినయీద్రోహము నాతఁడు విడిచిపుచ్చునా?,,

" ఎవ్వరికిని దెలియకుండ నతిశీఘ్రముగఁ దన సైన్యముతో నాతఁ డిదివఱకే పోవుచున్నాఁడు "

" రాజు గెలిచినను, ఓడినను రక్తవాహిను లగు యుద్ధముమాత్ర మొకటి యయినించి యున్నది."

" ఘోరయుద్ధమే సంభవ మగును. సామాన్యముగ మానసింహుఁడోడిపోరాదు. "

" అట్లయిన నాతఁడీసారి మొరిస్సాను జయించి యక్బరు సామ్రాజ్యమునకుఁ జేర్చివేయు ననియేనా నీ యూహ? "

" ప్రభువువారియోచన సమంజస మైనది. అందువలనమానసింహుఁడు కొంతకాల మొరిస్సాలో నుండవలసివచ్చును "

'అట్లయినమనవ్యూహము లన్నియును తారుమారగునే?

" మనకు సహాయకారులగువారు మనకు విజయముత్వరత్వరగ లభింపజేయుదురు "

" నీపలుకులు భావగర్భితముగ నున్నవి. నాకు భావముకావుటలేదు. గూఢార్థము విడిచి స్పష్టముగ మాటలాడవలయును. మనదేవీపురమును మన కొసంగు మని

మానసింహరాజునకు నీవుఅర్జీ వ్రాయుచుంటివే? ఎక్కడ నోదూరమున నిట్టియుద్ధములును విజయములును సంసిద్ధములై యుండినపుడు రాజపుత్రుఁ డిట్టికార్యముల నెంగమైనను జూచునా!"

"రాజుగారు దూరస్థులై యుండునపుడు సంస్థాన వ్యవహారము లన్నియునాతని 'కానంగో' చక్కపెట్టుచుండును"

"కానంగోమాత్రపు మనల ననుగ్రహించునా?"

"ప్రభువారికోశద్రవ్యము కొంత వారికచేరికిఁ జేరినది."

ఈక్రొత్తసంగతులను వినునప్పటి గోకులదాసు చేష్టలను గూర్చి నవకుమారున కాశ్చర్యమయ్యెను. గోకులుని ముఖమున మాత్రము సంకోచవికాసములనునవి కనఁబడుట లేదు.

"గూఢతాంత్రికుఁడా! ఏమి నీకీవెఱ్ఱి? ఈయేర్పాటులు తోడరుమల్లుఁ డొనరించినవి. మానసింహరాజా యంతటివాఁడు వాని నంగీకరించినాఁడు. ఈబంగారున కాశపడిన మాత్రమున కానంగోయేమైనను చేయఁగలఁడా?"

"ఇప్పటియేర్పాటులను మార్పుచేయుటకు కానం గో కెన్నియో కారణము లున్నవి. వీరనగర దేవీసంస్థానముల నెన్నియోకలవళములు పుట్టనై యున్నవి. ఈరెండుసంస్థానములనుండియును సార్వభౌమునకు రావలసిన కప్పము లన్నియును బాకీలుపడిపోవును. ఈపన్నులు పోకుండ నిలుపుకొనుటకై యేవో కొన్ని యేర్పాటులు జరుగవలయును."

"ఏమీ! సార్వభౌమునిపన్నులు చెల్లుటకై దేవీపురమును మనకొసంగి వీరనగరమును ఈడురాని బాలకునకును వానియాప్తవర్గమునకును వదలివేయుదురా? వింతగానున్నదే!

"అట్లుగాదు. ప్రభువువారికి దేవీపురమును విడఁదీయుటయే యిప్పుడత్యావశ్యకము గాని వీరనగరము కుబ్జివాని కొసంగుకార్య మిప్పుడు జరుగఁబోదు."

"గోకులా; నీవేమిచెప్పినను కట్టుకథవలె జెప్పుదువు. స్పష్టముగా చెప్పుదు. వీరనగరముమాట యేమగునో ?

"నరేంద్రునకు వయసువచ్చువఱకును సార్వభౌమునిపక్షమున ప్రతినిధి యొకఁడేర్పడి వీరనగరమును పరి

పాలించుచుండు. నరేంద్రుఁడు పెద్దవాడై బాకీలన్ని యుఁ జెల్లించినపిదప నాతని సంస్థానమాతనికి విముక్తి యగును.

"ఇదియంతయు నింతశీఘ్రకాలమున సంప్రాప్తమగుట వీరనగరము శ్రీమంతమైనదగుటచేతనా?"

"అదియప్పటికిని జరుగనేజరుగదు"

"ఎందుచేత"

సార్వభౌమికప్రతినిధితో గోకులదాసునకు సంబంధ బాంధవ్యములుండుట చేత;

వీరనగరమునందలి పన్నులన్నియును బాకీలుపడుటకా?"

"పడుటకుఁగాదు. పెట్టుటకే"

"తరుశరి?"

"వీరనగరరాజ్యమునందలిపన్ను లన్నియు నంత నిరాధారముగా బాకీలుపడునెడల ఆబాకీలకై జమీౕయే యమ్మివేయుదురు. దేవీపురనాథుడే దానిని గొనవచ్చును. అట్టికార్యములెన్ని యిప్పుడు జరుగుచుండుట లేదు."

"వయస్యా! ఈసంగతు లన్నియును వినిన నా ప్రాణము లెగిరిపోవుచున్నవి. కానియొక్కటిచెప్పుము. నా పరిపాలనమున నల్లరులు కలిగినందుకు కానంగో నన్నే దండించు నేమో? ఉభయసంస్థానములకునుగూడ నప్పుడు సార్వభౌమికప్రతినిధి నియమింపఁబడవచ్చును"

"కానంగోతీర్పు ఇదివఱకే యయిపోయినది. పనియుండి గడచినవారమాతనిని చూచివచ్చితిని"

ఈమాటలు విని తనమంత్రిచేష్టలు తలంచుకొనునప్పటికి నవకుమారునిగుండె జల్లుమనియెను.

"నాకాలమున సాహసికకార్యము లెన్నియో చేసితిని. స్వభావముచేత నేనును భీరుండను గాను. కానియీవ్యూహము"

"ప్రభువులవ్యూహ మొకటియును. నాది యొకటియునా? ప్రభువువారిని దేవీపురసింహాసనముననఁజూచుటయె నాకోరిక పిమ్మటిది వీరనగరమును దేవీపురముతో గలుపుకొనుట"

"కాని నాసహచరికి మఱియొక్కయుద్దేశమున్నది. ఆమెకిట్టితంత్రములు తెలియవు. కాని యామెయూహయును రెండుసంస్థానము లేకీభవింపఁజేయుటయే. యో

చన యాడుదాని యోచనయే గాని అదియనుశ్రేయో దాయకముగనే కనుపట్టుచున్నది"

"ఆమెకరుణార్ద్రహృదయ. యోచనయును దాని కనుగుణ్యంబుగ సేయుండును. పురుషుని యుద్దేశములుగొప్ప యుద్దేశములు. ఈరెంటింటికిని సంబధం మేయుండదు"

అనునప్పటికి నవకుమారుని మొగమున న్నాగ్రహ వికార మొకటిగ్రమ్మెను. ఈగూఢతాంత్రికునికడ సాంసారికరహస్యములకుఁ గూడ మరుగు లేకపోవుచుండెను. గోకులదాను ప్రభునిమనసు కనిపెట్టి శాంతహృదయముతో ఈసేవకునియందుఁ దమ కెట్టియాదర మున్నదో యామెకు నట్టియాదరమేయున్నది. ఈతఁడు నలువదిసంవత్సరములనుండి యెంతోభక్తి విశ్వాసములతో నీసంస్థానమును కనిపెట్టుకొని యున్నాడు. ఆమె మాత్రమె యుగనిదా?

"శిరనగర దేవీపురసంస్థానముల రెండింటి నేకము చేయుటకై యామె వేసినయెత్తు నీవు వినియున్న యెడల నేమందువో?"

"కేవలనిర్మల హృదయమునకునట్టియోచనసముచిత మైనదిగనే యుండును. దేవిగారికన్న సాధ్వీతిలకం

యెపుడమిని బుట్టబోదు. కేవలమును సీతియే యిట్లవతరించినది. సీతవలె భర్తతో నరణ్యావాసము సేయ నామె రాజ్యమైనను బరిత్యజించును”

ఈకడపటివాక్యము నందలి యెత్తిపొడుపు నవకుమారునకు ద్యోతకము కాకపోలేదు.

“నాపుత్రికను నరేంద్రునికిచ్చి వివాహముచేయుట రాజ్య మంతయునాతనికి ధారవోసి సన్యాస్యాశ్రమము స్వీకరించుటయు నరణ్యావాసము చేయుటయునా? ”

“ప్రభువులకన్న నాకెక్కువగఁ దెలియునా! నేను ప్రభువులచేతిలోని పనిముట్టును. ప్రభువులపూర్వ వంశప్రతిష్ఠ లన్నింటికిని మీరేయాశ్రయులుగాని నేనా”

“ గోకులా ! నాసతి యోచన స్త్రీయోచనయే యైనను ఆలోచననీయమైన విషయముమాత్ర మగును”

“ ప్రభువరా ! భావములను గ్రహించుపట్ల స్త్రీలకు మంచిబుద్ధికలదు. నరేంద్రునిహృదయము నమ్మగారు చక్కగఁ గనిపెట్టిరనుటకును సందియము లేదు. కాని యాతని మనసునం దెట్టియాశయము లున్నవో ఎట్టియుద్దేశము లున్నవో తెలిసికొన సుకరము గాదు.

సుందరవదనారవిందము నందలి మందహాసము తన్మనో జన్యంబులగుజన్మావధిగల నిశ్చితంబుల వెలార్చ సమర్థ మగునా ? నరేంద్రుఁడాతండ్రికొడుకుకాఁడా ? ఆతని పితామహుని దేహమునందలి పౌరుషశక్తి మాతనియం దుమాత్రములేదా ? ''

నరేంద్రునకు హేమలత యనిన మిక్కిలి యను రాగ మనిచెప్పుచున్నది. ఆకారణమున నాతఁడు దేవీ పురమునకు మనవెంట వచ్చును. దేవీపురసంస్థానము నకుఁ గుమారుఁడైనను అల్లుఁడైననుగూడ నాతఁడే యగును ''

వీరనగరవంశము నందలిరాకుమారు లెంద ఱిం తకుమున్ను దేవీపురమువారిపిల్లలను పెండ్లాడలేదు వా రందఱును వారివారి స్వప్రయోజనములను బరిత్యజిం చిరా ! నరేంద్రునికన్న నత్యుత్సుకులగు దేవీపుర ప్రభు వులు వీరనగరరాజకుమారికల నెందఱ వరియింపలేదు వారెవ్వరైనఁ దమవంశచారిత్రములను విస్మరించిరా.

'' ఔను కాని, వంశైకజనిత మగుపుత్రపుత్రికా సంబంధ మింతకుముం దెన్నఁడు నిట్టులాదవియుండ లేదు. అట్టియనుబంధము చిరకాలమునుండి యేఁడబడియున్న

సంస్థానముల రెండింటిని శాశ్వతముగ నేకీభవింపఁజేయ వలెనని దేవి యభిమతము"

" ఆమెయాశయము లెప్పుడును మహదాశయములు. అట్టివి సానుకూలముగ లభించుగాతమని భగవంతు నెప్పుడును వేఁడుచుందును. కాని మూఁడువందలవత్సరములనుండి యున్నస్పర్ధలన్నియు నొక్కదినముతో నంతరించునా రెండు రాజకుటుంబములకు వంశానుక్రమముగ వచ్చుచున్న యసూయ యొక్కయుత్సవ దినముతోడ సమసిపోవునా "

" కాకేమి అట్టినిదర్శనము లింతకుమున్ను జరిగినవి లేవా ?

ప్రభువరా ! మీరుత్తమపురుషులు. మీహృదయమునుబట్టి యోచింపుఁడు. నేను తక్కువస్థితిలోని వాఁడను. నాకంటె నీవిషయములు మరియాదకుటుంబములోని మీవంటివారు బాగుగ యోచింపఁగలరు. మీరు దేవిగారియుపదేశమును శిరసా వహించెదమనిన నే నెదురాడఁగలనా? నావంటివాని కట్టుతగునా ఒక్కటి యోచింపుఁడు. ఆమె యేవంశమునఁ బుట్టినది? వీరనగరమువారి యాఁడుపడుచు కాదా? ఆమెయౌదార్యవం

తురాలు. సతీతిలకంబునగును. అగుఁగాక! మీావంశ గౌరవమును వదలి, పూర్వులప్రతిష్ఠ లన్నియును విస్మరించి మూఁడువందల వత్సరములనుండి ప్రతిస్పర్థులుగ నుండి పోరోగిరముగా నుండినట్టివారల ననుసరించెద మనిన నే నేమనఁగలవాఁడను"

"అట్టి దెప్పుడును జరగదు. నాపితృవంశమును సంరక్షించుకొనుటకు నూర్వురుపరివారము దొరకినంత వఱకట్టిపని యెప్పటికినిపుట్టనేరదు. నాతండ్రిగారిద్వారమును సంరక్షింప నా దేహమున నొక్క-రక్తబిందు వున్నంతవఱకును పనిజరుగుచునే యుండును"

"ప్రభువరా! నరేంద్రునకు వయసువచ్చిన వెనుక నాతండు పౌరుషలక్షణలక్షితుండు కాఁడనియా మీయాశయము? ఇప్పుడాతఁడవివేకియై మీబాలిక చుట్టుచుట్టును గుక్క-వలె వెన్నంటితిరుగుచుండవచ్చును ఇప్పటి కాతనితాతగారిపేరు తలపెట్టినను, ఆయనకార్యములు తలపెట్టినను అతని కన్నులు తహతహ నందుచుండును. ఆతనిముఖమున రక్తముపూర్ణీభవించును. రాజా! అతని కేగదా తోడఁబుట్టువుఁడు బహుమాన మొసంగినది? అట్టి బాలుండు తనవంశప్రతిష్ఠ నేమఱియుండునా?

దేవిగారి మోహవ్యవహారోపాయంబులవలన మీ హైశ్వ
కంబగుసంస్థానంబును వీరనగరరాజ్యము చేయిఁగొట్టి
చేతికిచ్చినట్లులగును. రాణీవీరనగరము వారి యాడుపడు
చు. దేవీపురసంస్థానము పేరు లేకుండఁబోవుదినములు
వచ్చినవి.

అంతఁ బెద్దయుంబ్రొద్దు మౌనముద్రులై యుభ
యులునూరకుండిరి. నవకుమారుండు యోచనానిమగ్నుం
డయ్యెను. కొంతవడికిఁ గన్నులుపైకెత్తి పెద్దనిట్టూర్పు
పుచ్చి యిట్లని పలుకందొడంగె.

"గోకులా! నీవుచెప్పినది యుక్తము. ముమ్మా
టికిని యుక్తముగనున్నది. నీకృత్యములు రాక్షసకృత్య
ములే యయ్యెను బుద్ధివిశేషముమిక్కిలి కుశాగ్రమైనది.
ఈరెండువంశముల నడుమను రక్తవాహినులుప్రవ
హించినవి. ఆరక్తస్రవంతినిఁ దరింప నెప్పటికిని దరము
గానట్టులున్నది. నాభార్యయుపదేశము విన్నప్పటినుండి
నామనసు సంకోచముగనేయున్నది. ఆమెప్రగల్భయే యగు
ను. కాని జన్మించినది వీరనగరవంశము.

గోకులదాసు, ప్రభుఁడు తనదారిని బట్టినాఁడని
గ్రహించెను. సింహములయినను బోధింపఁగా బోధింపఁ

గా మచ్చికపడి తనయధీశుని యిచ్చవచ్చినట్లు పనిచేయు చుండును. అట్టివిజయము కలిగినదను సంతోషచిహ్నము మొగమునఁ గనుపడకుండఁ జేసికొని అతివినయంబుగ నిట్లని చెప్పందొడంగెను.

"ఈవిషయపరిజ్ఞానంబునందు నాయాధిక్యమేము న్నది? నేను ప్రభువులయొద్ద వివేకవిషయముల నేర్చికొంటిని. వారియుద్దేశములనే మరల నేకరువు పెట్టుచుంటిని. దేవీపురము దేవీపురపురాజులకుఁ దక్కమఱియన్యులకుఁ బోరాదు. వీరనగరమువారిపేరు తలఁపనేరాదు. గొప్ప వంశములందు వారసుండుగా తనయుండొదవఁడేని యెవ్వనినైన దత్తతచేసికొందురు. మనపూర్వస్మృతులనుబట్టి యాతఁడు వారిశ్రాద్ధాదిక్రియల నెఱవేర్చి మనధర్మశాస్త్రానుగుణ్యంబుగ సంస్థానంబునకు కర్తయగును. తగినవాని నొక్కని కొమరునిగా నంగీకరింపుఁడు. మీయనంతరము దేవీపురమున కాతఁడుకర్తయగును. దేవిగారి కేకపుత్రికయగు హేమలత సంస్థానమున కంతకును అధికారిణి కావలెనని పట్టుపట్టినచో ఉత్తమవంశసంజాతుండగు నొక దేవీపురరాజకుమారుని చూచి యాతనికి హేమలతను పరిణయంబు గావింపుఁడు. దేవీపురప్రతిష్ఠ నిలుచును. దేవీపురము సురక్షితముగ నుండును"

"గోకులా! బాగుగానున్నది. ఎంతచెప్పినను విన మనసగుచున్నయది. నీవుచెప్పినదంతయును మిక్కిలి వివేకముగానున్నది. కాని, నీవుచెప్పినట్లు కుఱ్ఱవాని నెవ్వ నినైన నన్వేషింపవలెనన్నచో, ఎచ్చటికోపోయి కనుఁ గొనవలయును.

"మనమట్టివానికొఱకై యెంతోదూరము పోవ నక్కఱలేదు. వెదకినయెడల మనకుటుంబజనములోపల నేయెవ్వరోయొకరుందురు. శిరీషుఁడు జననీజనక విరహి తుఁడు. ఆతఁడును ఆతనివితంతుసోదరియును మొన్న మొన్ననే వచ్చి మనయింట చేరియున్నవారు. వారు మీావంశమునకుఁ జేరినవారే. ఆతఁడు స్థితిగతులలో తక్కువగనే యుండినను కులగౌరవమున హేమలతకుఁ దీ సిపోవువాఁడు కాఁడు. ఆటపాటలలో శిరీషుని నేను కని పెట్టి చూచినాను. ఎంతబుద్ధిమంతుఁ డనుకొన్నారు? ఆతని పూర్వుల ప్రాగల్భ్యమంతయు నాతని హృద యము నందున్నది. శాంత మాతనికడ మూర్తీభవించి యాతనికన్నులఁ గనిపించుచుండును. నరేంద్రుఁడును హేమలతయును చిన్ననాఁటనుండియును. ఆడుచుపాడు చునే యున్నను హేమలత కాంతర్యమున నీతండనిన పక్షము"

"వయస్యా! శిరీషుని నేనుకనుగొంటిని. అతని శాంతమును అతని పట్టుదలయును అతనినిశ్చలభావమును, ఆతనిశరీరదార్ఢ్యమును బ్రశంసనీయములు. ఈనడుమ నొకనాఁడు నరేంద్రునకును, ఆతనికిఁ గలహ మొదవినది. నరేంద్రునిశిరీషుఁడు రెండుచేతులతోడ నెత్తియిసుకమీఁదకు గిరగిర ద్రిప్పివిసరివైచినాఁడు. ఇదియంతయును హేమలతయే చెప్పినది"

"అట్లైన నాతఁడు మీతనయను బరిగ్రహించి దేవీపురమునకుఁ బ్రభువైనయెడలఁ దప్పక వీరనగరనాయకునకుఁ బ్రతిస్పర్థియైయుండును. నరేంద్రునితాత మనకొనరించినయపకృతు లన్నిఁటికిని తగినప్రతీకారము తాఁ డొనరించును"

"గోకులదాసా! ఇదికొంచెము నిదానముమీఁద యోచింపవలసిన విషయము. ఇప్పుడు నేను ద్రేకంబునకు వశ్యుండనై యున్నవాఁడను శాంతముగ యోచించి, చేయవలసినపను లన్నియు చేయుచుండుము. పౌరుషకార్యంబు లీనవకుమారునితలలో నెన్నియో యున్నవి. దేవీపురము వీరనగరవంశీకునికిమాత్ర మెన్నండును బో

వనేరదు. ఇంతవట్టు నిశ్చయము" అని చెప్పి నవకుమా రుండరిగెను.

గోకులదాసుగదిలో దీప మింకను మినుకు మినుకుమనుచునే యున్నది. అరుణోదయ మయినది. ఉదయభానుని కాంతులు మూసియున్న తలుపులసందునుండిలోనం బ్రసరించుచుండెను. ఇంక నావృద్ధుండు ఘోచనానిముగ్నుండై యచ్చటనే యధివసించియుండి తనలో తానిట్లువితర్కించు కొనుచుండెను.

"పునాది చక్కంబడినది. నాయూహా స్త్రము తన యుపాయముల నేమరకుండెనేని తక్కిన కార్యము గూడచక్కగనే సాగంగలదు. నవకుమారుని భార్యమాత్రమొక్కటి గడ్డుగానున్నది. ఆమెనీవిషయమున పగదానివలె నెంచుకొనవలసి యుండెను. సద్గుణసంపదయందామె కెంతయాధిక్య మున్నదో తిరస్కారభావమునందుకూడ నామె కంతప్రాగల్భ్య మున్నది. నవకుమారుండు తీవ్రస్వభావుండు. భార్యమాట కెదురాండలేండు. ఆమె యాండుది. పిల్లలయనురాగమును చూచి సంతోషించుచుండును. కాని యుత్తమమగు వంశ

ప్రతిష్టను గూర్చి యోచింపఁజాలదు. ఆడినమాటతిరుగకుం డునేని, వంశగౌరవమును నిలుపుకొనఁ దలంచునేని నవ కుమారునకు పురుషున కుండవలసిన లక్షణము లన్నియు నున్నవి. నేఁటిరాత్రి భార్యనాదరింపఁ గలమనోభావమునుగూడ తలకెక్కించితిని. ఈవీర నగరమున నింక గొన్నిచిత్రములు జరుగఁగలవు. నాకవియన్నియును జూడ నిష్టములేకున్నది. ఆమె కన్నులనీరు పెట్టుకొనినచో జడిసి నవకుమారుఁడు మరల నాయొద్దకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చును. నవకుమారా! వంశప్రతిష్ఠ నీవుమరచినను దానిని మఱవకుండ నుండువాఁ డొకఁడున్నాడు. గోకులదాను తనకర్తవ్యము నేమఱియుండువాఁడు కాడు. పట్టినపట్టును సామాన్యముగ విడుచువాఁడును కాఁడు"

అయిదవప్రకరణము.

—:o:—

వసంతోత్సవము.

ఉత్తరహిందూసానమున వసంతోత్సవ మత్యంత వైభవములతో జరుఁగును. ఇదియే హోలీపండుగ.

హేమంత వాసరమునందలి శీతలదినములుగడచిపోవును. గోధుమలు యవలు వరిపైరులు ముక్కాలునఁబండియుం డును. కొన్నియెడల నాసస్యములు కోఁతలయి కుప్పలు క్రిందఁ బడియుండును. అప్పటికప్పుడే కాయధాన్యములు ను, చముకుదినుసులును మహాసూలగును. సేద్యగాం డ్రందఱును తమతమకూలను భూస్వాముల కిచ్చివేసి తమయంబారముల గాఁదేఁబోయుదురు. ఆఁడువాండ్రం దఱును క్రొత్తచీరలను క్రొత్తనగలను ధరియింతురు. ఇల్లిల్లుదిరుగు మూటలవర్తకులు తమమూటలను విప్పిన తోడనే జానపదులగు యువతులత్యుత్సాహముతోఁ జూచుచుందురు. సొమ్ము సర్దుబాటులేకుండెనేని, క్రొత్త ధాన్యములను వారుతట్టలతో త్రవ్వియిచ్చి దంతపుగాజు లను క్రొత్తక్రొత్త రకములచీరెలను గొనుచుందురు. మామిడిచెట్లు తమతొల్లింటి పండుటాకుల నూడ్చి చిగురు టాకులచే నలరుచు, మొగ్గదొడిగి దేశమంతటఁ దమప రిమళముల వెదజల్లుచుండును. ఏకెలంకునఁ జూచినను ఏమూలనుండియో కోకిల ఫరమానందంబుగ తనమ్ర దుమధురనినాదముల నుత్సవసమయాగమనంబు చాటు చుండును.

నిశ్చయముగ నీవసంతోత్సవము మన్మథసమారాధన కేర్పడినది. అయ్యది పూర్వము మోహాధిదైవతంబగు దర్పకుని పూజలకొఱకు నియమింపఁబడినది. కాని గడచిన వేయి సంవత్సరములనుండియు నీయుత్సవమున కధిదేవత శ్రీకృష్ణుఁడు. ఏకథవిన్నను, ఏపాటనాలకించినను, ఆతనిగూర్చియే వినంబడును. పట్టణములయందును, పల్లెటిదిక్కులనుగూడ స్త్రీపురుషులందఱును నిరంతరము నాతనిఁగూర్చియే గానము సేయుచుందురు. ఆదినంబుల నాబాలవృద్ధముగ జనులందఱును బనిపాటలెల్ల గట్టిపెట్టి యుత్సవంబుల నోలలాడుచుందురు. కడపటిదిన మాయుత్సవమునకు పట్టురోజు. ఆదినమున నేమూలచూచిన నాటపాట లల్లకల్లోలముగ నుండును. రాత్రియంతయు నిదురయే యుండదు. పొద్దుపొడిచినవెనుక వేడుకకాండ్రందఱును తమతమనిత్యకృత్యములం దీర్చుకొని యుద్రేకవిరహితులైన తక్కినజనంబులతో మరల కలిసిమెలసి పనిపాటలు చేసుకొనుచుందురు.

ఈయుత్సవము ఒక్కొక్కచోట నొక్కొక్కమాదిరిని జరుగుచుండును. అంతటనుసర్వసామాన్యముగ జరుగునది కోటలనక పేటలనక వాడవాడలదిరిగి బుక్కాబగ్గం

పీలు చల్లులాట. ఇది పెద్దఅల్లరిసమయము. ఇందలియల్ల రిచేష్టలబారి బడనివారుండుట యరుదు. వీధులవెంటది రుగు కొంటెపిల్లకాయలు ముసుగుబుట్టలవలె తలనెరసిన ముదుసలి ప్రధానుల సైతము బట్టుకొని వారితలపాగాల నిండ నీబుక్కాబగ్గుండీల ముంచెత్తుదురు. పుణ్యస్థలంబు లగు నాలయంబులలోని యాచార్యులనుబట్టి బజారుల వెంటఁ దిరుగు కొంటెపడుచులు వారిపట్టువస్త్రముల పై వసంతములతోఁ జిలుకు వేయుచుందురు.

ఉచితలజ్జావతులగు యువతు లీబుక్కాబగ్గుండీల చల్లులాటలకు వెరచి యొదిగియొదిగి యుందురు. కొం టెపడచులు తమచెవిఁ బడకుండ తప్పించుకొని తిరుగు దురు. వీనికన్నిఁటి కేమిగాని వీరు గొప్పవారు, వీరు కొలఁదివారను విచక్షణ లేకుండ నందఱును గలిసి తిరు గుట యీయుత్సవము నందలిసుగుణము. ఎంతకాల ముండిన నేమిగాని వారలందఱును మిక్కిలి చనువుతో డ సంచరించుచుందురు. అనుశ్రుతముగ వచ్చుచు చి న్నతనపు చేష్టలతో నొప్పునీయుత్సవముల నీయాట పాటలను జూచిన, తాత్త్వికులకందఱకు నవ్వులాటగ నుండును. కేవలధనార్జనయే సర్వాతిరిక్తప్రవృత్తియై,

దివ్యాడంబరమే దానియందలి మహానందమై యొ
ప్పు నీదినంబులందలి యాసంతోష మొక్కింతయేని ని
లిచియుండిన, నెంతచక్కగ నుండునో?

ఈవసంతోత్సవము కడపటిదినమున నవకుమా
రుఁడు తనమందిరమునుండి వెలువడి, మనస్సునుండి స
మస్తయోచనలు నొక్కింతసేపు తొలగందోసి మొగ
మున దయారసంబు ప్రవహింపుచుండ, ఉత్సవాలోక
నాసముత్సుకుండై వాహ్యాళి వెడలెను. వయసుచే వం
గి నిరంతర యోచనలచేఁ గ్రుంగియున్న గోకులదాను
కూడ నాతని వెంబడి యీయుత్సవమునందలి సంతోష
మొక్కింత యనుభవింపవచ్చెను.

సంస్థానమునకెల్ల నాస్థానంబయిన వీరనగరంబు
న దూరదూరములనుండి జను లెందఱో తండోప తండ
ములుగ వచ్చి పోవుచుండిరి. నవకుమారుఁడును తన్మం
త్రియగు గోకులుండును జనసమ్మర్దముగనున్న వీధుల
నుండియును బయళ్లనుండియును సందుచేసుకొని పోవు
చుండిరి. వందలకొలఁది జనులాతనిపేరుజెప్పి యాశీర్వ
చనరూపకంబుగ కేకలువేయుచుండిరి. ఆఁడువాం డ్రా
తనిగూర్చి ద్వంద్వార్థముగనున్న పాటలను బాడఁజొ

చ్చిరి. పిల్లలు కేరింతలాడుచు నాతనిపై నఖశిఖపర్యంతము బుక్కాబగ్గుండీలను జల్లికొల్లలాడిరి.

సంతపేట దాఁటి నవకమారుఁడొక సందులోనికిమరలెను. ఆసందుయోగ్యులగుపురుషులుపోఁదగినదికాదు. ప్రభువుగారిమొగము జూచుసరికాసందంతయును బాటలచే గింగురుమనిపోయెను. అందుచాలమంది స్త్రీలు కొందఱెలజవ్వనంబున నివ్వటిల్లుచుండిరి. కొందఱిప్పుడప్పుడే యౌవనమంకురించి మెఱయుచుండిరి. వారందఱును ముద్దినును చీరలనుగట్టి సందున కడ్డముగ నిలిచి వచ్చుపోవువారలనెల్ల నడ్డగించుచుండిరి. ఎవ్వరును వారినెదిరించి పోవ సమర్థులుకారు. వారి యాకారములం జూచిన వినుఁగు విరామము లేకుండ నస్తమానమును పనిచేసియున్నట్లు కనుపట్టుచుండెను. తలలు విరియఁబారి నీరోడుచుండెను. చీరలన్నియు బగ్గుండిపొడి పడి రక్తవర్ణమును చిందుచుండెను. పాదములు వసంతమున మునిఁగితేలుచున్నవి. బంగరుచాయ నొప్పువారి మొగము లొక్కించుక బిగిసడలి యుండెను. విటకాండ్రు సమావేశంబుచే నుద్రేకించి తడినొంటినంటుకొనిన జిలు

గువలువల మాటుననుండి బయలువడుచు హృదయచాంచల్యము ప్రమాణాధికముగ నున్నట్లు గన్పట్టెను.

నవకుమారుఁ డెట్టులో త్వరత్వరగ దాఁటిపోయెను. అతనివెనువెంట వచ్చుచున్న గోకులదాసుమాత్రము చిక్కునఁ బడినాఁడు. అతని గని కరుణించువా రెవ్వరును లేకపోయిరి. జీర్ణవయస్కుండగు నితఁడు కంటఁబడినతోడనే వసంతపుజల్లొకటి వచ్చి యాతని ముంచెత్తెను. అతఁడును వెనుకకుఁబోవలెనని చూచెనుకాని కాలుజారి బోరగిలఁబడియెను. అందఱును పకపకనవ్వి చప్పట్లుచఱచిరి. పడియున్న యాతనిపై మఱియొకజడి కురిసెను కొంతవడి యాతఁడు లేవలేక నేలమీఁద నీదులాడుచుండెను. అక్కడనున్న వా రందఱును సంతోషమును బట్టజాలక పొట్టలువిచ్చునట్లు నవ్వుచుండిరి. పరివారజనము వచ్చి వయోవృద్ధగు నామంత్రివతంసుని లేవఁదీసిరి. అంతకు మున్నానందమున బంతిగట్టి యతిఘోరముగఁ గాచియున్న యువ యువతీసముదాయ మంతయు నుపరుగుపరుగున సందువిడిచియిల్లుదూరిరి. నవ్వులును కేరింతలును ఆకాశము చిల్లులువోవునట్లు వినఁబడుచుండెను. అంత వాఱందరును గలసి పచ్చిగానుండు కృష్ణలీల యొకటి పాడఁజొచ్చిరి.

యదుకులకాంభోజిరాగము

అట—తాళము.

ఈగోకులవాసు, ఈనవమోహను
ఈవగకానిని ఈక్షించినారే (పల్లవి)
ఎమ్మెలు సేయుచు, నితఁడొకనాఁడుద,
యమ్మునఁజేసిన, యాగడమ్ములువినరే. (అనుపల్లవి)
ఆలమందలలోన, పాలుఁబిదుకుచుండ
మేలమాడుచువచ్చెనే,
మేలివలపుపేరితుణాళుఁదులకింప,
చాలవగలుసేసెనేసరసములాడెనే. ఈగోకుల.
గుమ్మపాలుముద్దు, గుమ్మలారమధు
రమ్ముగావేయనెనే!
కమ్మనిమీఁవద, నమ్ములంతకుమధు
రమ్ములుజుమ్మీయనెనె.
అమ్మకచెల్లమో, హమ్ముచాలఁగఁగను
దమ్ములపొంగెననెనే!
కొమ్మలార! శిరో, జమ్ములునీలాలు
గ్రుమ్మరించుననెనే.
సమ్మదమునకటా, క్షమ్ముసేయుచుస్వాగ

తమ్మొసంగుమనెనే! తమినిండెననెనే ఈగోకుల.
కులుకుచుమేమీగో, కులనాథునిజేరి
కొసరిమాటాడితిమే!
వెలలేనియోగ్యత, తులకించువారము.
విలుతుమీపాలుసం, తలనంటిమే.
వలపుసమీరచంచలమాద్రిమ్మరికమ్మ
వశముగాదటంటిమే,
వెలలేనియనురాగి మిలనిండిమిన్నంది.
వెలయింపవలదంటిమే
వలదు వలదు గోకులజనుమింటికి
వెళుకుజూపులగట్టి, పెట్టిపదమంటిమే. ఈగోకుల.

కడపటిచరణము వికలితచిత్తుఁడై యుండిన నవకుమారునిప్రధానునకు నమస్కారబాణము. అయ్యది యాశుగతిని నన్యాపదేశముగా పాటలోఁగలిపి పాడిరి. దానినాలకించుటతోడనే నవకుమారుఁడుకూడ నానవ్వులలో నేకీభవించెను. అతిసాహసికురాండ్రగు నాకులటల ప్రౌఢతకు మెచ్చి ప్రభువసుందు వారలకు కొన్నిబహుమానము లొసంగెను.

ఆసందునుండి మరలి నవకుమారుడును తదను చరపరివారమును మఱియొక బజారున కరిగిరి. అయ్యది పెద్దమనుష్యులు వసించుతావు. ఈబజారున పశ్చిమోత్త రదేశముననుండి క్రొత్తగా వచ్చినవర్తకులుండిరి. ఆకార ణమున దానిని క్రొత్తబజారందురు. రాజపుత్రస్థాననివా సులును ఉత్తరహిందూస్థానవాస్తవ్యులును నేఁటికిని మన దేశమున, మూలధనవ్యవహారముననువాణిజ్యవ్యాపారమునం దునుఁ బ్రఖ్యాతులై యుండిరి. వారిఖజానాలెప్పుడునుటం కసాలలవలె మ్రోగుచుండును. దేశమునగల పెద్దపెద్ద పట్టణములన్నిఁటియందునను వారిచిల్లరకొట్లు లుండి యున్నవి. దేశమునందెచ్చటను వారిహుండీలు చలా మణీలు కానిప్రదేశములు లేవు రాజాధిరాజులుకూడ నొక్కొకయిరుకుసమయము తటస్థమై యుద్ధములు వచ్చి నపుడు వారిసహాయము కోరనివారును, వారివల్ల సాహా య్యము పొందనివారును లేరు మహదైశ్వర్యవంతులగు నీ సావుకార్ల కడనుండి ద్రవ్యము నప్పుగొనకుండ తమ పనుల సాగించుకొనువారత్యల్పముగ నున్నారు. వీరనగ రము చిన్నపట్టణమేయైనను యిచ్చట గూడనట్టి సావుకా రులు కొట్లుపెట్టించిరి. బంగాళదేశమునకు వానసింహా

డును తోడర్ మల్లుడును రాష్ట్రాధిపత్యమునకు వచ్చు టతోడనే వారితోడ కొందఱు ధనికులు వచ్చిచేరిరి.

వారందఱును నవకుమారునిఁగని సాదరపూర్వకంబుగా వినయవిధులాచరించి వెండిపళ్లెరములనిండ బంగ్గరుండిపోసి తెచ్చి కానుకలుగ నొసంగిరి. పూర్వాచారానుసారముగ నవకుమారుఁడా పళ్లెరముల నున్నరక్తచూర్ణము నలంకారార్థముగ నొక్కింత చేతముట్టి యందొకటి రెండు సువర్ణనిష్కముల జారవిడుచుచు పోయెను. నవకుమారుని జమీలవంటి. జమీల నెన్నిఁటినేని లెక్కలేకుండ గొనఁగలిగిన యాధనవంతులు దాతయొక్క స్థితిగతుల నాలోచించి గౌరవసూచకంబుగ నీయల్పోపాయనంబుల నంగీకరించుచువచ్చిరి. కాని వీధులవెంట చిన్నభూతములు కొన్నియున్నవి. వారుమాత్రమెవ్వరిని లక్ష్యముసేయకుండిరి. వారిధనపతులకుమాళ్ళు. వారిలో కొందఱు గుప్పిడనింట కుంకుమపట్లు పట్టియుండిరి. కొందఱు చిన్నచిన్నకాగితపుబుట్టలుకట్టి వానినిండ కుంకుమ పొడినించి చేతబట్టుకొని తిరుగుచుండిరి. పెద్దవాండ్రు మొగమెంత యెఱ్ఱచేసినను వీరుమాత్రము తమకొంటె తనమును మానక యీరాజపరివారముపై నాబుక్కాను

జల్లుటకు వెనుదీయకుండిరి. పైపెచ్చు కేకలు వేయుచు కేరింతలాడుచుండిరి. నవకుమారునకుఁగూడ నీమర్యాద కొంతవరకు జరిగినది. ఆతనితలపాగపై రెండుబంతులు వచ్చిపడియెను. ఆతఁడు దానికి చికాకుపడక నడచుచు నడచుచు జలంబులదప్పించుకొని మొగము తుడుచుకొని పోవుచుండెను.

అక్కడనుండి యొకింతదూరము చనునప్పటికి ధనపతుల రాణివాసజనము వీధులవెంట తారసిల్లిరి. వారు దయమున లేచి గంగాస్నానముచేసి వచ్చుచుండిరి. వారందఱు లజ్జావతులగు యువతులు ఉచితమర్యాదల నించుకంతయిన జవదాటువారు కారు. అట్టులయ్యు నిట్టియుత్సవసమయంబులఁ గొంతవఱకాహద్దు నతిక్రమించి సంచరించుట యాచారముగ నుండెను. నవకుమారుఁడును తత్పరివారమును సమీపమునకు రావేగమే తమమాతృభాషతో నీక్రింది పద్యములలోని యర్థమిచ్చు కృష్ణలీల యొకటి పాడఁజొచ్చిరి.

చ. మనలనుపీడి ద్వారకకు

మాన్యుఁడుకృష్ణుడు పోవువాడె? యె

వ్వనీఁగని పాషాణమింక నిలు
పంగలమమ్మ! వృథాభరమ్ము జీ
వనము గదమ్మ! గోపికలు
వందురుచుందుట వింతటమ్మ! కృ
ష్ణునిఁ గనరాని యీమధుర
శోభఁ గనన్వలెనమ్మ? యీపయిన్.

ఉ. ద్వారక కేగువాడఁట య
తండు ప్రభాతమునందు లేచి; గో
వారము మేఁతలన్ గనఁగ
వచ్చునె? రేపటినుండి; వేణుశృంగాలు
గారకలస్వనంబు తమ
కర్ణములన్ దనియింపకుండినన్
గోరునె కృష్ణగానమును
గోరినచిత్తము లన్యవృత్తముల్.

మ. యమునాతీరమున న్వసించి కను విం
దై యొప్పునుద్యాన దే
శములన్ క్రీడయొనర్చి ద్వారకకు స్వే
చ్ఛంబోవువాఁడట్టె; యీ

యమలుండిచ్చటువాయ గోపికలు బృం
దారణ్య మందుండి ప్రా
ణముల న్నిల్పగ నెట్లునేర్తురొకో ? యా
నందక్రియాశూన్యలై.

క. వలపోయును వసుదేవుఁడు;
వలపోయు యశోద ; సకల • పౌరజనంబుల్
వలపోయువారు ; రాధిక
వలపోయు ; నికేటిమధుర • బ్రదుకు లిఁకేలా ?

చ. ఉదరము మల్లెపూవుగతి
నొప్పెడు ; తామరపూవుసంపదన్
బొదలెడుమోము ; వెన్నడల
పొంకము గేలియొనర్చు నంచలన్
మృదువయి పట్టుకుచ్చువలె
మేనునిగన్నిగలన్ జెలంగు న
మ్మదవతి రాధ ; కట్టియన
మానసుభాంగి వియోగమోర్చునే ?

ఖిన్నకంఠులై యాకలకంఠకంఠు లందఱు నైక
కంఠ్యముగఁ బాడినయాపాట నవకుమారుని హృదయము
నకు జాలిగొలుపుచుండెను. అది యాలకించుచు నడు

మనముమ నిలుచుచుండెను. కుటిలశీలంబగు దరహాసం బున గోకులదాసు రహస్యముగ నవకుమారునితో ప్రభువరా! రమ్ము. రమ్ము. మనము పోయినవెనుక రేపు వీరు నరేంద్రునకుఁగూడనీపాటయే పాడుదురు. అనిచెప్పెను!

నవకుమారుడు“ నీవు కేవలకఠినహృదయుఁడవు. గోకులదాసా! మనక్షేమమును మాటలాడువారింగూర్చి యిట్టిదుర్భాష లాడరాదు. నాహృదయము నీవలెయినుము కాదు. నిష్కపటవృత్తితో వారుమనయెడ కరుణారసము జిల్కుచుండ నాహృదయముకరుగకమానదు. అయ్యది యొక్క నిమిషమైననుంగానిమ్ము.”

“ప్రభువరా! తళతళలాడునదెల్ల బంగారము గానేరదు. వీరనగరమును నరేంద్రునితాత పాలించిన నాఁడు జరిగినయుత్సవము కన్నులార గాంచినవారలింక ననేకులు సజీవులైయున్నారు. వారును మనకన్నుల కగపడుదురు. పోవుదమురమ్ము.” అనిచెప్పి అచ్చటనుంచి తరలించుకొని పోయెను.

పూర్వమున బంగాళాదేశమున నూలువస్త్రములు నేయుటయు పట్టుబట్టలు తయారుచేయుటయును ము

ఖ్యములయిన పనిపాటలుగా నుండియుండెను. పాశ్చా త్త్యులందఱు నపుడు హిందూదేశములోని వస్త్రముల వ్యాపారము చేయుటకై పోటీగ పనిచేసిరి. పోర్చుగీసు లు ఆల్బుకర్కును నాయకునిగా నేర్పఱచుకొని తూర్పు సముద్రతీరమున సామ్రాజ్యమొకటి స్థాపించిరి. ఆఫ్రికా ఖండదక్షిణభాగముననుండి చీనాదేశపుతూర్పుసరిహ ద్దువఱకును వేలకొలది మైళ్ళమేర చూచినను వారి రేవుస్థలములతోడనే నిండియుండెను. బంగాళదేశమున వేనవేలు స్థిరవసతుల నేర్పఱచుకొనిరి. వంగదేశయువ తులు చాలమందిని వారిభార్యలనుగా స్వీకరించిరి హిం దూదేశములోని యూరేషియనులలోఁ జాలమందివీరి సంతతివారే. ఈతరుణముననే ఒలందులుస్వాతంత్ర్యము నకై పోరాడుచు తమయోడలనుగూడ తూర్పుతీరమున కు నడుపఁజొచ్చిరి. ఎలిజబెత్తురాణికాలమున బ్రిటిషు వారికి యీ విశేషలాభములను గాంచుటతోడనే కన్ను త్రి యయ్యెను. అప్పుడు వారుగూడనిందుపాలుగొనవల యునని ప్రయత్నము చేసిరి. బంగాళాదేశమునందలి స్త్రీ పురుషులు కోటానుకోట్లు బట్టలు నేయుటయందును నూలువడకుటయందును కృషి చేసి బ్రతుచుండెడివారు.

అందువలన వారికి విశేషలాభములు వచ్చుచుండెడివి. అచ్చటమగ్గములమీఁద తయారైనవస్త్రములు విరివిగా ఉత్తరహిందూస్థానమునకును ఐరోపాఖండమునకును ఎగుమతి యగుచువచ్చెను.

మాల్డామండలమున తయారైనంతటి నాణెమైనపట్టువస్త్రములు బంగాళాదేశమున మఱియెక్కడను గానరావు వీరనగర మీమండలమునఁ జేరినదే. నాటునుండెడి నేతకాండ్రందఱును పట్టుపురుగులను బెంచుచుండిరి. తమతమగుడిసెలలో జిలుగువలువలఁ దయారుచేసియా సెల్లాలన్నియు పేటకుఁ గొనివచ్చి వర్తకుల కమ్ముచుండిరి. వీరనగరమున నీవర్తకు లందఱు నొక్కచోటనే గాపురముండిరి. అదియు నొకయిరుకుసందు ఈపేటకు సెల్లాపేట యనిపేరు. పట్టుబజారనికూడ నందురు. నవకుమారుఁడును, తత్పరివారమును, యీయిరుకుసందు వెంటవిహరింపసాగిరి. ఆసందున కిరుప్రక్కలను రెండుమూడంతస్తులమేడలు బారులుతీర్చి కట్టియున్నవి. నవకుమారు నావర్తకు లందఱురును, అతివినయముగఁ బలుకరించి కుంకుమ చూర్ణము నాతని తలపాగపై చిలికిరి. నగిషీపనిచేసిన యత్తరుదానును పన్నీరుబుడ్లను ఏల

కులు, లవంగములు మున్నగుపరిమళద్రవ్యములును తము లపుటాకులును వెండిపళ్ళెరంబుల నిడికొని యాతనియెదుటకుఁగొనితెచ్చిరి. నవకుమారుఁ డొక్కొక తములపుటాకుమడుపును గైకొని సుగంధ ద్రవ్యముల స్పృశించి తత్ప్రత్యామ్నాయముగ నాయాపళ్లెరంబుల సువర్ణఖండం బొక్కొకటి జారవిడిచి పోవుచుండెను.

ఇత్తడి దుకాణదారు లగుకంచరులు కమ్మరులు వడ్రంగులు కంసలులు, అలంకారవిక్రేతలు మున్నగు వేరువేరుపనివాండ్రందఱును పట్టణము చిన్నదైనను వీరనగరమున పనిపాటలు కలిగి మెలఁగుచుండిరి. వారివారిదుకాణముల యోరనుండి రాజప్రతినిధి జనుచుండుట గనిపెట్టి వారుబరాబరులు సేయఁజొచ్చిరి. మహమ్మదీయవర్తకులుగూడ కొందఱాపురమున వర్తకము సేయుచుండిరి. వారందఱును వారివారిమసీదులముంగల నిలువఁబడి నవకుమారుని సంబోధించి ఉత్సవము హిందువుల యుత్సవమైనను గౌరవసూచకముగ వలిపెంపుపట్టుదుకూలం బొకటి వెండిపళ్లెరమునందిడి కానుకగ నొసంగిరి. నవకుమారుఁడు ప్రీతిపూర్వకముగ దానినందుకొని వారికందఱకు ముఖ్యనాయకుండగు ముల్లాచేతిలో నొకబం

గరునాశము నుచిపోయెను. దేశమున ప్రతిపట్టణమందును హిందువులును, మహమ్మదీయులును, సోదరభావంబునఁ గలసిమెలసి మెలంగుచుండిరి. మహాపురుషుండగునక్బరు వారియుభయులకు నైకమత్యమును వృద్ధి పొందింపనెంచెను. మానసింహుఁడా వీరనగరమునముసల్మానులకు మసీదు గట్టుకొనస్థలమొకటి యుచితముగ నొసంగెను.

నవకుమారుఁడును, ఆతనిపరివారమును, ఇంటికి మఱలుసరికి అపరాహ్ణము తిరిగిపోయినది. జమీందారి హవేలి సింహద్వారమున కనతిదూరంబున నొడల్లెల్లను రక్తచూర్ణసంసిక్తమై యలరచిన్నపిల్లలిరువురు చెట్టుక్రింద నాడుచు పాడుచు పద్యములను బఠించుచుండిరి. వారి పాట మార్పోకించుకయును లేక, ఒకటేమాదిరిని వీనులకు వెగటుగల్గించుచున్నను, వారికంఠస్వరమునుండి వినవచ్చునదెద్దియో యొకటి నవకుమారునికర్ణముల నాకర్షించెను. పట్టణమునంతయునుదిరిగి యలసియుండియును ఆతఁడిది యాలకించుచు నొక్కింతనిలువఁబడి వినుచుండెను

ఉ. కంటిరె లోకకంటకుఁడు

కంసుఁడు రాజ్యముసేయుచందః మ

న్నింటనుగోపమే, యొకలి
నిండపరితాపమె ; మందుచుందు ము-
క్కంటివలెన్ ; బ్రధానమధి
కారబలంబు ; బలాఢ్యులందఱన్
బంటుతనంబుచేఁజరచుఁ ;
బౌరెదరల్పులుతామెభీతులై .

ఉ. పుట్టినవాఁడొకండితని
పుట్టిమునుంగఁగఁ జేయ; రాజులే
పట్టునలోకకంటకులు
పాలనఁజేసిరి చాలనాళ్లు? వీఁ
డట్టులె యుట్టిగట్టుకొని
యల్లలనాడునె? పుట్టుపాపమీ
కట్టిడితుల్లడంచేఁడు ; న
కంటకమయ్యెడు లోకమంతయున్.

చ. ఇతనికిఁగూఁడవిన్బడిన
దియ్యది ; శాంతియొకింతలేదు ; దు
ర్మతియయి సాధులన్ నిరప
రాధులఁజంపగఁ బంచెబాలురన్;
హితులగుచున్న వారుచను
లంటిమెలంగెదు పుట్టుపాప; లీ

గతిమృతిఁ జెందుబిడ్డల య
కాలపుఁజేష్టలు బర్వెదిక్కులన్.

ఉ. పుట్టినయానిసుంగునిశి
బోవుమ తెవ్వరెఱుంగకుండ; తా
నట్టిటుపాయువిచ్చియము
నాంబువులేపుగఁ బొంగియుండియున్;
గట్టిడిపన్నగంబొకఁడు
గాచుఫణంబునొసంగి; చీఁకటుల్
గుట్టెడలంగనీకతని
గూటికిఁజేర్చెఁ బొలంబుతోవలన్.

ఉ. చేరఁగవచ్చుశౌరి యవి
జేయుఁడులోకుల రక్షసేయ; సం
హారముసేయ దుర్గతుల
నందఱ్రతుళ్లడఁగించి; విక్రమో
ద్ధారకుఁడాతఁ; డిప్పుడన
దల్ భయమేదగవచ్చు; వానికె
వ్వారును లెక్కగారు; పరి
పంథినిగూల్చెఁ; దొలంచుదుర్గతుల్.

మహలులో పండ్రెండుగంటలు కొట్టినది. దూరదూరములనుండి వచ్చుచున్న ప్రజలందఱును పట్టణమున

కువచ్చి మూగుచుండిరి. నవకుమారుఁడు మాత్రి మెం కింంచుక సేపేదియో యోజించుచు నిలువఁబడి గోకుల దాసునకిట్లనియెను. “గోకులా! ఈపాటకర్థమేమియో బోధపడకున్నది.”

“బోధపడుట కేమున్నది? వీరనగరమునందలి పరివా రజనమందఱును తమపూర్వపరిపాలకులయందలి విశ్వా సమింకను మఱువలేనట్లు సూచించుచున్నది. అయ్యాది ప్రభువువారి కాగ్రహకారణము కారాదు. ఈపదిసంవ త్సరములనుండియును, వారు మనలంగూర్చి ద్రోహచిం తనిలుపని నిమిష మేదియున్నది? గోకులదాసుకనుగలిగి మెలంగుచుండుటం బట్టి ప్రభువువారు సురక్షితముగ నున్నవారు.”

“కాని యీకుర్రవాడెవఁడో తెలిసికొనవలయు ను. రాజమందిరద్వారము ముంగిట నన్నిట్లు నిరసింపఁ బంచినవా రెవ్వరో యెఱుంగఁగోరెద. గోకులా, వారె వ్వరో కనుంగొనుము. నామనం బారాటము నొందు చున్నది.”

కాని, యీలోన వేడుకలుచూచుటకై సంతోష పూర్వకంబుగ వచ్చెడు జనలసమర్దమునఁ బడిపోయి

యాకున్నవాం డ్రద్రుశ్యులైరి. వారిజాడ కనుపడదయ్యె
ను. నవకుమారుండు యోచనానిమగ్నుండై మనోవ్య
థాపరితప్తుండై కోటలోం బ్రవేశించెను. ఆసాయంతన
ము జరుగునుత్సవములను గాని బాణసంచు వైభవము
లను గాని యాతండేమియును చూడనొల్లండయ్యెను.

ఆఱవప్రకరణము.

—:o:—

ఉత్తరధ్రువసత్క్షత్రకథ.

వసంతము గడచెను. శ్రావణభాద్రపదములలో
వర్షములు విశేషముగం గురిసెను. నదులు నిండెను
వంగదేశమునందలి వరిపొలములు పెంపొందెను. హే
మలతకు పదుమూండేండ్లు నిండెను. యౌవనప్రాయ
మారంభమయ్యెను. ఉష్ణదేశముల యౌవనము పిన్నవ
యస్సుననే యారంభమగును. యౌవనోదయ మయిన
వెనుక హిందూదేశమున నాండుపిల్లల పెండ్లిచేయకుండ
నుంచరు. నవకుమారున కీమె యేకపుత్రిక. వివాహము
మిక్కిలి వైభవముతో జరుగవలసియుండెను. ఆకారణ
మున, తన దేవీపురరాజ్యము మరలం దనకు చేరిననే గాని

కుమార్తె పెండ్లిచేయనని నవకుమారుఁడు నిశ్చయించు కొనెను. అతఁడొక్కసారి కృత నిశ్చయుఁడయ్యెనేని, అందుండి యాతని గదలింప నెవ్వరును సాహసింపలేక యుండిరి.

హేమలత కింకను పెండ్లికాలేదన్న మాటయే కాని రెండుమూఁడేండ్లక్రిందట నిసుకతిన్నెలపై నాట లాడుచున్నట్టిప్పు డాడుకొనుచున్నదియా? లేదు లేదు. ఇప్పుడామెకు బాల్యావస్థయంతయును గడచినది. యావ నమారంభమయినతోడనే ఆఁడుపిల్లలు కొన్నికట్టుబా ట్లకు లోనుగావలసి యుందురు. ఆచారముచొప్పున నీ మెకును అది విధ్యుక్తమయ్యెను. ఈచిన్నదియు, స్వభా వసిద్ధముగ సాధుశీల. అయినది కానిది కలుగచేసుకొ ను తలంపులు కలదికాదు. ఉచితలజ్జావతి యగుటచే నామెను చూచినవా రందఱికిని ముచ్చట యగుచుండె ను. అభ్యంతర మందిరంబువిడిచి తల్లితోడనేగాని యా మె యెన్నఁడు నావలకుఁ బోయి యెఱుంగదు. అది యైనను గంగాస్నానమునకో దేవతాదర్శనసమారాధ నలకో గాని మఱి యెందులకును గాదు.

తమ హావేలీలోని యభ్యంతరమందిరంబున కెన్నం డైన వచ్చినప్పుడు శిరీషుని, ఏమి యొకటిరెండుమాఱు

లోగాని హేమలత తఱుచుగా చూచుటలేదు. అట్టిసమయములయం దాతఁడు ప్రీతిపూర్వకముగ నామెయెడ నాతనికిఁగలయనురాగంబు పెంపునదగ్గఱగవచ్చి కూర్చుండి కరంబుకరంబునఁ జేర్చుచుండును. ఆమెయారోగ్యముఁగూర్చి ముచ్చటించుచుండును. కాలక్షేపకథనం బడుగుచుండును. తనపూర్వగాథల నప్పుడప్పుడు తలంపునకుఁ దెచ్చుచుండును. బలిష్ఠుఁడును సాధువర్తనుఁడును, గంభీరుఁడు నగునాయౌవనాంగునిం గూర్చిన గుణప్రసంగమును హేమలత మిక్కిలిగా వినుచుండును. ఆతని శాంతవర్తనమును క్షమాసంపదయును బ్రశాంత పౌరుషసత్వగుణంబులును వినవిన నామెకాతనియెడ నాదరం బధికంబగుచుండెను. ఆతఁడు గొప్పయింటిబిడ్డయని యామె యెఱుంగును. కాని, ఆసద్గతిమాత్ర మెన్నండును వెలువరించదయ్యెను. ఆతని జన్మమునకును యోగ్యవర్తనమునకును భాగధేయంబునకును, ననువగునుత్కృష్టదశ యాతనికి సంప్రాప్తంబైన బాగుండునని మనంబున నభిలషించుచుండెను.

నరేంద్రుఁడు తరుచుగ రాకపోకలు సేయుచుండెడివాఁడు. ఆతని జూచినపుడెల్ల హేమలత మనస్సుకలవ

రము నొందుచువచ్చెను. అప్పుడప్పుడాడెడు నసంబద్ధ వాక్యములును, ఆగంతుక సంభాషణములును ఆమె మొగమునకు రక్తవర్ణమును దెచ్చిపెట్టుచుండెను. చిన్న నాఁడు నదీతీరమున నాతనితో నెన్నిసారు లాట లాడ లేదు? అట్టియాపె ఉత్సేకుండగు నావయనుకాఁడు వచ్చి నతోడనే సిగ్గుపడి మేలిముసుఁగు సవరించు కొనుచుం డును. కాని, యాతనికంఠస్వరము విన నిచ్ఛగించుచుం డును యశస్కాముండగు నాతని ప్రచండవ్యూహం బులు కొన్ని యాతండు ప్రసంగింప నవియామెకేమియు నర్థము కాకిపోయినను వానినెల్లచెవియొగ్గి వినుటమాత్ర ము మాన లేదు. గంభీరమగు నాతని మొగమును దిలకిం చునుత్సాహమును, ఆతనితరళనయనంబుల పెంపెసలా రు విజయ తేజస్సును గఱంగొని యెఱుంగకయో అని వార్యంబగు నాకర్షణా యంత్రబలంబుననో అతని యెడ పాపమాచిన్నది యనురక్తయయి యుండెను.

స్త్రీలకు పురుషుల మనోవికారంబుల గుర్తించు వివేచనశక్తి స్వతస్సిద్ధముగ నుండును. హేమలతతల్లి యట్టివివేచనాశక్తిచే నరేంద్రుని యావనోత్సేకంబుల నెఱింగి క్రమక్రమముగ నాతనికడ విజృభించుచున్న

మనోప్రవృత్తుల రహస్యముగ నాలోకించు చుండెను. దినదిన ప్రవర్ధమానులుగనున్న హేమలతానరేంద్రులం గూర్చిభర్తతో ప్రసంగించిన ప్రథమదినము మొదలు మఱియే యుపాయములును ఆమెయాలోచించుటలేదు. నవకుమారుఁ డామెసంకల్పములను వికల్పములు గావింప బహిరంగముగఁ దెగింపులేకయుండెను. అతికఠినఁబున నాతఁడు పూనియున్న నిశ్చితంబుననువదించెను. దేవీపుర యథారాజ్య గౌరవంబులు తనకు మఱలఁజేరువఱకు వివాహమనుమాటయే తలపెట్టరాదనిచెప్పి యావిధమయిన సంభాషణ మఱల రాకుండఁ జేసికొనుచుండెను. అయినను అప్పుడప్పు డాతనిముఖతః వచ్చు మాటల ధోరణినిబట్టి చిరకాలమునుండి తానుసంకల్పించుకొనియుండిన రాజ్యద్వయానుబంధమనిన నాతని కిష్టములేదని యామె కనిపెట్టెను. అమెకుగలబుద్ధి సూక్ష్మతకొలఁది నవకుమారున కన్యథా సంకల్పమున్ననుఅయ్యది వ్యక్తీకరించి తనతోడఁజెప్పనేరకున్న వాఁడనియును, తనతోడ చెప్పనేచెప్పఁడనియును గ్రహించెను.

ఆఁడువాండ్రి కనుమానము పుట్టినతోడనే అందలి యాథార్థ్యమంతయును కనుఁగొనిననేగాని నిద్రవో

నరు. పురుషుని వీక్షణములు స్త్రీల నిరీక్షణంబులకన్న మాంద్యములు. అందువలన పురుషుఁడు గనఁజాలని హృదయ రహస్యము లన్నియు ముఖవైఖరులవలన స్త్రీలుకనిపెట్టఁ గలరు పురుషులకు వినఁబడని సంగతులన్నియును వారు ఆలకింపఁ గలుగుదురు. పురుషుల కగోచరముగనుండు విషయములను వారుసులభముగ విడఁదీయఁగలరు. తనపరిచారికలను విచారించి కొంతసమాచారమును కఠినహృదయుండును, నవిదగ్ధుండు నగుతన భర్తయంగీకారముల మూలమున కొంతయును గ్రమక్రమముగ నాకర్షింప నిజమంతయు నామెకుఁ గరతలామలక మయ్యెను. ఆమెకాగ్రహము హెచ్చె. దానిని కొంతవఱకు దిగమ్రింగి యుండెను. ఆమె యతిప్రగల్భ అత్యంతప్రతిష్ఠ గలకుటుంబమున జనియించినది. హేమలత యామె కేకపుత్రిక. ఇల్లువాకిలి లేని నిరాధారుని కొక్కనికామె నిచ్చి పెండ్లిచేయుట తల్లిప్రాణమున కొప్పునా? పరిణయ మిట్టుజరుగవలెనని దుర్మంత్రిం డగు గోకులుండు నిశ్చయించుటయా? భర్తకాతఁ డుపదేశించుడా? అట్టివివాహమునకు తానొడంబడుటయా? ఇది యంతయుఁ దలంచుకొనునప్పటి కామెకు విచ్చిమెత్తి

పోయినదనిన నబ్బురపడవలెనా? కాని గోకులదాసుసా
మర్థ్యమామె చిరకాలమునుండి యెఱుంగును. ఆతఁడు
దుర్నివార్యుండగు తంత్రజ్ఞుండు. మనసునకొక్కటియు
మాటల నొక్కటియును పెట్టుకొని రెండుసంస్థానముల
నేకత్రాటిని నిర్వహించుచున్నవాఁడు. అట్టి పాపిష్టిహ
స్తంబులిప్పుడు గృహనిర్వాహకో వ్యాపారములపై కరుగ
సంకించి యున్నవి ఉపాయశాలినియగు నాగృహిణితన
మేధావిశేషమంతయు నుపయోగించి దీని కెదురెత్తుగఁ
బోవుట యెట్లోయని యోచింప మొదలిడినెను.

నవకుమారుఁడుమాత్ర మీకాపట్యము నెంతకా
లమని పుక్కిటఁ బట్టియుండఁగలఁడు? ఆఁపియాఁపి యొ
క్కనాఁడీవిషయమును భార్యకడ విప్పఁ బ్రయత్నించెను.
ఆమెమాత్రము సామాన్యురాలా? అతిప్రగల్భ. ధీరాతి
ధీర. నోట నుచ్చరింపకయే యాతనిసంకథనప్రయత్నము
లనెల్లఁ ద్రోసిపుచ్చి వాగ్బంధన మొనరించెను అంతివఱ
కీవిషయము రహస్యముగ నున్నదనియే యాతఁడెంచు
కొనెను. ఈచర్యలనుజూచి తనగుట్టంతయు నీవఱకే బయ
లయ్యెనని కనిపెట్టెను.

పిమ్మట కొన్నిగృహకలహములు సంఘటిల్లినవి.
అన్నింటను నవకుమారుఁడే యపజయము నొందెను.

హేమలత యుత్తమవంశసంజాత. అనుపమానసౌందర్య వతి. ఊరును పేరును లేక గాలికి గొట్టుకొనివచ్చిన శిరీషున కట్టి శిరీషకుసుమకోమలి నొసంగుట. ఈమాట లామెనో టనుండి త్రుంచివేసినట్లు తృణీకారభావమున వెలువడుస రికి నవకుమారుని హృదయము తఱుగుకొనిపోయెను. ఆతఁడెంతకర్కశహృదయుఁడో యంతటి మహాభిమాని. ఒక్కొకప్పుడు తనభార్యయోచనయే యుత్తమమనియు ను, హీనవంశసంజాతుండగు గోకులుండు తనవంశప్రతి ష్ఠ నంతయును నీటఁగలిపి తనను రొంపిలో దింపి యీ ద్వానున్నాఁడనియును తలంచును. ఈతలంపు లాతనిమనం బున నిమిషనిమిషంబునకు బయలువెడలుచుండును. నిశ్శ బ్దములుగ నున్నరాత్రుల నిద్రయనునది లేదు. అనునిమిష మునను నీతలంపులే. హృదయస్థయోచనలు వాక్కునకు రావు. జననమెత్తినది మొదలు ఎన్నిగండములు? ఎన్నియ పజయములు? అన్నియు యుద్ధములే. అన్నియు నాశా భంగములే. ఉత్తమమగు తనసాధ్వియుపదేశంబు వినిన చో నివియన్నియు నంతరించును. దేవీపుర వీరనగరసం స్థానములరెంటి నేకీభవింపఁజేయ నీయుపాయము మిక్కి లి నైపుణ్యమయినది.

గృహకృత్యవిషయములలో సందిగ్ధముగనుండు వా రెప్పటికిని లేవలేరు. క్రుంగిపోవుదురు. నవకుమారుఁ డల్లాడుచుండెను. మేధానిధానయగు తద్గృహిణి, యాత నిసందిగ్ధభావంబు తనకుఁ దెలియనట్లు, నటించెను. తన కు విజయముగలిగెనను సంతోషము మనంబున నుదయ మయ్యెను. కాని దానిని బయలువడకుండ కప్పిపుచ్చెను. ఆమె తనమనంబున నెద్దియో యొకత్రోవ యోచించు కొని దానినను గమింపఁ గృతనిశ్చయ యయ్యెను. అవ సరమగు నేని గోకులదాసును దనమార్గముననుండి, త్రొ క్కుడు నే నలగిపోయినపురుగునుబోలె నీడ్చివేయఁగలన ని తలంచియుండెను. ఒకనాఁటిసాయంకాలమున వారి రువురకును విశేషముగఁ జర్చలు జరిగినవి. "నాథా! మీ సంస్థానవ్యవహారము లన్నియును మీరు స్వయముగా చక్కబెట్టుకొనుట నాయభిమతము. అదిపురుషలక్షణము. గృహనిర్వాహకవ్యాపార మంతయు నాయందుంపుఁడు. అది యాఁడుదాని కర్తృకృత్యము" అని చెప్పెను.

నవకుమారుఁడు దీనిని, ఉదాసీనతగాఁ దలంచి విశ్రమింపఁబోయెను. గృహిణి పిట్టచేఁజిక్కినదని తలం చెను.

కాని యామె గోకులదాసు బుద్ధిబలమును పూర్ణముగ గ్రహించినదికాదు. దేవీపురమునుండి శిరీషుని వీరనగరమునకుఁ గొనితెచ్చి నరేంద్రుని ప్రక్క నుంచినదెవ్వరు? అతఁడుకాఁడా? శైవలినిని హేమలతకు నిరంతరసహకారిణిగాఁ జేసినదెవ్వరు? అతఁడుకాఁడా? శైవలిని బాలవితంతువు. సాధుశీల. మేధావిని. ఎల్లప్పుడును పరుల యోగక్షేమములకు నామె పాటుపడుచుండును. స్వసౌఖ్యములనెల్ల పరిత్యజించి యామె వర్తించిన వర్తనమునుం గాంచిన వింత యగును. ఇట్టి ప్రవర్తన మలవఱనేర్పడిన హిందూదేశమునందలి నిర్బంధవైధవ్యము నిందాస్పదమా? అట్టిప్రవర్తనము మనదేశపువితంతువులనేకులకడ దాస్యము సేయుచుండును. యోగినులవలె వారలతినమ్రులు. యాజకులరీతి పరమపావనలు. వారల యనురాగము సహోదర సహృదయశంబు. శైవలిని యిప్పుడు గోకులదాసు చేతినుండి పనిచేయుచున్నది. గోకులదాసు తనపని యంతయు నీయాయుధ సహాయమున నిర్వహింపఁ దలంచెను.

గోకులుఁడుపాయశాలి. తన మనస్సంకల్పములను శిరీషునకుఁ గాని శైవలికిఁగాని వెలువరింపఁడు. వారి

హృదయమున క్రొత్తక్రొత్తకాంతులుప్పతిల్లునట్లు నడుమ నడుమ సూచనలుగఁ దనమనోభావముల వెలార్చుచుండును. అవియును వారికి సందిగ్ధభావంబులుగ నుండుచువచ్చెను. ఒకప్పుడుగోకులుఁడు శిరీషునితో తరములనాఁటి యాతని పూర్వులచరిత్రయనువదించి చెప్పుచుండును. నవకుమారునిపూర్వు లాతనిపూర్వుల రాజ్యభ్రష్టులఁ జేసిరనును. అట్లెగాకున్న దేవీపుర రాజ్యము నేఁడు నీయధీనమై యుండవలసి యుండుననును. ఇట్లు చెప్పుచు నాతనికడ పూర్వులపరాక్రమప్రశంస చేయుచుండును. ఒకప్పుడు పరిణయసంబంధము లను కూలములైనవి సమకూరెనేని, పరిచ్యుతినొందిన పూర్వకుటుంబములు తమతమ తొంటియౌన్నత్యమును మరల పొందఁగాంచునని చెప్పుచునట్టివయున్కులసాహసకార్యములు వర్ణించుచుండును. ఇన్ని చెప్పుచున్నాఁడు. తనప్రభునిగూర్చి గోకులుఁడు పల్లెత్తుమాట అనియెఱుంగునా? ఎఱుంగఁడు. నవకుమారునకు కాలము చెల్లిపడి. అనంతర రాజ్యస్వీకరణమున కెవ్వరును గనుపించుట లేదు. అతఁడు కష్టజీవి. ఆతని కన్నియును గష్టములే. బుద్ధిపాటవము తగ్గినది. శరీరము దుర్బలతకు వశమై

నది. భాగ్యవశంబున నెవ్వఁడో యొకయుచిత వంశజుఁడు వచ్చియాతనిస్థాన మలంకరించును. దానికిని తరుణము సమీపించినది. తన వంశప్రతిష్ఠయుం దుత్సుకుం డగు నుదారశీలుండొకండు వచ్చి తత్కులగౌరవంబులఁ గాపాడి యాతని పూర్వమర్యాదల నిలిపి యాసింహాసనము నధిష్ఠించుఁగాతమని గోకులుండు తనమనంబున సంభావించుచు తలంపులు వెలువరించుచుండెను. మౌనముద్రుండగు శిరీషుని మనంబున నిట్టిమాటలు నాటుకొని పోవుచుండెను. అదృష్టదేవత యాపదవి తనకొఱకే నేర్పరచియుంచిన దనుకొనును. తానందులకుఁ దగిన బలశాలిననియును యోగ్యవర్తనుండననియును దలంచును. ఇట్లనుకొని మనంబున సంతుష్టి వహించుచుండును. ఒక్కొకకొత్తతలంపు మనస్సునవచ్చి పాదుకొను నప్పటికి ఆతని మొగమున నొక్కొక క్రొత్తకళప్రకాశితంబగుచుండును. అభ్యంతరమందిరాంగణంబున హేమలతంగనునప్పటి కాతనిరూపము మఱింతదర్శనీయంబగుచుండెను. ఈసందిగ్ధవచనంబులు తరుమగ శైవలినికడకూడ వినియోగమగుచుండెను. అచ్చటకూడ నియ్యవి కొంతవఱకుఁ బనిచేసినవి. సాదరీమణులు సోదరులకు

సహకారులు. స్త్రీలు ప్రతికుటుంబమునందును ఐశ్వర్య నిర్మాతలు. ఆనాటున శిరీషునికన్న యుదారశీలుండగు వయస్కుండు వేఱొక్కండు లేడు. నరేంద్రుఁడు ద్రేకి. చంచలుఁడు. శిరీషుఁడు పౌరుషలక్షణ లక్షితుండు. నిశ్చలహృదయుండు ఈతనితో నరేంద్రునుపమింప ననువుపడదు. శైవలిని సోదరునకు సోదరి యెట్లుసహాయముచేయునో అట్టిసాయము సేయనోపు. మనదేశచారిత్రము నందప్పుడప్పుడు స్త్రీలు అంతరించిన వంశప్రతిష్ఠలపునరుజ్జీవింపఁ జేసిననిదర్శనములు పెక్కులుగలవు. అట్లే దేవీపురవంశప్రతిష్ఠయును, సురక్షితంబు గావచ్చును.

శైవలినికిట్టి సూచనలు చాలును. తమ్మునియందనురక్తియెంతయుండవలయునో యామె యంతఅనురాగముతో మెలంగుచున్నది. బుద్ధి యాఁడుబుద్ధియె గాని భావికాంక్షలెన్నియేని యామెమనంబున నాటుకొని యున్నవి. హేమలతకును శిరీషునికిని పరిణయమయ్యేనేని యవియన్నియును మొలకలెత్తును. సాయంతనసమయంబున నామెపుష్కరిణీపరిసరంబులనో ఆరామదేవాలయ ప్రాంతములనో హేమలతతోడ విహరించుచునామె పూర్వులచారిత్రములు, దేవీపురకథలు, తనసోదరు

ని యౌదార్యము, ఆతని నిర్మలవర్తనము మున్నగు విషయములంగూర్చి విసుగులేకుండ ముచ్చటించు చుండును. హేమలత యీకథలన్నియు సత్యాసక్తితో నాలకించు చుండును. వినినకొలంది దేవీపురరాజ్యమునకు భవిష్యద్విభుండు శిరీషుండు కానోపునని యే తలంచుచుండెను. అంత నామెమనంబున తద్విగ్రహంబును, ఆతనియ త్యసద్గుణంబులును కన్నులఁగట్టినట్లగుచుండెను. రాజమందిరమున జరుగుచున్నసంగతు లేదినమున కాదినము గోకులుండు తెలిసికొనుచు కనుగలిగి మెలంగుచుండెను. కార్య మంతయును చేఁజిక్కినదని దృఢనిశ్చయుండై యుండెను.

ఈయాట చదరంగపుటెత్తుల ననుకరించెను. రాజు దుర్బలుఁడు. ఆతని నెప్పటికప్పుడు కనుగలిగి కాపాడవలసివచ్చెను. రాణి యబలయయ్యును నీవిషయమున ప్రబలయై భర్తను విధేయుం గావించు కొనుచుండెను. ఆమె యెత్తు తనయెత్తుకంటె పైయెత్తుగ నున్నదికాని తక్కుంగల బలంగము వ్యర్థముగఁ బోవునా?

ఒకనాఁటిసాయంకాలము పండ్లతోఁటలో సరస్తీరంబున హేమలతా శైవలినులు కూర్చుండి ముచ్చటించుచుం

డగా యథారీతిని నరేంద్రుఁడాకస్మికముగ చక్కవచ్చెను. శైవలిని లేచి యావయసుకానిని బలుకరించెను. హేమలత వ్రీడావతియై మిన్నకుండెను. కొండొకవడినందఱును మౌనముద్రులై యుండిరి. ఆమౌన ముభయత్రబాధాకరమే యయ్యెను. శైవలిని యొట్టకేలకు సాధువచనంబుల సహజమైపుణ్యంబున మౌనమును దిగఁద్రోసి అన్నా! నరేంద్రా! కొలఁదికాలమున నీసంస్థానమును నీకునొప్పగించెదర ని విన్నదానను మిక్కిలి సంతోషముగ నున్నది. నీపసంస్థానమునఁ బ్రజారంజకుండవై మెలంగుము. నీపితామహుండు పూర్వమెట్లు రాజ్యముచేసెనో దాని నిదర్శనముగఁ గొని నీవును బ్రజలకందఱకుఁ జుట్టమవై రక్షకుండవై సర్వదా చరింపుము.

"అక్కా! శైవలినీ! గాలికబురు లెన్నియేని పుట్టుచుండును. నాసంస్థానము నాకిప్పుడొప్పగించుటకు తగినకారణము గనుపించదు. అదియు జరగిన మీరందఱును పీరనగరమునుండి వెడలిపోవుట సంభవించును. కావున నింతలో నాకట్టికోరికయును లేదు. బహుశః ఇంతకంటె మంచియదృష్టము కనిపెట్టె——"

అని చెప్పఁబోయి నరేంద్రుఁడు చటుక్కున నాఁపివేసెను. కాని శైవలిని, అతనిమనస్సు నంతయునే గ్ర

హించెను. "అన్నా! దేవీపురమునకును, వీరనగరమునకును చేరువయేకదా! తఱచు మనము సమావేశమగుచునే యుందుము. దేవీపురమువారు దేవీపురమునకు మరలుట లెస్స. ఈరెండుకుటుంబములును మూఁడువందల వత్సరములనుండి వేఱుపడి యున్నవి."

"అక్కా! శైవలినీ! ఇంకను ఎడముగనే యుండవలయునా? అదియే యభిమతమా?"

"అన్నా! నరేంద్రా! నేనాఁడుదానను. పురుషులమనంబుల నుండునట్టి యోచనలు మాకెట్లుఉంగనగును? పెద్దలు దేవీపురమువారి చరిత్రలును వారివంశావళియును వేఱుగా నున్నదందురు. దేవీపురమువారి పుత్రపుత్రికాసంతాన మందఱు నందుల కనురూపముగ బ్రవర్తించుచుండురని చెప్పుకొందురు. చేపలు గాలిలో బతుకలేవు పక్షులు నీటిలోఁదిరుగనోపవు."

అనిచెప్ప నరేంద్రుఁడు హేమలతను విడిచి సాయంతనమింటిలో పనియుండి యదిసవరింపంబోయెను. శైవలిని కడపటివాక్యములయందలి యర్థము ద్యోతకమయ్యెను. మౌనము వహించి యోచనానిమగ్నుండై యుండెను.

చంద్రోదయమయి చాలతడవైనది. పుష్కరిణీ జలంబుల శశాంకుండు తళతళలాడుచు కనిపించుచుండెను. మందమారుతుఁడు ఉన్నతవృక్షములను జోపుచు వింతశబ్దముల నొదవించుచుండెను.

హేమలత యిప్పుడచ్చట సుఖాసీనయై యుండె. నరేంద్రు వలన మున్నామె యాకర్ణించిన చిన్ననాఁటి కథయొకటి యిప్పుడామె తలంపున బారినది. అంతనామె ప్రక్కనున్న యాతని మొగమువంకఁ జూచెను ఆచూపులు నిష్కపటములై శిశువీక్షణంబుల ననుకరించెను. నరేంద్రునిసుందరవదనము చంద్రకళాశోభితమై యుం[డె]ను. ఆతఁడు త్తరధ్రువమువంకఁ జూచుసరికి పామరులు చెప్పుకొనెడి పుక్కిటి పురాణమొకటి జ్ఞప్తికివచ్చెను.

"హేమలతా? మన ముభయుల మిచ్చట మున్ను సాయంకాలములందెట్లు సుఖాసీనులమై యుంటిమో. చిన్నతనమున నీకెట్టికథలు చెప్పినవాఁడనో, ఏమైనజ్ఞాపకమున్నదా?"

హేమలతడగ్గుత్తికతో "నాకు నిప్పు డదియే తలంపునఁ బారినది"

"హేమలతా ! ఇప్పుడు చిన్నతనమంతయును దాఁటిపోయినది. అట్టికథలేవియును విననిష్టము లేనట్లున్నది."

ఒక్కించుక కుంచించినస్వరముతో హేమలత, "నరేంద్రా ! ఇష్టములేకేమి?" అనెను.

"అట్లైన వినుము. ఆనక్షత్రమును జూచితివా?"

"ఆ చూచితిని ఆచెట్టుపైది కాదా?"

"దానినే ధ్రువయందురు. అనగా నిశ్చలమయిన దనియు, యథార్థమయినదనియు నర్థము"

"అట్లుచెప్పుటకు కారణమేమి?"

హేమలతా ! దాని కొకకథ యున్నది. ఆకథకును దీనికిని మనకవులు లంకెవేయుదురు."

హేమలత పిల్లలడిగినట్లు అత్యాతురతతో "ఆకథ యేమోచెప్పవా?" అనియడిగెను.

"ఒకరాజున కిద్దఱుభార్యలు, వారికిద్దఱకును చెఱియొకపుత్రుఁడును బుట్టిరఁట. పెద్దభార్యయనినను, ఆమె కొమరుఁడనినను రాజునకెక్కువ మక్కువ. చిన్నభార్యయందునను తత్సంతానమునందునను నిర్లక్ష్యభావము. ఆమెయొకనాఁడొక చిన్నగుడిసెలోనికి పిల్లవానినెత్తుకొని పోయి యేడ్చుచుండెనఁట. ఆమె యెందుకేడ్చుచుండెనో, ఆపిల్లవానికి తెలియదు."

"ఆతఁడు పెద్దవాఁడయ్యెను. తల్లి యొకనాఁడాతనితో "నేను రాజభార్యనయియుండినను నీవు రాజపుత్రుఁడవై యుండియును భూమిమీఁద మనవంటి యనర్థకజీవనములు మఱియెందును లేవని యెంచఁదగినంతటి దుస్థితిలో నున్నారము" అని చెప్పెను.

"పిల్లవాఁడది విని యటనుండి తరలిపోయి యోచించుచు కూర్చుండెనఁట. కొండొకసేపటి కాతఁడు తల్లియొద్దకు మరలివచ్చి "అమ్మా! నీవువిచారింపలవదు. నేను రాజులకన్న నధికకీర్తివచ్చెడుపని యొకటిచేసెదను." ని చెప్పిపోయి యాతడుపన్యసించెనట.

"ఆవయస్కునినామమే ధృవయఁట. ఆతఁడు నిశ్చలుండును శాశ్వతుఁడును. ఆతఁడరణ్యమున వసియించి కందమూలముల నారగించుచు రాజులకెల్లరాజులగు భగవంతుని నారాధించుచు కాలముపుచ్చెను. ఆతనివిఖ్యాతి దిగంతవిశ్రాంతంబై మిక్కిలియగు ఘనత వచ్చెను. రాజులందఱునువచ్చి యాతనిపదముల నర్చించుచు కానుకలనర్పించుచు వచ్చిరి. ఆతఁడు మరణించి యీనక్షత్రమై పుట్టెనట! నిత్యము నిట్లే ప్రకాశించుచుండును. ఇయ్యది శాశ్వతము నిశ్చలము.

హేమలత చాలసేపటివఱకు నూరకుంకి "కథ మంచి యింపుగనున్నది. తేజోవంతమగు నానక్షత్రము నాకంటఁ బడినపుడెల్ల నిన్ను స్మరించుచుండెదను. నేను దేవీపురమునకుఁ బోయి నీకు దూరముగా నున్నప్పుడై నను సరే !,,

"కథ యెంత యింపుగా నున్నదో, అందలి నీతి యును, అంతయింపయినదియే సుమా ! ఆనక్షత్రమును నిరంతరమును జూచుచుండుము. నిశ్చలవై ఋజుమార్గవ ర్తివై మెలంగుదువు. నీవు దేవీపురమున కెప్పుడును పోవనె పోవకుందువు.

ఏడవప్రకరణము.

—:o:—

శరత్కాలోత్సవము.

వర్షకాలము గడచినది. శరత్సమయ మారంభ మైనది. ఆకాశము స్వచ్ఛమై నీలవర్ణమున నొప్పుచుం డెను. వర్ష సలిలముల జలకములాడి జనపదంబులెల్ల నూతనహరీతసస్యాంబరముల ధరియించెను. ఇద్దరద్దరుల మోసి ప్రవహించెడునదు లన్నియుఁ బిల్లకాలువలయ్యె

ము. పట్టణ పరిసరములను పల్లెల ప్రాంతములను కూడ శరత్సమయసస్యంబు ఫలోన్ముఖంబయ్యెను.

శరత్కాలంబున దేశమునం దంతటను సింహవాహనాధిరూఢయు వరప్రసాదినియునగు చండికాదేవి యుత్సవములు జరుగును. ఈమాసముననే సూర్యుఁడు సింహరాశినుండి కన్యారాశికి వచ్చును ఈయుత్సవము ఖగోళసాంకేతికము ననుసరించి వచ్చినది ఈసాంకేతికముమాట పామరజనంబు లెఱుంగరు. ఆమె చల్లగఁ జూచిన పంటలు పూర్ణముగ పండునను నాశతో వారందఱును నాయంబను పూజించుచుందురు. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులుమున్నగు సమరాసక్తులగుజాతులవారీయుత్సవముల నాయుధపూజ గావించెదరు. హేమంతయుద్ధయాత్రలకై సన్నాహములజేయుచు నిత్తరి సైనికులఁబరీక్షింతురు. ఉత్తరహిందూస్థానమం దెల్లడను నీయుత్సవము లత్యుత్సాహముతోడను అతివైభవముతోడను నడచును. సంగీతములు సమారాధనలు దీపోత్సవములు మున్నగునవి కోలాహలముగ నడచును.

శరత్కాలోత్సవమంతయు నయినది. కడపటిదినము మిగిలి యున్నది. ఆదినమున ప్రభాతమయినది. స

హస్రకిరణుండు తన కిరణ సహస్రంబుల వీరనగరమును తేజోవంత మొనర్చుచుండెను. గోకులుఁడు తద్ద్రుతుసమయ ప్రథమ సందర్శనం బొనరింప రాజమందిరమున కరుదెంచెను.

ప్రభుండు ప్రీతిపూర్వకముగ గోకులునితో "గోకులా! నీవు చిరకాలమునుండి భక్తివిశ్వాసములతో కడు బాధలుపడి పరిచర్య సేయుచుంటివి. కాని నీసంకల్పమింకను సిద్ధించునట్లు లేదు.

"నాతండ్రుడు లెల్లు పనిచేసిరో అట్లే నేనును మిమ్ము సేవించితిని. నాసంకల్పము సిద్ధించినది."

"ఈయారుమాసములనుండియు నిట్లే చెప్పుచుంటివి. మానసింహుడు డాఫ్గనులతోఁ బోరాడుచు "ఒరిస్సా"యందున్నవాడు. ఆతని "కానంగో" చేతపనులన్నియును నిద్రపోవుచున్నవి.

"ప్రభువరా! మానసింహరాజు "ఒరిస్సా" దేశమును జయించినాఁడు ఆదేశము "అగ్బరు" ఫాదుషా సామ్రాజ్యమునకు చేరిపోయినది. ఆయన రాజమహలునకు మరలివచ్చుచున్నాఁడు వచ్చుటతోడనే "కానంగో" వేసినయుత్తరవులు ధ్రువపడును."

“ఉత్తరువులయినవా,,

“అయినవికాని యింకను వెల్లడికాలేదు. ఈ యుత్సవము పూర్తి యయినతోడనే దేవరవారు మరల దేవీపురమునకు చేరెదరు.”

“నీవు మిక్కిలి కృతజ్ఞుడవు. లెస్స యొనరించితివి. బాగుగనేజరిగినది; కాని మానసింహరాజా యీ యుత్తరువులు ఖాయపఱచునని యేనా నీయూహ? వీరనగరవంశమునందు మానసింహునకున్న యభిమానమును గాంచినను, నరేంద్రునితాత యాకుటుంబమునకు జేసిన సాయమును గాంచినను నామనస్సునకు నమ్మకము గలుగుటలేదు”

“వీరనగరమునుగూర్చియును, ద్రదాజకుమారునిగూర్చియును యోచించుటకు మానసింహునకు ఊపిరి విడచుటకైన తెఱపి లేకున్నయది. బంగాళదేశమునకు, అతఁడుక్రొత్తగ రాజమహాలుపట్నమును రాజధానిగనొనర్చినాఁడు. రాజపుత్రస్థానపు ఎడారిలోనున్న తనయంబరుకోటవలె నీరాజమహాలుదుర్గమునుకట్టుదిట్టము సేయవలెనని తలంచుచున్నాఁడు.”

“గోకులా! ఆతనికి సమరాసక్తియెంతయున్నదో అంతవివేకముకూడనున్నది. ఆతఁడీరాష్ట్రమునుండి వెడ

లిపోవుటకుమున్ను బంగాళారాష్ట్రమునందలి యక్బరుసా మ్రాజ్యము నంతను గట్టిచేసి మఱిపోవును.

"ఔనౌను. మానసింహుఁడే కార్యమును సగము సగము చేసిపోవఁడు. బంగాళాదేశమునం దతఁడు తన యధికారమును బలపఱచుటకై యిక్కడికన్నియ నొకదా నిని పెండ్లి చేసుకొనఁ జూచుచున్నాఁడని చెప్పుకొను చున్నారు.

"సమరోత్సాహతత్పరుండగు నాతనికుమారుని కిక్కడ పెండ్లి చేయవలయుననియా?"

"లేదు లేదు. తాను పెండ్లాడవలయుననియే."

"గడ్డమును మీసమును నెరసిన యాముసలియోధు, ముద్దులగుమ్మయగు వంగదేశకన్యక నొక్కదానిని ము ద్దులాడఁగోరుటయా?"

"ప్రభువరా! అట్టివ్యాపారములు మున్నెన్ని జరి గియుండలేదు? స్త్రీలసమ్మోహన యంత్రమునకు గడ్డ ములు నెరసిన యోధులుమాత్రము లెక్కయా? జనుల నందఱ గడగడలాడించు మహారౌద్ర మూర్తులవంటి వారు కూడ యాసమ్మోహనాస్త్రములం జిక్కి వెలువడ నేరకున్నవారు"

ఈమాట గోకులుఁడు నిష్కపట హృదయము తోడనే యన్నను నవకుమారునకు మాత్రి మియ్యదిము లికివలె నాలెను.

"గోకులా ! నీమాట లెప్పు డవ్యక్తముగ నేయుం డును. రాజెవరిని పెండ్లాడఁ దలంచినాడు?"

"కూచిబేహార రాజు చెల్లెలిని తనరాణివాసనము జేర్పఁదలంచినాఁడు. ఆకారణముచే నుత్తరబంగాళమున దనపలుకుబడి వృద్ధియగు ననియును, అక్బరుసామ్రాజ్య ము గట్టిపడుననియును నాతనియూహ. ఆతనికిప్పుడన్ని వైపులను సహాయసంపదలు కావలసియున్నవి. క్రొత్త క్రొత్తశత్రువులు సముద్రముమీఁదనుండి దిగి దక్షిణ బంగాళమును ముట్టడించుచున్నారు."

"గోకులా! ఏమి? విజాతీయులగు నోడదొంగలు సముద్రము మీఁదుగా మందలుమందలుగ వచ్చిమన రే వుస్థలములను దాపినంటియున్న సముద్రపు కాలువలను చెరుచు చున్నారని యత్యద్భుతముగఁ జెప్పుకొనుచు న్నారు. గోకులా! నీకీవిషయమైన నిశ్చలసమాచారమే మయినఁ దెలిసినదా?"

"వారు సముద్రముమీఁద తీవ్రముగ దేశాటనము చేయునొకతెగవారు. వారిది పోర్చుగల్ దేశము. చాల దూరమునుండి వచ్చుచున్నారు. సిబాస్టియక్ గొజలస్ అనుపేరు మనము విన్నారము. అతఁడీతండాకు నాయకుఁడు. గంగాముఖద్వారమునసున్న పెద్దద్వీపమొకటి యాతఁడు జయించినాఁడు.హుగ్లీరేవుస్థలమున వారిజాతి వారు కొందఱు కట్టుదిట్టములను జేసికొని భీకులగున చ్చటి జానపదులను తమపాదుసుతమును గైకొమ్మని నిర్బంధించుచున్నారు."

"ఏమీ గోకులా ఈవిషయము చాల దారుణముగ నున్నదే? అట్లైన మానసింహుఁ డిప్పుడణఁగఁద్రొక్కవలసిన ద్రొక్కయాఫగనులనే కాదు."

"నాటున నున్న శత్రువులొక్క యాఫగనులే. ప్రభో! సముద్రమెంత విస్తీర్ణముగనున్నదో నీటిపైనుండి వచ్చు శత్రువు లంత విస్తరిల్లియున్నారు. సముద్రముఖద్వారము లన్నిటిను పోర్చుగీసుల కమ్మివైచినారు. మనయాఁడువాండ్రను వారు దొంగతనముగఁ దీసికొనిపోయి పెండ్లిచేసికొను చున్నవారు. మగవాండ్ర

నందఱ నస్తవ్యస్తులుగఁ జేయుచుండిరి. ఇంకనుదూర దేశములనుండి మఱికొన్ని జాతులవారు వచ్చుచున్నారని విన్నాఁడను. వారు హాలండు ఇంగ్లండు దేశములనుండి వచ్చుచున్నారఁట. పోర్చుగీసువారితో పోరాడి సముద్రముపై ప్రాముఖ్యమును వహించనున్నవారఁట."

"ఏమి గోకులా! అట్లైన ప్రపంచమిప్పుడు మన మనుకొన్నదానికంటె హెచ్చుగ నున్నదే అయ్యో! ఈజాతివారందఱు నిప్పుడీదేశమున కేల వచ్చిమూగుచున్నారు."

"చలిచేత పిడచకట్టుకొనిపోవు హిందూదేశమందలి యుత్తరహిమాలయ ప్రాంతములనుండి ప్రతిశీతకాలమును తిండికొఱకై పక్షులు కోటాను కోటులు వచ్చుచుండును. పశ్చిమమున నుండెడి అట్టి శీతల ప్రదేశములనుండియు నట్లే ఈజాతులవారు దళమువేసి ప్రస్తిసమన దేశమందలి యైశ్వర్యమునకును, వాణిజ్యమునకును, సమృద్ధిగనుండిన చేతపనులకును వచ్చిపడుచున్నారు."

"గోకులా! అట్లైన వారియుద్దేశము ఒక్క ధనమునకును వాణిజ్యమునకును కాదుసుమా! వారికి. రా

జ్యమునందును స్వాస్థ్యములందునూ గూడ శాంతియుండి యుండును.

"ప్రభువరా! ఈ దేశ ద్రిమ్మరులకు మన దేశమునం దుసామ్రాజ్యమును సంపాదించుటకెంత సావకాశమున్న ట్లుకనఁబడదు. అక్బరుని వివేకమువలన ఆతనిసామ్రాజ్య మిప్పుడు ప్రపంచమునందు, మిగులగొప్ప సామ్రాజ్యమై బలపడినది. మానసింహుఁడు మున్నగు సామంతులచే నాయుధపరిరక్షితంబై సురక్షితంబుగ నున్నది.

"గోకులా! అనేక వంశములు బయలుదేరినవి. అనేకములు నశించినవి. అక్బరు కొడుకులింత వివేకవంతులు కాకపోవచ్చును. ఈసముద్రపు జాతులవారు మొగలాయీల వద్దనుండి ఈ సామ్రాజ్యమును లాగుకొనవచ్చును. మొగలాయీలు ఆఫ్గనులను జయించి లాగికొనలేదా?"

"ప్రభువరా! దేశవర్తమానవిషయము లింతటితో చాలింపుఁడు. ఈదేశమున సముద్ర పరిపాలనము వ్యాపింపఁజేసి తెల్లవారు రాజ్యము చేయుదనుక ఈగోకులుఁడు జీవించి యుండఁడు. అప్పట మనకుఁగనపడు పచ్చని పరిపాలములన్నియును మహాస్వాప్నలగు లోపల

ప్రభువువారు వారి దేవీపురరాజ్యమును మరల స్వీకరించి పరిపాలించుట మాత్రమే కనఁగలఁడు.

శరత్కాలోత్సవము కడపటిదినము ఆశ్వయుజ శుద్ధదశమి. యిదియే విజయదశమి. ఆదినమున దేవాలయములన్నిఁటను మహోత్సవము జరుగును. శ్రీమంతులగు వారలందఱి యిండ్లను, బూజలు జరుగును. జనులు పల్లెటూళ్లనుండి పటాటోపముగా వస్త్రాద్యలంకరణముఁ గావించుకొని పట్టణములకు వచ్చిమూగుచుందురు. సూర్యోదయ కాలమున స్త్రీలు శతశతంబులుగ వచ్చి గంగాస్నానములు చేయుదురు. చిన్నపిల్లలు నందలకొలఁది ప్రోగువడి సంగీతములఁ బాడుకొనుచు వీధులవెంట వాహ్యాళి జనుచుందురు. ఆచిన్నిపట్టణ మేమూలఁ జూచిన నీరీతి మహావైభవములతో మహదానందనిమగ్నమై యుండెను. ఎక్కడఁగనుఁగొన్నను అపరిమితసంతోషము పొంగిపొరలుచు పర్వదినంబులననుకరించెను.

నవకుమారుఁడు పల్లెటూళ్ళనుండి వచ్చియున్న వేనవేల జానపదులకు మధ్యాహ్నము పూట మహావైభవముతో సంతర్పణ చేయించెను. వర్షకాలమంతయును గడచునప్పటికి బంగాళదేశమునందలి నదులును ప్రవా

హాములుసు పూర్ణముగ నిండియుండును. అట్టి సమయ మున వ్యవసాయికులందఱును పందెములు పూని నౌకా విహారములు సేయుచుందురు. అందువారు నిపుణులు. అచ్చట నౌకలు పొడవు హెచ్చుగను వెడల్పు తక్కువగ నుండును. పడవ లన్నియును మంచినడక పడవలు. ఒక్కొకదానికిని కోలలువేయువారు పదునాఱుగురు లేక యిరువదిమంది యుందురు. తెడ్లతో సలిలమును ద్రోసి వైచుచు నౌకలను జెప్పశక్యముగాని వేగమున నడిపించుదురు. ఆవిరిసాధనము కనిపెట్టకమున్న వేగమున నీపడవలతో సరిసమానమగునవి మరియెవ్వియును గానరావు. ఒకగ్రామమువారు మఱియొకగ్రామముతోడను, ఒకపట్టణవాసులు మరియొకపట్టణవాసులతోడను బందెములు వేసికొందురు అట్టిపందెముల సమయంబునఁ గోలలు వేయువారల యుత్సాహంబులును, వానిని సందర్శింపవచ్చిన వేనవేలుజనుల కోలాహలంబులును వర్ణింప నలవిగాదు.

తడవులఁబట్టి విజయదశమినాఁడు వీరనగరమునం దట్టిపందెములు జరుగుచుండుట వృద్ధాచారము. నవకుమారుని వీరనగరనివాసమున కిది కడపటివత్సరము. ఆకా

రణమున వీరనగర చారిత్రమున మున్నెన్నఁడునుగనివినియె
ఱుంగని మహావైభవముతో నీనౌకావిహారము జరుగు
టకుఁ దగిన యేర్పాట్లు జరిగెను.

మధ్యాహ్నము తిరిగీతిరుగకమున్నె గంగానదీప్రా
క్తీరంబున నిరువదివేలమంది వేడుకఁ జూడవచ్చి మూగి
రి. వీరనగర మాయొడ్డుననె యున్నది. ఆపురమునందలి
పెద్దమనుష్యులందఱును వచ్చి విడియుటకై డేరాలు వేసి
రి. రాణివాసజనమునకై జాలరులతో ప్రత్యేకముగ పట
కుటీర మొకటి నిర్మాణమయ్యెను.

పదునాఱుపడవ లాయత్తమై యుండెను. అన్ని
యును దాలామొక్క గ్రామమునుండి వచ్చినవి. ఆగ్రామ
ము లన్నియును దేవీపురవీరనగర సంస్థానములలోనివే.
ఈపదునాఱు గ్రామములవారును పడవ నడుపుటలోఁ
బ్రసిద్ధి వహించినారు. ఏర్పులనెల్ల దీసి యీపడవలనడు
పుట కేర్పాటు గావించిరి. పడవలన్నియు నొక్కటేపొడు
గు. ఒకటియే వెడల్పు. అన్నిటికి నిరువదేనిమంది పడ
వవాండ్రు. ఒక్కొక్కమాలిమి కాఁడు. నవకుమారుఁడు
తీర్పరి. వివేకమహితుఁడైన యాతఁడు మంచిస్థితిగతులు
గలవారి నిద్దఱిని వీరనగరకుటుంబములోనుంచి తనకు

సహాయులనుగా జేసుకొనియెను. నవకుమారుఁ డింటి యొద్దనుండి బయలుదేరకమున్ను భార్యను గలిసికొని రాణివాసజనమునకుఁగూడఁ జూడవసతి యేర్పాటైనదని చెప్పివచ్చెను.

"తమయాలోచన మునకును వాత్సల్యమునకు నెంతయు సంతసమగుచున్నది. మేముగూడ నీమహోత్సవమును జూచియానందింతుము. మనముద్దులపట్టి హేమలత యీపండెములను జూడవలయునని యెంతయో ముచ్చటపడుచున్నయది. బిడ్డ, చిన్ననాఁడు నరేంద్రుఁడు పడవనడపుచుండ గంగానదిలో నౌకావిహారమున నానందించినది."

"కాంతా! నీ వెంతయు బుద్ధికుశలతఁగలిఁగినదానవు. నీపూనినపూన్కినుండి మరలించువా రెవ్వరును లేరు. మనయత్నములన్నియును ఫలించినవి. ఈయుత్సవములు ముగిసినతోడనే మనము మనదేవీపురము జేరుదుము. వీరనగర సంస్థానకార్యనిర్వహణమునకు సార్వభౌమికప్రతినిధి యొకఁడువచ్చును"

"అట్లయిన నరేంద్రునకు యుక్తవయసు వచ్చువరకు మనతోడనే యుండునా?"

“నరేంద్రునకును మనకును సంబంధమేమియును లేదు. ఆతఁడు దేవీపురమున కతిథియై, వచ్చినచో రావచ్చును. అభ్యంతర ముండదు. మనయాతిథ్యము నంగీకరింపఁగోరు గొప్పకుటుంబములోనివారి కెవ్వరి కభ్యంతర ముండును ”

భార్యతనలో “ఈపాటి చాలింపుడు. ఆమదియై నతరువాత కడమది యర్థము జేసుకొనలేకపోదు” అనుకొనియెను.

నవకుమారుఁడు తనలో “ఈమె మిగుల వివేకమహితురాలు పట్టినపట్టునుండి మరల్ప నశక్యము. ఆమె చెప్పినయుపాయమైనను మంచిదిగాదన వలనుపడదు. గోకులదాసు భక్తివిశ్వాస ప్రపూర్ణుఁడగు నాబాల్యసేవకుఁడు. మంత్రతంత్రముల నిరుపమానుఁడు. కానిగుడ్లగూబకినరశ్మివలె కులగౌరమవిన నాతనికి సైపదు. మానసింహుఁడు కుచ్చిబీహారుకన్యకను పెండ్లియాడఁ దలంచుచున్నాఁడని చెప్పినాఁడు. మానసింహుఁడు వివేకవంతుఁడు. ఆతఁడు తనస్థితిగతుల నెఱుంగనివాఁడు కాఁడు. బంగాళమునందలి యాపెద్ద రాజ్యమువలెనే మనచిన్న సంస్థానమునుగూడ, వివేకము గలిగి యిట్టిసంబంధ బాం

ధవ్యముల నలవరచు కొనెదమేని, గట్టెపఱుచు కొనగలము" అనుకొనియెను.

రెండుగడియల పొద్దున్నది. అన్నియు సన్నాహమైనవి. రాణివాసజన మందఱు నలంకరించుకొని శోభాయమానముగ నలంకరించిన డేరాల నలంకరించిరి మర్యాదస్థులును శ్రీమంతులగు వర్తకులును వెలపొడుగు వస్త్రములుగట్టి పట్టుసెల్లాలును ఓణీలును, ధరియించి నవకుమారుని చుట్టును గూర్చుండిరి. వేడుకఁ జూడమూగినజన మిరువది వేలకు మించియుండును. అప్పవాలకుండ పందెపుపడవలనంక గ్రుడ్లు తీసికొని చూచుచు కూర్చుండిరి. ఆపడవ లన్నియును దేశమునఁ బేరు మోసిన వారలేగడపుచుఁడిరి. వస్త్రవిహీనములై యొప్పునవయవములును విశాలమగు వక్షస్థలములును బలుత్వము గల దేహములునుగల యాపడవవాండ్ర యాకారముల జూచినయప్పు డొకవిధమయిన యానంద ముదయింపకమానదు. వారిచేతులనుండునరము లన్నియు నుక్కుతునకలవలె గట్టివారి యున్నవి.

వీరనగరసంస్థానములోని పడవలకన్నిటికిని ముందుగ నొకపందెము. అందుశీఘ్రగామియగు పడవను

న్నరేంద్రుఁ డేలుకొనుట అట్టిపందెమే దేవీపురనౌకల కును. శిరీషుఁ డందు శీఘ్రగామి యగుదాని నొక్కటి నేలుకొనవలయు. కడపటిపందె మీయేర్పాటు లంటి కిని. అందులకు తీర్పరి నవకుమారుఁడు ఇట్లు నవకుమా రుఁడు నిశ్చయించెను. ఈయేర్పాటు సర్వజనప్రశంసనీయ మై యొప్పెను. శిరీషునకు సహజముగ నుండు శాంతౌత్సు క్యంబులతోడ నాతఁడు వులకంగీకరించెను. నరేంద్రున కు సహజమగు నుద్రేకభావంబుతో నతఁడును నందుల కొడంబడెను.

ముందు దేవీపురనౌకలు వడివడిగఁ బోయినవి. పందెపుదూర మరక్రోసు. పడవలు నీటివడిని వాలురా వలెను. నవకుమారున కెట్టయెదురుగ గమ్యస్థానము శిరీషుఁడును నరేంద్రుఁడును గూడ నవకుమారుని కిరు ప క్కలఁ గూర్చుండిరి. పందెములు ప్రారంభము లైనవి. నరేంద్రునకుఁ గలిగిన సంతోషోద్రేకమునకు మేరలేక యుండెను.

దేవీపురపు పడవలు మిక్కిలి దర్శనీయములై యొప్పుచుండెను. అరక్రోసు దూరమున బయలుదేరుట చే సామాన్యపు మాపానుటలేమ దగ్గఱగవచ్చినకొలది

నల్లచుక్కలవలెఁ గనబడసాగినవి. దూరముగ వినఁబడు తెడ్లచప్పుడును పడవవాండ్రమోటుపాటలును, నీటివాలునవచ్చి చెవులం బడుచుండెను. ఇంకనుగొంచెము దగ్గఱకు వచ్చెడుసరికా పడవలు పొడుగుపాటికాళ్లు చాచుకొని జలములఁ జిమ్ముకొనివచ్చెడు కీటకముల వలె నగపడియెను. పిమ్మట పడవలజండాలు స్పష్టముగఁ గాన్పింపఁజొచ్చెను. కోలదెబ్బలచే సలిలము చిందుచుండెను. పడవవాండ్రు బండుపాటలఁ బాడుచుండిరి పడవలెని మీఁదియును వచ్చిపడియెను. చూపరులందఱొక్కసారిగ లేచి నిలువఁబడిరి, ఆజనసమ్మర్దమునఁ బడవల కోలాహలమును మిన్నంటెను. పడవలు సమీపించినకొలఁది చెవులుచిల్లులుపోయెడునట్లు ఆసమ్మర్దము జయజయశబ్దముగాఁ బరిణమించెను. మొదటిపడవ గమ్యస్థానమును మెఱుపుతీఁగ వేగమున వచ్చిచేరెను నవకుమారుఁడు తనయాస్థానమునుండి లేచి సంతోషపూర్వకముగ విజయులకు వచనపారితోషికముల నొసంగెను. ఆపడవ మాలిమికానిఁ గనుంగొనునప్పటికి ఆతఁడు దేవీపురసంస్థానమునందు భక్తివిశ్వాసములుగల సేవకుఁడై కన్పట్టెను. ఆతని డేరాలో నానందకలకల ముదయమయ్యెను. రాణి

వాసజనముందు తెరమఱుగునుండి స్తోత్రభాషణములట్లు హాసముగ బయలుదేఱెను.

అనుగ్రహపూర్వకంబగు చిఱునగవుతో నవకు మారుఁడు, "నీవుభక్తివిశ్వాసములుగల సేవకుఁడవు. నీ భుజములు మాంసలములు. నేను దేశీపురమునుండివచ్చి నప్పటి బలమును నైపుణ్యమును నిప్పటికిని వర్ధిల్లుచు న్నవి." అనియెను,

"ప్రభువారిసందర్శనము చేయుటయే మాకు జయముచేకూఱుట" అని యామాలిమికాఁడు ప్రత్యు త్తరమొసంగెను. హిందూదేశమునందలి కడజాతివా నికిఁగూడ నిట్టి వినయలక్షణములును మర్యాదాసౌశీల్య ములును స్వతస్సిద్ధముగ నొప్పియుండును.

"అవును నిశ్చయముగ నీవు గెలుపొందుదువని యే నమ్మియుంటిని. నీనైపుణ్యమును నేను యుక్తము గ గ్రహించితిని. నేని యీపణ మీదినమున వీరనగరమున కుఁ బోవనేరదు. మనవయస్కుండగు కుమారశిరీషునొ ద్దకుఁ బొమ్ము. ఆతఁడు మొదటవచ్చిన పడవయెద్దియో లెక్కపెట్టెను.

శిరీషుఁడు గెలుపుపడవను జేర్కొనఁబోయెను. అదిగాంచినతోడనే నరేంద్రుని ముఖము ముడుచుకొని

పోయెను. నవకుమారుఁడు తీర్పుపెద్దగదా! దేవీపురపు పడవవాండ్రయందభిమానము వహించి బహుమాన మునీకేవచ్చునని వాగ్దానముచేయుట న్యాయమా ? వీరనగరము పడవలు బయలుదేరినవ”నియెడు శబ్దము మిన్నంటి వినఁబడియెను. నరేంద్రుఁడా యుద్రేకముచే కూర్చుండినచోటనుండి లేచి యొడ్డునకుఱికెను.

కోలచిందులును, పడవవాండ్రపాటలను బిగ్గరబిగ్గరగవినవచ్చుచుండెను. వైశాల్యంబుగనున్న యానదిగర్భంబునంబడి యింపుసొంపాఱునాపడవలు పరుగుపరుగున వచ్చుచు దృష్టిపథంబునం బడియెను. పడవలన్నియుగమ్యస్థానమునకు వచ్చుసరికి గెలుపు పూర్వపుపక్షంబున లేనట్లు కనిపెట్టిరి. మొదట మూఁడు దేవీపుర నౌకలునుగొంచెమించుమించుగ నొక్కసారిఒక్కొక్కపడవ యెడముగవచ్చి వ్రాలెను. కాని వీరనగరపు పడవలలో నొకటి అన్నిఁటికంటె ముందుగా బాణవేగంబున వచ్చుచుండెను. తనకభిమానముగనుండు నీపడవరాకఁ గనుటతోడనే నరేంద్రునకు సంతోషముద్రేకమయ్యెను. ఒడలు పరవశమై కేకలువేయసాగెను. ఇంతవఱకును మానముద్రితైకనిపెట్టుకొనియున్న వీరనగర కుటుంబమువా

రి పూర్వ పరివారమంతయు నప్పుడొక్కసారిగ జయ జయధ్వనులుసాగించిరి. ఆశబ్దము నవకుమారునకుఁగూడ పెట్టపుట్టించెను. దేవీపురజనముకూడఁ బ్రత్యుత్తర ముగఁ జప్పట్లుచఱచిరి. ఉభయపక్షంబులకును సంకుల సమరంబు సంప్రాప్తమయ్యెడు నట్లులైనది. అంత వృద్ధుండగు గోకులదాసు లేచి సంజ్ఞచేసెను. సద్దంతయు నణగిపోయెను.

అక్కడ జేరినవారందఱునుగూడ వీరనగరము వారి మొదటిపడవతోఁ దుల్యమైనది పందెపుపడవలో లేనేలేదని కనిపెట్టిరి. నరేంద్రుడందులకుఁ గనిపెట్టియు న్నవాఁడగుటచే నాతని కన్నులనుండి యాసన్నవిజయ శబ్దములు ప్రకటమగుచుండెను.

ఒక్కగడియ క్రిందటివఱకు మిక్కిలి సుముఖమై దరస్మితమనోహరంబై యలరారు నవకుమారుని మొగ మిప్పుడు ముడుచుకొనిపోయెను. కాని గోకులదాసు యథాశాంతముగఁ బలుకఁ జొచ్చెను.

“వీరనగర వంశనాయకుండు తన పితృసంస్థానం బునందలి యతిగామియగుపడవను పేర్కొనుగాక! మ నపందెపు నిబంధనలనుపట్టి యాపడవ ప్రత్యేకముగవీర నగరస్థానములవారలే నడుపవలయును”

ఆపరిదేశమంతయును దుర్లక్షితంబై యెవ్వరినోటను మాట లేకుండనుండెను. ఈ కడపటి వాక్యమున కర్థమెవ్వరికిని బోడకట్టినదికాదు నరేంద్రుడు వికారోద్రేకంబున కంపమానకాయుఁడై “గోకులా! నీప్రతిబంధవాక్యమేమియో నాకర్థముకాలేదు” అనియెను.

గోకులదాసు శాంతముతో “మొదటవీరనగరనాకయందలి పడవవాండ్రందఱును వీరనగరవాసులు కారు. నేను పెద్దవాడను. నా కన్నులకట్లు కనువించినది.” అనెను.

నరేంద్రుఁడది యబద్ధమని కేకలువేసెను. తనచెలికాఁడగు శిరీషుఁడు లేచి గోకులునిపజ్జ నిలువఁబడగానే నరేంద్రుఁడు తన యుద్రేకమును కొంచెమాఁపుకొని “శిరీషా! నీవును పడుచువాడవు. నీకన్నులకెట్లుకనుపించెనో యదార్థము తెలుపుము. మొదటిపడవవాండ్రందఱును నేనును నీవునుకూడ నెఱుఁగుదుము. వారందఱును వీరనగవాసులు. నీవేమనియెదవు?”

శిరీషుఁడు శాంతముతో “వీరనగరనాయకుండు వచించినది యథార్థమె. అందలి పడవవాండ్రందఱును వీరనగరనివాసులనుమాట నిజమె. ఒక్కమాలిమికాని మాటమాత్రము సందేహముగా నున్నది.”

అంత మఱికొంతసేపు శబ్దరాహిత్యముగ నుం
డెను. అచ్చటనున్నవారిని తెలిసికొనిరి. ఆచుక్కాని వాని
తండ్రి రాజమహాలుపడవ నడుపువాఁడు. ఆకాలమునం
దీమాలిమికాఁడక్కడజనన మొందెను. కానియాతఁడు
వీరనగరమునందే పనిచేయుచు నచ్చటనే కాలముపుచ్చు
చుండెను ఆతఁడు నరేంద్రునకు నచ్చినబంటు.

నరేంద్రుఁడు నవకుమారుని పలుకరించి చప్పట్లు
చఱచుచు వయస్సునకును ఉన్నతికిని చూపఁదగినమర్యా
దనెచూపి "మీరుతీర్పుపెద్దలు. ఆతఁడు వీరనగరము
వాఁడు కాఁడేమో చెప్పుఁడు" అనిప్రశ్నించెను.

నరేంద్రుని ఫాలతలమున కోపచిహ్నము లావ
హించెను. పెదవులదరెను. అనంగీకారభావ మశుభలక్ష
ణలక్షితంబై యాతని పూర్వపరివారము నుండి వినవ
య్యెఁ. మరలనల్లరిజరుగునట్లు కన్పట్టెను. అంతశిరీషుఁడు
తనవయస్యునిచెంతకరిగి యాతనిచెవిలో—

"నరేంద్రా! ఇపుడు కలహమును పెంపకుము.
నీస్నేహితులును బరివారమును తక్కువగ నున్నవి. ఎది
రిబలమెచ్చుగ నున్నయది. నామాటయందు గౌరవముం
చి, హేమలత యెడ గౌరవముంచి, నీకోపమునాఁపు

కొనుము. పురుషలక్షణము గనఁబఱుపుము. అదిగో! చూ
డుము! హేమలత నీవైపున కన్నులు సంచరించుచుఁ జూ
చుచున్నదో"

అని చెప్పనంతట నరేంద్రుఁడు కోపమును మర
లించుకొని యొక్క నిముసము మౌనము వహించియూ
రకుండెను. అంతనాతనికొక యూహజనించెను అంత
వీరనగరనాశాలోని చుఱ్ఱ్కాని కురికిచేతఁబట్టెను. "నేను
వీరనగరనివాసుఁడనే యనుకొని మెదను ఏమని యెదరు
ఈపడవచుఱ్ఱ్కాని నేనెస్వయముగా కాసెదను. వీరనగ
ర దేవీపుర తారతమ్యముల దేవీపుర ప్రభువు విమర్శిం
చుగాక !

అందఱును వ్యాపారమిట్టివెకరి నడుచుటజూచి
యద్భుతాక్రాంతమానసులైరి. దేవీపురనివాసు లందఱు
ను వీరనగరసంస్థానాధిపతి స్వయముగఁ గర్ణధారకుఁ
డగుటకు సమ్మతింపక తమయనంగీకారభావమును వెల్ల
డించిరి. నవకుమారుఁడును వలదని శాసింపఁజూచెను.
ఇంతలో దూరదృష్టిగలనోకులుఁ డడ్డమువచ్చి "మనపం
దెపు నిబంధనలనుబట్టి యిట్టి జమీందారుఁడు స్వయ
ముగ నావలిమికాఁడు కారాదు. అయినను ప్రభువారు

వీరనగర కుమారప్రభుని కోర్కెను చెల్లింప నను గ్రహింతురుగాక దేవీపురకర్ణధారుఁడనాగరికుఁడు. ఆతనితోడ రాజు స్వయముగఁ బందెములకు డీకొనుట సమంజసము కాదు. కావున ప్రభువువారుకూడ దేవీపురపు పడవలో నాసీనులయ్యెదరుగాక దేవీనగరరాజ్ఞియు నామెకుమారీతిలకంబును విమర్శకులయ్యెదరు".

ఈక్రొత్తయేర్పాటు వినఁబడినతోడనే యొక్కింత విరతికలిగెను. తనమంత్రి తనతోడ యోచింపకుండ చేసి యీస్వచ్ఛందయోచన నవకుమారునకుఁ గూడ నసమ్మతంబుగనె యుండెను. కాని గోకులదాసు "దేవా! నామాటనమ్ముఁడు. నన్ను మన్నింపుఁడు. దేవీనగరవిజయమాసన్నమై యున్నది." అని రహస్యముగఁ బ్రబోధించెను.

వీరనగరజనులలో వివేకవంతులందఱును తలలాడించిరి. కాని వారిమాట లక్ష్యముసేయక నరేంద్రుఁడు సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను. వారియపవారణమించుకంతయును బలికివచ్చినదికాదు. తానుపడవనడుపుట; హేమలత తీర్పరియగుట; ఇంతకంటెను గావలసినదేమి? ఇదియే యాతనిజన్మమున కొక్కశివరాత్రి. ఒక్కని

మిషమునకుమున్ను మనస్సును గ్రమ్మియున్నయాగ్రహ మంతయు నదృశ్యమయ్యెను. మొగమున సంతోషమా వేశించెను గోకులదాసుని కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ ప్రశం సించి నమస్కరించెను. సాదరపూర్వకంబుగనవకువారు ని గొనివచ్చి దేవీస్వరనౌకలోఁ గూర్చుండఁజేసెను అంత తీవ్రముగ రాణివాసనివాసంబువంక తనవీక్షణంబుల బఱ పెను. ఆతనిమానసముపరిమితానందమున మునిఁగితేలెను.

శిరీషుఁడాతనిఁ జేరఁజీరి "తొందరపడకుము." సలిలము గాధము. నీటివడి విశేషముగ నున్నది. ఈరెండు వంశములవారి జీవ నాధారములు పడవలమీఁద నున్న యవి. నరేంద్రా! భద్రము, బహుభద్రము సుమా!,, యని ప్రబోధించెను. ఈబోధ యించుకంతయును నరేం ద్రునిమనస్సున కెక్కదయ్యెను. ఆతని హృదయమును తన్నిరీక్షణములును అన్యత్రపని చేయుచుండెను.

ఇతరదేశములందువలెఁగాక మనదేశమున సూ ర్యాస్తమయమైన కొలఁదిసేపటిలోపలనే రాత్రియగు ను. సంధ్యావకాశము విశేషముగ నుండదు. పడవలు రెండును నీటికెదురుగ తల్లిమేరకు లాగుకొనిపోయెదుస రికి స్వచ్ఛముగ శరచ్చంద్రికలు గంగాసలిలముల సటస

ముసేయుచుండెను. ఆరెండు పడవల జండాలును వాని కలంకరించియున్న పూలమాలికలును, ఆపండు వెన్నెలలో తళతళ మెఱయుచుండెను. ప్రాచీనవంశ ప్రతిష్ఠగల రెండు రాజకుటుంబములకును, నేఁడు పందెము పడినది. జనులందఱు నాత్రుతతోఁ బర్యవసానమును జూడవలెనని చెవులు నిక్కబెట్టుకొని, కొంగలవలె మెడలు వంచుకొని, చూచుచుండిరి.

పడవలు రెండును బయలుదేఱుట సూచించుచు గుండుదెబ్బ వినఁబడెను. ఆవెంటనే ప్రయాణవిరహితముగ బయలువెడలుచున్న తెడ్ల చప్పుడును, తెడ్లవాండ్రు బిగ్గరగఁ బాడుపాటలును గాలివింకమున వచ్చిచెవులంబడుచుండెను. పడవలు రెండును కన్నులకగపడు సరికి రెండును నొకదానికొకటి తీసిపోవకుండ సరాసరిగ వచ్చుచున్నవి. పడవవాండ్రు, తమ ప్రభువులందుండి స్వామిభక్తియుతులై, తమశక్తిసామర్థ్యములఁ బరీక్షించుటచే నత్యుత్సాహముజెంది, మనస్ఫూర్తిగ సత్తువకొలఁది కోలలు లాగుచుండిరి. పడవపై నడయాడుజండాలు విద్యుద్వేగమున నీటిపై పోవుచున్నట్లు కన్పట్టుచుండెను. జనులందఱు నైకకంఠ్యముగ "దగ్గఱకువచ్చినది. ఇంక నెంతో దూరములేదు." అని చాటుచుండిరి.

ఏటికిఁ బశ్చిమముగా నొకచిన్నమలపున్నది. వీర నగరపుపడవ పశ్చిమదిక్కుగా నడచుచున్నది. అందువల్ల దానికి నడకవీలు హెచ్చుగా నుండెను. పైగా వీరనగర పు పడవవాండ్రెక్కువ బలమైనవాండ్రు. ఆకారణమున నాపడవ శీఘ్రముగ ముందుకుఁద్రోసికొనివచ్చెను. నరేం ద్రుఁడు సంతోషము పట్టఁజాలకుండెను. అతనిపడవ ముం దుఁబోవుచున్నది.

నవకుమారుని మొగమునఁ గోపమంకురించినది. ఆచిహ్నములను పడవవాండ్రు కనిపెట్టిరి. లోపల సణు గుకొనుచుండెను. అది వారికి వినిపించెను. ఇది తెలిసి కొని వారు పట్టుపట్టి బలముగ తెడ్లను లాగిరి. వీరనగర నౌకను సమీపించిరి.

నరేంద్రుని జనముకూడ నవకుమారుని కోపవచ నముల నాలకించిరి. వారితెడ్లువ్రేత మందగించెను. "నవ కుమారుఁడు స్వయముగ దేవీపురపు పడవమీఁదనుండఁ గా వీరనగరమువాండ్రు వేగించి యాతనికి గెలుపులేకుం డఁ జేయఁగలరా" యని గట్టుమీఁదనున్నవాండ్రందఱు రహస్యముగ ననుకొన మొదలుపెట్టిరి. ప్రప్రథమము న దూరదృష్టిగల గోకులదా సాలోచించినదియు నది

యే. అది మనస్సున నుంచుకొనియే నవకుమారుని పడవ యెక్కించెను.

నరేంద్రుఁడు రెండవ పడవ తననుమించిపోవు చుండుట కనిపెట్టెను. ఆతనికికోపము ద్రేకించి వచ్చుచుండెను. పడవవాండ్రపై కేకలువేయుచుండెను. ఇంకను తనపడవయొక్క పడవగూరమున ముందుగనే పోవుచుండెను. ఇక్కడ నేటికిఁ దూర్పుగా మలపున్నది. అందువలన దేవీపురపు పడవకు వీలుదొరకినది శీఘ్రముగ నది సమీపముగ వచ్చెను. నరేంద్రుఁడు దేవీపురపుపడవకుఁ జిక్కిన యావీలును తగ్గింప నెంచెను. తనపడవను దేవీపురపుపడవకు దగ్గఱగానడపెను.

"భద్రము. భద్రము!" అని యొక్కమ్మడి కేకలనేకముగ వినఁబడియెను. ఏమియును లాభములేకపోయెను. అప్పటికప్పుడే కార్యము మిగిలిపోయెను. రెండు పడవలును పిరంగిగుండ్లవలె దాకొనియెను. రెండును నీళ్లలో మునిఁగిపోయెను. ఈపనియంతయును గమ్యస్థాన స్తంభమున కతిసామీప్యముననే జరిగినది. అక్కడఁ జేరిన వారందఱెంతయో గల్లంతుచేసిరి. ఆఁడువాండ్ర డేరాలోనుండి యేడ్పులు వినిపించెను. వందలకొలఁది జనులే

టియొద్దున కుఱికిరి. అంతయును గల్లోలమై చీకాకుపడి యెను.

పడవవాండ్రందఱును సుకరముగ నీదుకొని వచ్చిని రి. నరేంద్రుఁడుగూడ మంచియీఁతకాఁడు అతఁడును గట్టుచేరెను. చేరీచేరునంతలో, నవకుమారుని పరివార మంతయును వచ్చిచుట్టవేసెను. నరేంద్రునిపరివారము తక్కువగనున్నది వారును వీరును దలపడిరి. నరేంద్రుని జనము చేతనున్న యాయుధముల నూడఁదీసికొనిరి. అఁత డు తడిసి ముద్దయై వడఁకుచు దిగులుచెంది ఖైదీవలెఁ గూర్చుండియుండెను.

అతనిబుద్ధియుఁ గుశాగ్రమైనదియే. ఇది యంత యును దనకొంటెతనమువలన వచ్చినదియేగదా యని సూక్ష్మముగ గ్రహించెను. పిచ్చితొందర. అతొందర వలననే దేవీపురనాయకుఁడు మరణించెను. విశ్వాసపా త్రులగు నాతనిసంగడికాండ్రును పరివారజనమును నాశ నమైరి. తనతాతగారిసంస్థానమును బోఁగొట్టుకొనియెను. నేరస్థునకిఁక రాజ్యముండునా? అతని దృష్టి రాణివాసజ నముండుడేరావైపున కరిగినది. ఆతనికంటినుండి వేఁడిక న్నీరు దిగజారెను. అతనికిని జిన్నప్పటినుండి ప్రాణత

ల్యముగాఁ జూచుకొనుచున్న యాతనిబహిఃప్రాణమున కును నేఁటితోడ వియోగ మవిలంఘ్యమైనది. శత్రువు లెవ్వరును బొందింపఁజాలని పెద్దబాధ యొకటిమనస్సును కోసిబెట్టుచుండెను. ఏమియును మాటలాడక లోలోనదిగమ్రింగి యారాకుమారుఁడు కూర్చుండి యుండెను. అంతఃపరితాపమువలన బాష్పకణములు ముఖమునుండి దిగజారి కాలువలు గట్టుచుండెను. ఇదివఱ కెన్నఁడు నట్టిదాతనికడ కనివిని యెఱుంగరు. కాని యొక్క నిమిషమున నాతని మనోభయములన్నియు నదృశ్యములయ్యెను. అట్టిసర్వకల్లోలసమయంబున శిరీషుఁడొక్కఁడు ప్రశాంతుఁడై నిబ్బరముగ నుండెను. అతఁడు నవకుమారుని పడవ యెప్పటకుఁగానో గుఱితప్పక కనిపెట్టెను. ఆముదుసలి యసహాయుఁడై జలముఁ గొట్టుకొనుచుండుట చూచెను. వీరనగరమున నతనితో సముగ నీదువారు లేరు. ఏటిలో గుబాలున దుమికెను. నాలుగుబారలలోఁ బలమగు ప్రవాహము నుత్తరించి మునుఁగుచు మునుఁగుచున్న మనుష్యుని వచ్చి పట్టుకొనియెను. ఇంకొక్కనిమిష మెడమైన నన్నియు నైపోయెడివే. ఒక్క చేతితో నడుముపట్టా పట్టికొనియెను.

రెండవచేతితో గట్టున కీడ్చుకొని వచ్చుచుండెను. తన చేతనున్న యమూల్యచైతన్యము నెట్టకేలకు గట్టునకుఁ జేర్చెను.

నవకుమారుఁడు డేరాలోనికిఁ జేరినతోడనే మన్నన దిగులొంది కూర్చుండియున్న నరేంద్రుని గాంచెను. సిపాయీ లాగ్రహోదగ్రులై యాతని చుట్టుముట్టియుండిరి. ఏనిమిషమున కానిమిష మేదో దారుణము జరిగించునటుల భయపెట్టుచుండిరి

నవకుమారుఁడు గద్గదారావముతో "వెనుకకుఁ బొండు" అని కేకవేయునప్పటికి సిపాయిలందఱు నెక్కడివారక్కడకు డేరాలోనుండి యొత్తిగిలిపోయిరి. నవకుమారుఁడు కోపఘూర్ణితకంఠస్వరంబునను సదీసలిల విస్మృతదేహపాటవంబునను, "నరేంద్రా! నిన్ను చిన్ననాటనుండియుఁ బెంచి పెద్దనుచేసితిని నీతండ్రితాతలసంస్థానమును మరల నీకొప్పగింపఁ దలఁచితిని. నీకు సంరక్షకుండును, బ్రాణమిత్రుండును, శ్రేయోదాయకుండు నగు వానిప్రాణములను దీయ సమకట్టితివి;" అనియెను.

ఆవయస్కుఁ డత్యంతపశ్చాత్తాపంబుతో "నవకుమారా! అపరాధంబులనెల్ల మేటియగు మహాపరా

ధంబుఁ గావించితిని. ఇంక నా జీవనంబు నిలుప నర్హంబు కాదు. నిలుచున్న పాళెముగ నన్ను వధింపుడు. అని యుత్తరమిచ్చెను.

జేరాలోనున్న వాండ్రందఱు నిశ్శబ్దముగ వినుచుండిరి. ఎవ్వరు నేమియు ననఁజాలరైరి. శిరీషుఁ డొక్కఁడు మాత్ర మిట్లు పలుక సాహసించెను.

"అయ్యా! సెలవయ్యేనేని యొక్క మనవియున్నది. అనుగ్రహింపవలయును. నరేంద్రుని నాకన్నమిన్నగ నన్యులెఱుంగరు. ఆతఁడు దుడుకువాఁడు. ముందువెనుక లాలోచించువాఁడు కాఁడు. ఉద్రేకంబున నున్నయప్పుడున్మాదవశుండై యుండు. అంతియకాని వయోవృద్ధుఁడగు నీపూజ్యున కీషత్తయిన నపకారము తలపెట్టియుండుననఁ జెల్లదు. అవశాత్సంభవంబగు నీయాపద యాతని తొందరపా..వలనఁ గలిగినదగును అందుల కాతఁ డాగ్రహపాత్రుండు గాక తప్పదు. అంతియొకాని యాతండు మఱియే నేరమును దలంచినవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడు నిరపరాధి."

అంత నందఱు నిశ్శబ్దముగనుండిరి. నవకుమారుఁ డెట్టకేలకుఁ బట్టుపట్టి రెండుమూఁడు వాక్యములనాడెను.

"బంగాళా రాష్ట్రాధినాథుఁడీ నరేంద్రుని ప్రవర్తనమును విమర్శింపఁ గలఁడు. కొలఁదిరోజులలోపలనే యాతనిచి దుడుకుతనమేమో హంతకారిత్వమో తేటపడఁగలదు అంతపర్యంత మీతని సురక్షితముఁగనుంచుట కర్తవ్యము. ఈతఁడంతవఱకు రక్షకాధీనుండై యుండు" అని మృకులస్వనంబున "శిరీషా! రమ్ము, రమ్ము. ఈవృద్ధుఁడుతడిగుడ్డలతో విశేషకాలము నానలేఁడు. ఈతనిని తగుజాగ్రత్త బుచ్చుకొనుము. నీపరిచర్య యీతని కాంక్షింపుక కావలసియుండు అందునకుఁ దగిన ప్రత్యుపకారమునాతఁడు చేయలేకపోఁడు. నరేంద్రుఁడీదినమున నాప్రాణములను దీయఁదలచినాఁడు. నీవు దానిని కాపాడినాఁడవు." అని నవకుమారుఁడు పలికెను.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

—:o:—

సాంకేతికము.

మాపమురోజులు గడచినవి. నరేంద్రుఁడింకను రక్షకభటాధీనమునందే యుంచినాఁడు విజస్థనలంబొక్క టికట్టుదిట్టముగ నుండునట్టిది యాతనికొసంగఁబడి యెను.

ఆతనిదగ్గఱకుఁ దగినసదుపాయము లన్నియు జరగుచునే యున్నవి. కాని యిచ్ఛానుసారముగఁ బ్రవర్తింప వలను పడదు. ఆతనితోడ నెవ్వరును మాటలాడకుండఁ గట్టు దిట్ట మయ్యెను. ఆయుధపాణులగు రక్షకభటులు బలముగ నాతనిపై కాపువేసిరి. దీనికంతకును గారణముపౌర నగరజనము తిరుగఁబడి వారికుమార నాయకుని విడిపించుకొని పోవుదురేమో యనుభయము దానికై కొన్ని ప్రియత్నములు జరిగినవి. ఈకారాగృహంబు చుట్టును అల్లరులుకూడ కొన్నిజరిగినవి. అన్నియు వ్యర్థము లయ్యెను. ఆకుమారనాయకునకు పనిపాటలు లేక వాట పలుకు నాడువారు లేక హృదయము కృశించిపోవుచుండెను. దేహమంతయును పాలిపోయిశుష్కించెను. మొగ మంతయును నాలోచనాధీన మైనట్లుకన్పట్టెను. దానిచు ట్టుపట్టులనున్న శృంగారవనము లన్నియును గంటఁబడు నప్పటికి పూర్వముచ్చటఁ దానుగడపిన సుఖజీవనంబుతలం పునఁ బారి కిటికీలవెంట నడేపనిగ నావైపులకు జూచు చుండెను. ఆమందిరారామము వంకఁ జూడగఁ జూడగఁ గన్నులు చీకట్లుగ్రమ్ముచుండును. ఆయింటఁ గిటికీ వెనుక గుడ్డిదీప మొకటి యుండెడిది. ఆదీపముపోకుండఁ గాపా

దుకొనుచు రాత్రిచాల! పొద్దుపోయెడువఱకును మేలుకొనియుండెడివాడు. ఆదీప మారిపోయెడిది. అంధకారము స్వభావసిద్ధ మగు నిశాంధకారముకన్న దళము గనుండెను.

ఎట్టకేలకు మానసింహరాజా రాజామహలునకు వచ్చినట్లును, ఆతఁడు కొలఁదిరోజులలో వీరనగరము సందర్శింప నెంచినట్లును వర్తమానము వచ్చినది. ఆచిన్న పట్టణమునం దాతనికిఁ దగినమర్యాదలు జరుగుటకై గొప్పగొప్ప సన్నాహములు జరిగెను వీథులన్నియు శుభ్రపఱపించి నీళ్ళుచల్లించి ధనురాకారముగఁ దడక లలంకరించి మార్గములపొడుగునను కదళీస్తంభములు బారులు తీర్చి కట్టిరి. చెట్లకింద జలకలశములపైఁ బత్రముల నాచ్ఛాదించి యుంచిరి. ఇదియాదేశమునం దాచారము. బంగాళాదేశపాలకుని జూచువేడుకను పల్లెలనుండి జనులు వేనవేలు వచ్చివిడిచిరి. మానసింహుఁడు ఏనుగుమీఁద నంబారికట్టించి యందుఁ దానధిరోహించె. రాజపుత్రభటులును మొగలాయిబలమును వెంటవచ్చుచుండెను. నగరప్రవేశము సేయుటతోడనే సంగీతపాటలునుత్సవములునునతివైభవముతోడ జరపిరి. వీథులవెంటఁ బిల్లలు

రాజునకు స్వాగత మొసంగుచు పాటలుపాడిరి. ఐదువలు మేడలపైనుండిలాజలును అక్షతలును జల్లుచుండిరి. ఆతఁడునూఱుయుద్ధముల గెలిచినవాఁడు అగ్బరుచక్రవర్తికడ నత్యంతసమర్థుండగు పరిపాలకుఁడు. ఆతఁడు పురప్రవేశముసేయునప్పటి వైభవములకుఁ గొదువయేమియుండును? ఫిరంగులఁ బేల్చిరి. కృతజ్ఞులగు జనులందఱును బరాబరులు తెల్పిరి. అతనిచుట్టివచ్చు యోధులు మహావీరులు చూడసొంపైనవాండ్రు వదన సౌందర్యంబును నయనసౌభాగ్యంబును గలిగి శోభిల్లు చెలువలెందఱో కుతూహలులై గవాక్షముల చెంత నిలువఁబడితొంగి తొంగి చూచుచుండిరి.

కొన్ని దినములవఱకును బనియేమియును జరుగలేదు. కాలమంతయు నుత్సవములక్రిందనే సరిపోవుచుండెను. రసపుత్రజనము నందలి యుద్యోగస్థులందఱును బజారులవెంటను వీధులవెంటను నూరేగుచుండిరి. మొగలాయీ యోధులు గడ్డములను బెంచుకొని పట్టువస్త్రములు ధరించి షోకుగా సంచరించుచుండిరి. దూరదేశముల విడిచివచ్చిన తమ ప్రియాంగనల కనుపమానమైన దస్కాలమజిలీనులు వెలసేయుచుండిరి.

ఉండియుండి యొకనాటి యుదయమున చక్రవర్తిగారి హుకుము ప్రకటనచేయించిరి. శీతకాలము. ఆకాశము మేఘరాహిత్యమై నీలవర్ణమున నొప్పుచుండెను. వాయుప్రచారము మందగించి యున్నది. భాస్కరుఁడు తనబంగారు కిరణముల నాపట్టణమున వాడవాడల వెంటఁ బ్రసరింపఁ జేయుచుండెను. రాజమందిరము నెదుట మోటజనులు వేనవేలు కలసియుండిరి. ఆమందిరమున డాబాపై మానసింహరాజు సింహాసనాసీనుండయ్యెను. సామ్రాజ్యమునందలి పెద్దపెద్ద యుద్యోగస్థులందఱును నాతని చుట్టునుండి బరాబరులు సేయుచుండిరి. అతివినయముతో నవకుమారుఁడును గోకులదాసును వారివెనుక నొదిగియుండిరి.

సైన్యములన్నియును సత్వరముగ వెడలిపోయెను. మానసింహుఁడు హిందూదేశమున దిగ్విజయము చేసినపు డాతని వశముననుండు రాజపుత్రులును, మొగలాయీలును, మిక్కిలి దర్పముగఁ బనిచేసి వారి సేనానికిఁ బేరుతెచ్చిరి. కొంతవఱకు మల్లక్రీడలు జరిగెను. కొండొకసేపు పన్నిదములు చఱచిన కుస్తీలు నడిచెను. జనసమూహంబున కత్యానందముగ నుండెను. మాన

సింహుఁడు "సిపాయీలు తమతమ విడిదలకుఁ బోవచ్చును. ఈ యుదయమునం దింకను జరుగవలసినది చాలనున్నది." అనియెను.

నవకుమారుడు "పరాక్రమఘాతేయా! దేవరవారియాజ్ఞ శిరసావహించుచున్నారము. ఈవంగదేశీయుండొసంగిన యీయల్పసన్మానంబుల హృదయపూర్వకంబుగ నాదరించి దేవరవారు స్వయముగ నిచ్చటకు దయచేసి యీనగరంబును పావనంబు జేసితిరి. అదియె, భాగ్యంబు. ఈసార్వభౌమికనియంతల నిట్టివినోదముల నింకను గొంతదనుక కాలక్షేపము సేయింపఁ గుతూహలంబుగ నుండియున్నది. మాదేశ కవిత్వమునకు సంగీతమునకుఁ బేరుచెందినది. దేవరవారి కభిమతమయ్యెనేని నాటకుఁడొకఁడు పద్యములఁ జదువ సంసిద్ధుడై యున్నవాఁడు." అనియెను.

"నవకుమారా! నీమాటయేదియుఁ ద్రోసివేయఁజాలము. నీవీమహాచక్రవర్తియెడ నతిభక్తితాత్పర్యములుగల ప్రజాశిఖామణివి. తోడరుమల్లురాజా నీపైనుంచిపోయిన భారమును గడువిశ్వాసపూర్వకంబుగ నెఱవేర్చితివి. మేము సలలితంబగు మీభాషామాధ్దనం బింతయును

నెఱుంగము. అయినను సుగమంబుగనుండు మీపాటలు ను వినసొంపుగనుండు మీపద్యములును మాకించుక బోధయగునని తలంచెదము. పద్యములు చదువుమను ము. వీందము"

నవకుమారుఁడు "ఆతఁడు కవియనిచెప్పుకొనఁద గినవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడు తనస్వస్థానమగు బర్ద్వాను దే శమును విడిచి బంకురాదేశపు టరణ్యములఁ బ్రవాసగ తుండై యున్నవాఁడు. కాని యాతని హృదయమునం దె ట్లో చండికాదేవి ప్రవేశించినది. అనుగ్రహకల్పవల్లియ గు నాతల్లినిగూర్చి యాతఁడు గానము సేయును" అనియెను.

కవి చండికాదేవినిగూర్చి, స్థలసంచారులును, జ లసంచారులునగు మనుష్యులందరిమీఁద నామెచూపున నుగ్రహములను వర్ణించిపాడెను. వంగదేశమునుండి పరి మళద్రవ్యములను తదితరములగు సరకులను గైకొని స ముద్రప్రయాణము సేయుచున్న వర్తకుఁడొకఁడు సము ద్రమధ్యమున నోడపగిలిసింహళద్వీపమునం దెట్లు సిబ్బముం డై యుండెనో, యాతనికొమరుండు చిఱుతప్రాయము వాఁడు పెద్దయై తనతల్లివలన తనతండ్రినిగూర్చి యెట్లా

లకించెనో, ఆతని యౌవనహృదయము వాత్సల్యసంపూర్ణంబై యెట్టు లాతనివిడిపింప సముద్రయానము చేసిపోయెనో, సాహసికుండగు నాకుమారుని చండికాదేవి యెట్టు ప్రసాదించెనో, తండ్రియుఁ గొమరుండును సింహళద్వీపమునం దెట్లు సమావేశంబు నొందిరో, వారు మరల సుఖంబుగ నిజగృహంబున కెట్టువచ్చిరో అవి యన్నియు సరళముగ వినిపించెను. పాట సుగమముగ నున్నది. అందుఁగల యభిప్రాయమునకు మానసింహుఁడెంతయును సంతసించి పాటకుని జక్కఁగ బహూకరించెను. పెద్దపెద్ద యుద్యోగములుగల సార్వభౌమికనియంత లందఱును నిరుపేదయగు నాకవివరునియెడ దయాళులై యనుగ్రహపూర్వకంబుగ మందహాసంబుల నాతని నానందవివశుం జేసిరి. ఆయాస్థానంబునందలి పరమపురుషుల పావనామంబుల మఱచితిమి; ముకుందరాముని పేరును ఆతని కవితయును నేఁటికిని దేశీయవాఙ్మయంబున నతిగౌరవంబుగఁ బూజింపఁబడుచున్నయది.

జనులందఱును వెడలిపోయిరి. బంగాళారాష్ట్రప్రభుని సమ్ముఖంబునకు నరేంద్రుఁడు కొనిరాఁబడియెను. అందఱును మౌనముద్రులై చూచుచుండిరి. సౌంద

ర్యవంతుఁడగు నారాకుమారుని జూచుచు నాతనిపై జాలిగొలుపునిరీక్షణంబుల బఱపెను. మందభాగ్యుండును దుర్వినీతుండును నగునాసత్కులప్రసూనుని సౌందర్యశోభితుని, యౌవనవిదగుని సమీపంబునకు రావించి, పూర్ణనామధేయంబున నాతని సంబోధించి యిట్లని ముచ్చటించెను.

"నరేంద్రనాథరాయలా! అత్యంతసన్మానంబున నీపితామహుఁడు మొదలగు వారాదరింపఁబడిరి. అట్టి వారు నిన్నీరీతిని గాంచుట విచారకరముగనున్నయది. నీవంశఖడ్గమును తోడఁబుట్టువు నీతోఁబెట్టియుండుంచి నాఁడు. నీవు దుడుకువాఁడవై పోయితివి. కానిమార్గము నఁజరియించుచుంటివి. నీసంరక్షకుని ప్రాణసంకటమునకు లోను జేసితివి. దేశమున శాంతమును నిర్మలవర్తనమును నెలకొల్ప నేర్పడినవారిపై నీయనుచరులు తిరుగఁబడిరి. ఉభయబలంబులు పోరాడి రక్తమునుకంటఁ జూచికొనిరి. నీపితామహునినామమింకను మఱతమన్నను మఱపు రాకున్నది. ఆకారణమున నిన్ను మన్నింపవలసె. నీరక్షకుండు నవకుమారుండు. ఈయభియోగంబున నీవాతనికి ఉద్దేశపూర్వకంబుగఁ బ్రాణాపాయంబు చేయనెంచి

నట్టు చెప్పుటలేదు. కరుణాళుండగు నీకుమార శిరీషుం డాతని ప్రాణములం గాపాడినాఁడు. అతఁడును బ్రమాణస్ఫూర్తిగఁ దనయోగ్యవర్తనము నిదానముగఁ జేసి నీసంరక్షకుని ప్రాణముల నీవుద్దేశపూర్వకముగఁ దీయునమకట్టినట్టి స్వభావము కలవాఁడవుకావని యుద్ఘోషించినాఁడు. ఆతనిమాటలు నాకెంతయు మన్ననకుఁ బాత్రములు. నీపడవ నాతనిపడవపైఁ బెట్టి కొట్టుట యనుకృత్రకార్యంబని విశ్వసించితిని. పదియేండ్లపిల్లవాఁడైననిట్టి కార్యములం జేయునా? అయ్యది యొక్కువపాక్షికమునను, ఉద్రేకవశమునను యైయుండు. నరేంద్రా! నీపైనున్న యీ గొప్పనేరమునుండి నిన్ను విముక్తుం జేసితిమి. నీవు నేరస్థుఁడవుకావు. యథేచ్ఛముగాజనుము."

నిబద్ధుండైయున్న నృపకుమారుండు పశ్చాత్తప్తుండయ్యెను. మొగమునఁ గత్తివాటు వేసిన రక్తములేకుండఁ బోయెను. మొగము వెలవెలఁబోందెను. తనశత్రువులదుస్తంత్రంబులవలనతనకెంతయో చేటువాటిల్లునని యెంచియుండెను. బంగాళాధినాథుని యనుగ్రహవాక్యంబులు విస్మయప్రమోదకరంబులై యాతనికి హృదయంగమంబు లయ్యెను. పెదవులు తడఁబడియెను.

నోట మాటరాదయ్యెను. కన్నులనుండి పృథులబాష్ప బిందుద్వయంబు రాలెను. అవియె యాతని కృతజ్ఞతను సూచించుచు నాతని పక్షమున నిలిచి పనిచేసెను.

“ నీసంస్థాన వ్యాపారముల నెక్కువశ్రద్ధగ గమనించి పనిచేయవలసి యుండెను. అవియన్నియును చెల్లాచెదరై యున్నవి. సార్వభౌమునకు సంవత్సరముక్రిందట కట్టవలసిన కప్పమింకను జెల్లుబడి కాలేదు. నీకింకను వయస్సురాలేదు. నవకుమారుఁడు స్వస్థానమునకుఁబోయి పనిచేసికొనవలసి వచ్చెను. ఆకారణమున తోడరుమల్లుఁడు మున్ను చేసిన యేర్పాటుల నించుక సార్వభౌముండు మార్పుచేయవలసి వచ్చెను. నవకుమారుండు తన పూర్వసంస్థానంబగు దేవీపురంబునకుఁ బోయి ప్రవేసించును. సార్వభౌమిక ప్రతినిధి నొకని నేఁడీసంస్థానకార్యములఁ జక్కఁబెట్ట నియోగించితిని. నీకు వయసు వచ్చునంతకు నాతఁ డీరాజ్యవిషయముల జూచుచుండును. నీబాకీసాకీలన్నియు నాతఁడే తీర్చివేయును. ఇదియే పాదుషా యనుగ్రహంబు.”

ఇదియు నరేంద్రునకు సంతుష్టిగనే యుండెను. నవకుమారుని బారినుండి యాతని సంస్థానము బయటఁబ

 మును. అతనికి వయసు వచ్చువఱకును దన పితామహు నకు మాఱుగ సార్వభౌమిక నియంతయొకఁడు రాజకా ర్యములు చక్కఁబెట్టుచుండును. ఈలోపుగ నాతఁడు త నజీవన వ్యాపారములం దాను జక్క బెట్టుకొనుచు స్వే చ్ఛగ నుండవచ్చును.

ఇట్లనుకొనుచుండఁగా రాజు ,,నీమాటయన్నవో నీవొక కొంతకాలమువఱకును పీరనగరంబునందుండు ట నుచితంబు. నీయనుచరులును లేనిపోని పిచ్చితలంపు లె న్నిరో నీతలకెక్కించినారు. నీవును వారును గలసి మెలసి యుండినచో రాజని యంతకు సంస్థాన పరిపాల నము మిక్కిలిదుర్ఘటమైపోవును. నిన్నిచ్చటనుండుమని చె ప్ప మనసురాక యున్నది. కాని రాజమహాలునకు వ చ్చెదవేని నాయొద్ద రసపుత్రనియంతలు చాలమంది యున్నవారు. వారందఱును శూరశిఖామణులగు నీపి తామహు నెఱింగినవారు. ఆతని వంశాంకురమగుని న్ను తదుచిత విధానంబున నాయుధకార్యంబుల నభ్య స్తునిఁగావించి నిన్ను మనఃపూర్వకంబుగ నాదరించు వారు. అట్లుజరిగెనేని నీవు సంస్థానమునకు మరలవచ్చు నప్పటికి మహాసార్వభౌమునకుఁ దగిన బంటవయ్యెదవు.

ధైర్యగాంభీర్యంబుల నీకింకొకరు సాటిలేకుండఁబోయెద రు. సార్వభౌమునకు నీయట్టి సంస్థానాధిపతులు చక్కఁ బడుట సర్వసమ్మతము. అతని సామ్రాజ్యనిర్మాణ మం తయు ప్రబల స్వామిభక్తినాసించి యుండును.

నరేంద్రుని ముఖమింకను రక్తవిహీనముగనే యుండెను. కాని రాజానుగ్రహవాత్సల్యంబుల కుత్సా హంబును గృతజ్ఞతయును మనంబున నుదయించుటచే నయ్యది మొగమునఁ బ్రతిబింబితం బగుచుండెను కన్ను ల నశ్రుగణంబులు రాలుచుండెను.

బంధవిముక్తుండగు నా నరేంద్రుండు "అవక్రి పరాక్రమధౌరేయా! నీకరుణ యపారమై నన్ను ముంచి వేయుచున్నది. నేను దుడుకుపని యొనరించినవాఁడను విధేయుండనైతిని. ఎట్టిశిక్షలకైనఁ బాత్రుఁడను. నన్ను క్షమించితిరి. కృపజేసితిరి. ఉపరి బహూకరించితిరి. ఓ కరుణార్ద్రహృదయా! నేఁడు మొదలు మీయనుగ్రహం బునకుఁ బాత్రుఁడనయ్యెద. నావంశగౌరవంబున కుచి తంబగునటుల ప్రవర్తించెద. నేనెచ్చటనుండి పరిచర్య చేయవలసివచ్చిన నచ్చటనే మహాచక్రవర్తికి భక్తిపూ ర్వకభృత్యుఁడనై మెలంగెద. అనుగ్రహింపుఁడు."

అనుమాటలకు మానసింహునికన్నులనుండియా నందాశ్రువులు రాలెను. అగ్బరుసార్వభౌముని సామ్రాజ్యాభివృద్ధి నొందింపవలెనని పూర్వప్రభువంశముల వారినిష్కల్మష రాజభక్తిని గాంక్షించుట యత్యావసరమై యున్నది. అందుచే నీవాక్యములెంతయు నాతనికి సంతోషదాయకము లయ్యెను.

ఆరేయి వీరనగరమున దీపావళియుత్సవము జరిగెను. ఢంకానగారాలును శంఖవాద్యంబులును వినంబడియెను. రాజభక్తి హిందువుల వర్తనంబునకెల్ల తలమానికంబుగాదా! హిందూమతసిద్ధాంతములయందిది మిళితమై యుండెను. మానసింహుఁడు వీరనగరనాయకుని యెడఁ జూపినయనుగ్రహమునకుఁ దత్పురప్రజ లెంతయును నపరిమితానందమగ్నులైరి. అన్నివీథులును అన్నిభవనములును, దీపారాధనలతో నిండిపోయెను. కూటికి టికాణాలేని విధవరాండ్రలోఁగూడఁ, దమగడపమీఁదఁ జిన్నప్రమిదలో నింతచమురు పోసి, వీధివంక దీపము వెలిగించకుండఁ బోయినవారు లేరు. సంగీతపాఠకులు పెద్దపెద్ద మేడలపైఁ గూర్చుండియుచ్చైస్స్వనంబున గానరసప్రవాహంబుల వెల్లిగొలుపుచుండిరి. పెద్దబజారులను,

సందుగొందులను నల్లాడు నాఁడువాండ్రుగూడ, అక్బరు పాదుషాను గూర్చియును, బంగాళాదేశ ప్రభునిగూర్చియుఁ బ్రశంసింపని వారులేరు. రాత్రిరెండు యామములు తిరుగువఱకును పట్టణమేమూలఁ జూచినను నీకోలాహలంబులతోఁ గలకలమనుచుండి సద్దణఁగకుండనుండెను

మఱునాఁడుఁ బ్రభాతసమయంబున హేమలత తనమందిరారామంబు ప్రక్కనున్న పూలఁతోఁటలోఁ బుష్పములఁ గోయఁబోయెను. చిఱుచీఁకటి సమయమయ్యెను. నరేంద్రుని కాంతివిహీనం బగు ముఖపద్మము మనోవేదనాదో ధూయమానంబై యుష్టివలెనుండు నాతని విగ్రహంబును నామెకు దృష్టిపథంబునం బడియెను. ఆతనిముఖసందర్శనంబు సేయునంత భయవిభ్రాంతమయ్యెను. గతదినమున జరిగినసమాచార మాద్యంతమును నామెకు విశదమయ్యెను. నరేంద్రుఁడు తన్నువీడ్కొన వచ్చెనని యామెయనుకొనెను. ఇప్పుడు మోమాటమునకుఁ బోయి సిగ్గుపడుచుఁ గూర్చుండిన యెడల గార్యము లేదు. హేమలత ప్రశాంత. ప్రగల్భ అప్పుడామె తనచిన్ననాఁటిచెలికానిఁ జేరవచ్చినది. అవిషాదంబు

నఁ దనవీక్షణంబుల నాతనిపై మెల్లఁగ నారించెను. అం త నుభయులును గొంతవడి వాగ్బంధనమై యుండిరి. త మతమ హృదయాభిలాషంబు లుభయులకును గూడ వ్యక్తమగుచునే యుండెను.

"నరేంద్రా! నీవు వీరనగరమును విడిచి పోవు చున్నాఁడవఁట. యోధుండవై వచ్చెదవఁట. చిరకాల మునకుఁగాని మనకు మరల సమావేశము లేదఁట. నిజ మేనా? మనచెలిమి చిన్ననాఁటిచెలిమి. ఆమరణాంతము నిట్లుండవలసినదియేసుమా!

నీదయామధుర వాక్యంబుల కానందమైనది.
భగవంతుఁడు నిన్ననుగ్రహించుఁగాక!

"నీవనినయట్లు మనచెలిమి చిన్ననాఁటిచెలిమియే యగును హేమలతా! ఈశరీరమునఁ బ్రాణమున్నంతవ అకును నిన్ను నేమఱువనోప."

"నరేంద్రా! నీకృపాసమృద్ధియును, నాయెడ గల నీమృదుమధురభావమును నేనెఱుగుదును. కానిఁబ ల్కొక్కప్పుడు నీవు దేశము జెంది తొందరపడుచుండె దవేల?"

"ఓమధురహృదయా! హేమలతా! నీకునాయం దుఁ గలయను రాగముచే నీవయ్యది తొందరపాటని

చులకనగాఁ నెంచుచుంటివి. అయ్యది వివేకవిహీనత, బుద్ధిమాంద్యము. ఉన్మత్తత. నేను గర్విష్ఠుండనై చిన్నతనపుచేష్టల నీతండ్రికి బ్రాణాపాయం బొనరించితిని. నీకును నీతల్లికిని నేనొనరించిన యలజడికై హేమలతా! నన్ను క్షమింపుము."

"నరేంద్రా! నాతల్లిమన్ననకు నీవిదివఱకే పాత్రుండ వైతివి. నాతండ్రిగారియొద్ద నీపక్షమవలంబించి ఆమె యెంతయో పని చేసినది. నీవు నిరపరాధుండవని నేనెఱుంగుదును ఇంక నిన్ను నేనుక్షమియించుటకేమున్నది? నీకౌదార్య పౌరుషంబులు రెండును గూడఁగలవు. వానికిఁ దోడు ప్రశాంతభావంబును స్థిరచిత్తంబును జత సేయుము. ఈవంగదేశమున వీరనగర వంశముతోడ దుల్యమైనది మఱి యొకటి లేదు. నీపితామహునివలె నీవును ప్రగల్భుండగు ప్రభుండవై దీర్ఘాయుష్మంతుడవై మనుము."

"హేమలతా! నీక్షమార్పణంబుచే నామనోవ్యథ యెల్లదీరెను. నీకృపాభిమతంబు నాకెల్లప్పుడు తోడునీడయై యుండుఁగాక! హేమలతా! నేనింతకు మున్నెన్నియో కష్టములఁ బొందితిని. ఇంకముందెన్ని

యో పొందనుంటిని. ఎన్నిదురదృష్టములు వచ్చినను నిం కముందు పౌరుష ధైర్యంబులతోడ భరించి యుండె దను. ఈకష్టమువలన నాకెన్నఁటికిని మఱపురానిపాఠ ములం గఱచితిని "

"అట్లనెదవేమి నరేంద్రా! కొలఁదికాలమున నీసంస్థానము మరల నీకు లభింపదా! నాతండ్రి కడు విశ్వాసముతోడఁ దనకార్యమును తాను నిర్వర్తించినాఁ డు నాతల్లి నన్నెట్లు పెంచెనో నిన్నుఁగూడ నట్లేపెం చినది "

"హేమలతా! నీతల్లి పరమపావని. నాతల్లి యున్నను నన్నింతగారాబముతోఁ బెంచుననుకొనను. నేనైనను మీతండ్రి కెదిరించియెన్నఁడును పల్లెత్తుమాట యనియెఱుంగను. నిశ్చయముగ నేనాయన కెంతయో యవిధేయుండనై మెలంగితిని. ఆయన నన్ను కరుణిం చెను. హేమలతా! మనయుభయులకును వియోగంబు సంప్రాప్తంబగు సమయం బాసన్నంబైనది. మొదటి నుండియు నీవే నాసుఖంబవు. నీవే నామనోరథంబవు నీవే నాప్రాణప్రియవు.

హేమలత మొగము మరలించెను. మౌనముద్రి యయ్యెను. ఆమెకింకను బాల్యావస్థ విడువలేదు. ఈ

మాట యనునప్పటికి దానియర్థమేమో తెలియక గుం
డెలు తటతట కొట్టుకొనియెను.

"హేమలతా! నిన్నుగూర్చిన నామనోభావం
బింతవఱకు నీకెఱింగించి యెఱుఁగను. ఇప్పుడు వియో
గసమయము తటస్థమగుటచేఁ జెప్పవలసివచ్చెను. దీని
కాద్యంతము లివియే యగునేమో? మనజన్మముననొ
క్కొక్కయప్పుడు సంశయంబు లన్నియు వీడి సత్యం
బొప్పుకొనవలసి వచ్చును. మనకిద్దఱకును, వియోగంబు
గలుగకయున్న యాసత్యంబు బహిరంగంబు కానిమ్ము
కరుణామతల్లి యగు నీతల్లియు, క్షమాశీలుండగు నీతం
డ్రియు నీకరంబు నాకరంబున జేర్తురనియును, శైశ
వంబున మనమెంతటి యానందమున నోలలాడితిమో
యట్లే మనజన్మమంతయును నానందాంబుధిం దేలియా
డుదుమనియును, నెంతయో యాసపడి యుంటిని.
హేమలతా! ఉచితలజ్జాప్రియదర్శినియగు నీ మొగంబు
మాఱ్మొగంబు జేసెదవేల? మన మింతతడవు మసల
రాదు. ఈరెండు నిమిషంబులలోనే నామనోభీప్సితంబు
లెఱింగింపవలయు. రాత్రుల నప్పుడప్పుడీ చుక్కల
మనము లెక్కయిడుకొనుచుందుముకదా. అయ్యవిమన

సుఖమా వేళ సమయంబున మనల, నవలోకించి ముసి ముసినగవులు నవ్వుచుండుననియును మనము చిన్ననాటి నుండియును సంతోష పూర్వకంబుగ నటియించిన యీ స్థలంబుల మరల నికొంత కాల మిట్లేనటింతు మనియు నువ్విళ్ళూరు చుంటిని. ఈయేటిగట్టున నీవిజనప్రదేశం బుల నొంటరిగఁ దిరుగుచు హేమలతా! నీవు నాతం డ్రిగారి సంస్థానమునకుఁ బట్టమహిషివై యుందువని యును నాహృదయేశ్వరి వీవైయుండువనియును గల లు గని యుంటిని”

హేమలత మొగమున నానందవికార ముదయ మయ్యెను. ఆనందాశ్రువులుకూడ పొడముచుండెను. వానిని బయలుపడకుండ నాపుకొన శక్తిసామర్థ్యములు హేమలతకడనుండెను. ఆమెమనంబున నేదైన నూతన వికారముదయమైనను దానినెదుటివారు తెలిసికొనుట కామెనోట మాటయే లేదయ్యెను.

నరేంద్రుఁడు కొంతవిరతివహించి ప్రశాంతభావ ముతో” హేమలతా! ఇటువినుము. ఇంక నేఁజెప్పరాని దియు నీవు వినరానిదియుఁ బలుకనోపను, ప్రాణతుల్యము లగునా కలలన్నియు విచ్ఛిన్నములైనవి నేను ప్రవాసగ

తుండనై యీ దేవీనగరమును విడిపోవుచుంటిని. రాజమహాలున కరుగుదును. మానసింహరాజు నాయెడఁగరుణాతరంగిత హృదయుండయ్యెను. అచ్చట నావితామహుని చెలికాండ్రెందఱో యుండియున్నారు. వారందఱును నాకు సమరకార్యములనేర్పెదరు. రాజెక్కడికిఁబోయిన నక్కడికెల్లఁబోవుచు సంచారము చేయుచుండెదను. అన్నిరాష్ట్రములుతిరిగెదను. అట్లయినను నాహృదయము వీరనగరమునందే నిశ్చలమై యుండునుసుమా! ఎన్నడును మఱపురాని మనోరథంబీహృదయమునందే నిలిచియుండును. నేను వెడలిపోయినవెనుక నన్నుగుఱించి ప్రేమతో ముచ్చటించుచున్నైన నుందువా?"

"నరేంద్రా! నిన్నునేనెన్నఁటికైన మఱవఁగలనా?" యనికన్నులనుండి బాష్పజలంబు లాఁపుకొననేరక వెలువరించెను.

"మధురహృదయా! కంటఁదడి వెట్టకుము. ఈమనవియోగ సమయమున నీమనస్సున కారాటము కలిగింపరాదు. మనకు వియోగముకలుగకతప్పదు. సూర్యోదయ మగుచున్నది. నేను నిన్నువదలిపోవులోపల నీకొక్కయానవాలిచ్చి పోవలెనని యున్నది. ఈమాధవీలత నీవు

చిన్ననాటనుండియును మిగుల గారాబముతోఁ బెంచిపె
ద్దఁజేసితిని. అయ్యది యిప్పుడు పుష్పించి యా
దుర్భావముఁ జెందియున్నది. దీనినుండి నీకొక
లొసంగెదను."

అనుచు నరేంద్రుఁడు దానితీఁగ యొకటి
కంకణపుమాదిరిగ నొనరించి పే లత హ
మెల్లఁగఁ బట్టుకొని అతిమార్దవముగనా "మ
ము" నా మెకరంబున నలంకరించెను.

"దీనిపువ్వులు నేఁడో రేపో యెండిపోవును.
మాత్రము విశేషకాలవ ను. నీకు నాయెడ
కాలము దయయు ము దీనిని నాజ్ఞాప
కార్థముఁ నీమన
ంచి

మాధవీకంకణము.

నగరరాజమందిరంబునందలి దేవాలయ సోపానంబులఁ జిన్నబాలిక యొకర్తు ఒంటరిగఁ గూర్చుండెను. నారీజన హృదయాంతర్గతంబై స్వభావజన్యంబై తొలుదొల్తనిర్గతంబగు బాష్పసలిలంబులఁ బ్రభాకరుండు పొడగాంచెను.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA116B148
పుస్తకం పేరు	మాధవీకంకణము
తారీఖు	26/10/24
ముందు అట్ట	no
వెనుక అట్ట	no
మొత్తం పేజీలు	243
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	B ,01,
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Ashwini
పేజీలు విడదీసినది	Thagasin
స్కాన్ చేసినది	Fhasin
పరీక్ష చేసినది	pragathi
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good